

UDK 343 : ISSN 2217-219X

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

PRAVNI FAKULTET
UNIVERZITETA U BEOGRADU

BEOGRAD 2023 / BROJ 2 / GODINA XIV

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

Izdavač

Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet

u saradnji sa

Kriminološkom sekcijom Srpskog udruženja za krivičnoravnu teoriju i praksu

Naučni savet / Scientific council

Prof. dr Hans-Jörg Albrecht, Frajburg (Nemačka)

prof. dr Serge Brochu, Montreal (Kanada)

prof. dr Stefano Ferracuti, Rim (Italija)

prof. dr Dragan Milovanovic, Čikago (SAD)

prof. dr Eduard Filipovič Pobegajlo, Moskva (Rusija)

prof. dr Miroslav Scheinost, Prag (Češka)

prof. dr Dragan Simeunović

dr Ivana Stevanović

prof. dr Radenko Vuković

prof. dr Danilo Basta

prof. dr Antonio Cavaliere, Napulj (Italija)

prof. dr Christian Graf, Beč (Austrija)

prof. dr Sergio Moccia, Napulj, Italija

prof. dr Dulce Maria Santana Vega, Las Palmas (Španija)

prof. dr Ulrich Sieber, Frajburg (Nemačka)

prof. dr Snežana Soković

prof. dr Klaus von Lampe, Berlin (Nemačka)

dr Slobodan Vuković

Redakcija / Editorial board

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-Chief prof. dr Zoran Stojanović

Urednik / Associate editor prof. dr Đorđe Ignjatović

Zamenik urednika / Vice editor prof. dr Igor Vuković

Članovi Redakcije / Editorial board members

dr Jovan Ćirić

prof. dr Goran Ilić

Mladen Nenadić

prof. dr Nataša Delić

prof. dr Zoran Ilić

prof. dr Milan Škulić

prof. dr Đorđe Đorđević

prof. dr Dragana Kolarić

Saradnici / Collaborators

doc. dr Ivan Đokić, sekretar Redakcije

prof. dr Vanja Bajović, lektor

dr Jovana Banović, Ivana Radisavljević i dr Ivana Miljuš (tehnička priprema priloga)

Uz tekst autori dostavljaju izjavu da rad nije objavljen niti predat nekom drugom časopisu u tom cilju. Formular autorske izjave nalazi se na Web adresi Časopisa.

Rad ocenjuju dva nezavisna, anonimna recenzenta. Ako odluke recenzenata nisu iste u pogledu prihvatanja rada, traži se mišljenje trećeg recenzenta, s tim da urednik može da donese odluku bez traženja dodatne recenzije. Rok za ocenu rada od trenutka prijema do odluke o objavljivanju je četiri meseca. / Submitted manuscripts are subject to a double-blind external peer review. If the reviewers' decisions are not the same regarding the acceptance of the paper, the opinion of the additional reviewer is sought. However, the editor-in-chief can make a decision about the publication without the additional review. The peer review process and notification of acceptance, revision, or rejection should last no longer than four months, counting from the submission of the manuscript.

Časopis izlazi tri puta godišnje (april, septembar i decembar) / CRIMEN is published three times a year (April, September and December).

Časopis CRIMEN je indeksiran i uključen u sledeće međunarodne baze / CRIMEN Journal is indexed by and included in international bases:

HienOnline, EBSCO, CEEOL, Electronic Journals Library (EZB).

ADRESA REDAKCIJE / EDITORIAL ADDRESS:

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; Bul. kralja Aleksandra 67, 11000 Beograd, Srbija

Web adresa: <http://crimenjournal.ius.bg.ac.rs> • e-mail: crimen@ius.bg.ac.rs

© Autori prenose na Časopis autorska prava za dostavljene tekstove. / Authors transfer to the Journal their rights to submitted texts.

Priprema: Dosije studio, Beograd

Štampa: Birograf, Zemun

GODIŠNJA PRETPLATA: 750 RSD; pojedinačan broj 300 RSD / Annual subscription: 30 €

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

(XIV) 2/2023 str. 127–232

SADRŽAJ

ČLANCI

- Jean-Marc Hausman, Criminalisation of “street harassment”
in Belgium and France: Two different legislative approaches
to “sexist” acts 125
- Biljana Gavrilović Grbović, Pravnistorijski pogled
na uvođenje uslovne osude u srpsko pravo 141
- Svetlana Nenadić, Ivana Miljuš, Oportunitet na klackalici
– od pretpostavke nevinosti osumnjičenog do presuđene stvari 154

POGLEDI

- Nataša Ilić, Predlog Nacionalne strategije za suprotstavljanje korupciji
formiranjem antikorupcijskog tima 172

IZ ISTORIJE KRIVIČNIH NAUKA

- Михаило Банковић, Криминалне доктрине 183

PRIKAZI

- Ivana Miljuš, Načelo jednakosti „oružja“ u krivičnom postupku
(Aleksa Škundrić) 228

IN MEMORIAM

- Biljana Simeunović-Patić 232

CIP – Каталогизacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд
343

**CRIMEN : časopis za krivične nauke = Journal
for Criminal Justice / glavni i odgovorni urednik
Zoran Stojanović. – God. 1, br. 1 (2010)– . –
Beograd : Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet,
2010– (Zemun : Birograf). – 24 cm
Tri puta godišnje.
ISSN 2217-219X = Crimen (Beograd)
COBISS.SR-ID 174945036**

Izdavanje ovog časopisa omogućeno je zahvaljujući sredstvima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Jean-Marc Hausman*

CRIMINALISATION OF “STREET HARASSMENT” IN BELGIUM AND FRANCE: TWO DIFFERENT LEGISLATIVE APPROACHES TO “SEXIST” ACTS

Abstract: In the fight against “street harassment”, both France et Belgium adopt laws which make sexism an offence. However, the legislators follow different approaches. This article compares the rationale behind these laws, the way in which the notion of “sexism” is understood in these two legal systems and the forms of effectiveness that French and Belgian legislators intend to give to the legal measures put in place.

Key words: Street harassment – Sexist outrage – Belgium – France – Criminalisation

INTRODUCTION

01. – The issue of “street harassment” is given a specific criminal response in both France and Belgium. This response is, in fact, part of a slightly broader legal framework which covers the fight against sexist comments and behaviours.

In Belgium, the Law of 22 May 2014 *aimed at combating sexism in the public space and amending the Law of 10 May 2007* (hereinafter – the Anti-sexism Law) makes “sexism” an offence¹.

As for France, it adopts the Law no 2018–703 *reinforcing the fight against sexual and sexist violence* (hereinafter – the Sexual and Sexist Violence Law). This legisla-

* University of Louvain, Belgium, jean-marc.hausman@uclouvain.be

1 Anti-sexism Law [BE], 2014), art. 2 and 3. The Anti-sexism Law of 22 May 2014 was appealed to the Constitutional Court. The appellants invoke the breach of the principle of legality in criminal matters, freedom of expression, principle of equality and non-discrimination, as well as the right to self-determination. In its judgement no. 72/2016 issued on 25 May 2016, the Constitutional Court rejected the appeal in its entirety. It simply ruled that the adverb “essentially” (“essentiellement”) in the French version of the abovementioned law, for which there is no corresponding term or expression in the Dutch version, should be removed, which in its view constitutes a violation of the principle of legality in criminal affairs.

tion adds a new title to the Criminal Code entitled “Sexist outrage”². The behaviour qualified as such is made a violation in Article 621–1 of the aforementioned code. Law no. 2018–703 of 3 August 2018 also amends Article 222–33 of the Criminal Code, which concerns the offence of “sexual harassment”³ – the latter now also covers acts of a sexist nature. It is largely through this offence and the offence of sexist outrage that the French legislature intends to provide a specific criminal response to the phenomenon of “street harassment”.

02. – Although Belgium and France are among the few States that have opted for the criminal prosecution of sexist acts, it is clear that they both follow very different approaches.

These discrepancies can be seen in the strategies adopted by these States – which is what this study focuses on. They are not limited to the inclusion of these offences either in the Criminal Code or in *ad hoc* legislation – France having followed the first of these avenues and Belgium the second. More fundamentally, these differences are witnessed at the following three levels: the rationale behind these laws and the values they are intended to protect (1); the understanding of “sexism” as a phenomenon in its own right or, on the contrary, as part of a specific criminal field, broader than sexism alone (2); the forms of effectiveness that legislators intend to give to the legal measures put in place (3). These three sets of considerations, which are expressed differently in France and Belgium, are at least partly in response to each other. They also refer to the specific features of the legal systems of each of these two States.

1. CONTEXTS AND LOGICS OF SEX (AND GENDER) REGULATION

03. – The adoption of the Belgian and French legislation is part of a context characterised, at an international level, by a strong demand for greater equality between individuals of different sex or gender and by a sustained plea for greater protection of certain categories of the population. The “#MeToo” movement is one of the most visible expressions of this. Also, these laws are generally based on a common set of values, including the human being’s “dignity” – as a person or as a species.

However, the rationale behind these Belgian and French initiatives is far from being entirely similar. The Belgian legislator considers the issue of “street harassment” more from the angle of combating the various forms of discrimination, whereas its French equivalent tends to focus on the fight against “sexual violence” or the like. The reason for this can be found, at least in part, in the context of the development and adoption of these legal provisions.

2 Sexual and Sexist Violence Law [FR], 2018, art. 11.

3 Sexual and Sexist Violence Law [FR], 2018, art. 15.

04. – In Belgium, the issue of “street harassment” received considerable attention in 2012 following the broadcasting on a Flemish television channel of the documentary “Femme de la rue” (Woman in the street) directed by Sofie Peeters as part of her end-of-study project. This film, shot with a hidden camera, depicts the numerous sexist and aggressive taunts to which she is exposed while strolling in a working-class Brussels neighbourhood marked by both a certain precariousness and the history of Belgian migration⁴. The national and international press widely echoed this documentary and, in the wake of it, several public authorities undertook initiatives to tackle this phenomenon⁵.

It is in this respect that the Federal Government submitted a bill to the House of Representatives in January 2014 *aimed at combating sexism in the public space (...)*⁶. The bill, introduced by the Deputy Prime Minister and Minister for Internal Affairs and Equal Opportunities, Joëlle Milquet, and her Justice counterpart, Annelie Turtelboom, follows a preliminary draft submitted by the Federal Government to the Council of State for advice.

This preliminary draft aims to criminalise “sexism” by incorporating this offence in the Law of 10 May 2007 *aimed at combating discrimination between women and men*⁷. This legislation forms a whole with two other texts adopted on that same date, namely the Law *aimed at tackling certain forms of discrimination* and the Law *amending the law of 30 July 1981 to punish certain acts inspired by racism and xenophobia*.

It is thus clearly from the point of view of equality and non-discrimination that the criminal prosecution of sexism is envisaged in Belgium, even if the Federal Government finally decides to review its copy and submit a bill limited to this theme alone to the House of Representatives. This choice follows the opinion of the Council of State. According to the latter, the preliminary draft of the bill “undermines” the “internal coherence” of the aforementioned Law of 10 May 2007 and, by extension, the “coherent body of anti-discrimination legislation” formed by the three texts adopted on that date⁸. In fact, the scope of application of the draft articles, which aim to penalise sexism, does not correspond to that of these different laws. According to parliamentary documents, the Federal Government has not envisaged including the offence of sexism in the Criminal Code – nor has the Council of State requested it to do so⁹.

The text of the Anti-sexism Law of 22 May 2014 is identical to that of the bill. It was adopted by a very large majority after scant parliamentary discussions – the few amendments tabled in the House of Representatives were all rejected.

4 /Gayet-Viaud, Dekker, 2021:9/

5 Sofie Peeters’ documentary is, however, only very rarely explicitly mentioned in the preparatory work for the Law of 22 May 2014 (not. S. [BE], 2014, p. 6).

6 Milquet, Turtelboom, 2014a.

7 Draft Legislation, art. 4 and 5; Milquet, Turtelboom, 2014b, pp. 10 and 11

8 State Council, 2013, p. 15.

9 State Council, 2013, p. 17. The State Council concluded its opinion in the following terms: “coherence and legal certainty would be better served by the adoption of a specific law on harassment and sexual harassment in the public space”.

05. – In France, it is Law no. 2018–703 of 3 August 2018 that defines sexist outrage as a criminal offence. This measure is based on a bill *reinforcing the fight against sexual and sex-based violence*¹⁰, presented to the National Assembly on behalf of the Prime Minister, Edouard Philippe, by Nicole Belloubet, Keeper of the Seals, and Marlène Shiappa, Secretary of State to the Prime Minister, responsible for equality between women and men. This text echoes the political priorities expressed by the President of the Republic, Emmanuel Macron, who has declared equality between women and men a “great national cause” of the quinquennium¹¹.

The legislative work that has resulted in the adoption of Law no. 2018–703 of August 2018 is one of the outcomes of a long series of reports and other works conducted on sexual and gender-based violence in France – some of which were undertaken before Emmanuel Macron’s presidency. Thus, whilst two high-profile court cases have influenced the development of this text, especially on the issue of a minor’s consent to a sexual act, the legislative work is largely based on what amounts to a solid *corpus* of data and other information. That said, the bill is subject to an accelerated procedure – limiting the number of readings of the text by the National Assembly and the Senate to one. Some parliamentarians therefore regret the haste with which the legislative work is being conducted¹².

Largely disregarding the issue of equality and non-discrimination¹³, Law no. 2018–703 of 3 August 2018, which is the result of this legislative work, is very clearly in line with a repressive logic in the fight against sexual offences: the “strengthening of the legislative arsenal” should lead to an “improvement in the fight against this violence”¹⁴. The aim is to “better condemn sexual offences”, “better punish the perpetrators” and “better protect the victims”¹⁵. In this respect, one of the objectives is to provide an “effective and concrete response” to sexual offences¹⁶ which implies above all “putting an end to the impunity” of their perpetrators¹⁷. This fight is also presented as a necessity in a “State governed by the rule of law” where sexual and gender-based violence is considered “intolerable”¹⁸. According to the bill, this is a “civilisation issue”¹⁹.

10 National Assembly [FR], 2018b.

11 National Assembly [FR], 2018c, p. 8); S. [FR], 2018, p. 112.

12 E.g., S. [FR], 2018, p. 10.

13 It is only on rare occasions and in a rather formal manner that Law no. 2018–703 of 3 August 2018 is considered from the perspective of equality between women and men. E.g. National Assembly [FR], 2018a, p. 53, where it is argued that “[t]he creation of a criminal offence of sexist contempt will place public action in an assertive fight against sexist behaviour, in line with the law of 27 January 2017 on equality and citizenship”.

14 S. [FR], 2018, p. 112.

15 S. [FR], 2018, p. 113.

16 National Assembly [FR], 2018b, p. 6.

17 National Assembly [FR], 2018a, p. 4. Attention is regularly drawn during the preparatory work to the “persistence of sexist and sexual violence of which women and children continue to be victims on a massive scale” (National Assembly [FR], 2018b, p. 3).

18 National Assembly [FR], 2018b, p. 6.

19 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 3.

2. – WAYS OF UNDERSTANDING THE SEXISM PHENOMENON

06. – The “sexist phenomenon” as an object of regulation is defined very differently in the Belgian and French legal systems. This discrepancy reflects both with the logic underlying the legal provisions penalising it, and with the contexts in which they were elaborated and adopted.

07. – The Belgian legislature views “sexist issues” as a “general phenomenon in its own right”²⁰, which consequently requires a specific response in terms of regulation. It has resolutely embarked on this path by adopting the Law of 22 May 2014, the main purpose of which is the criminal repression of sexism.

In this vein, the Belgian legislature, unlike its French counterpart, undertakes to explicitly define the notion of “sexism”. According to Article 2 of the Law of 22 May 2014, the latter is defined as the act of “expressing contempt” towards individuals, of “considering [them] as inferior” or of “reducing [them] to [their] gender dimension”, on account of “[their] gender”²¹. In fact, in the *Explanatory Memorandum* to the Law, the concept of “sexism” seems to primarily refer to a hierarchical set of mental representations or value judgements on what would constitute the “nature” of individuals based on their affiliation to one sex or another. This is, in any case, the standpoint expressed by the Ministers who initiated the bill when they seek to narrow down sexism to the “fundamental belief in the inferiority of one sex”²².

Although far from ideal, this definition does have the advantage of offering a certain legal certainty²³. The Constitutional Court has ruled in this sense when it establishes that the principle of legality in criminal matters has not been violated – if not for one of the terms in the French version of the law²⁴. One must especially remember that besides this concern for a certain legal certainty, the legislator intends, by the choice of terms used to define “sexism”, to allow for an “evolving interpretation” of the latter notion²⁵ – which must be linked to the desire to gradually transform societal thinking on sexism, as explained below²⁶.

Finally, it should be noted that, although the legislator considers the issue of “street harassment” from the perspective of combating certain differences in treatment, “sexism” is seen as a reality in its own right, clearly distinct from that of “discrimination” between men and women²⁷ – at least formally²⁸. For instance, the Fed-

20 For there to be an offence, the comments or behaviour must “manifestly” fall within the scope of at least one of the three hypotheses listed above and, moreover, result in a “serious attack on [the] dignity [of the persons targeted by these acts]” (Anti-sexism Law [BE], 2014, art. 2).

21 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 4.

22 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 4.

23 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 5.

24 See no 01.

25 H.R. [BE], 2014b, p. 10; see also (H.R. [BE], 2014a, p. 5.

26 See no 10.

27 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 4.

28 Some deputies regret that beyond this formal distinction, the themes of discrimination and sexism are addressed in a rather confused manner (see H.R. [BE], 2014b, p. 8).

eral Government indeed argues that sexism can possibly be the “driving force” of discrimination or one of its “manifestations”, but without being confused with it²⁹.

08. – In French legislation, as developed earlier³⁰, Law no. 2018–703 of 3 August 2018, which criminalises sexist outrage, adheres to the logic of criminalising sexual violence in general.

This incrimination of sexist outrage is therefore a response to a double set of considerations. On the one hand, it is a matter of filling a “legal vacuum” in a field that is already very widely covered by criminal legislation on sexual violence³¹ – or similar. “Street harassment” is thus presented as a “blind spot” in positive law³², which should be removed. On the other hand, the aim is to “lower society’s tolerance threshold for ordinary sex-based violence”³³. The challenge is to “integrate into the criminal law” this “grey area” of “socially disapproved behaviour [that] does not necessarily fall under the criminal law”³⁴.

Sexist offences thus become part of a “*continuum* of offences of varying severity”³⁵, forming an “additional rung” at the “bottom of the sexual and sexist violence ladder”³⁶. This new offence is all the more fundamental, according to the parliamentary documents, as this *continuum* of the legal arsenal corresponds to a pattern of escalation in terms of criminality: repressing sexist offences seeks to “limit the acting out of more serious acts as a first level of punishment”³⁷.

In these circumstances, explicitly defining “sexism” – or, more accurately, acts “with a sexist connotation” – does not appear to be a necessity for the French legislator. In fact, this option does not offer the greatest legal certainty, far from it. It leads us to rely on the meaning that this notion – or this expression – has in ordinary language. Its many and varied meanings make this operation, assuming it is feasible, a major undertaking.

The failure to properly define “sexism” and even, more fundamentally, the lack of reflection on this “reality” during the preparatory work, combined with the criminalisation of sexist outrage in the context of sexual violence prevention, has led the French legislator to considerably broaden the scope of criminal repression, while at the same time obscuring both its purpose and limitations. Indeed, in the law, the criminalisation of sexist outrage is modelled on that of sexual harassment. However, two different elements distinguish them. The first concerns the “recurrence of events” which is characteristic of the offence of sexual harassment³⁸. This is

29 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 4.

30 See no 05.

31 National Assembly [FR], 2018c, p. 147.

32 E.g., S. [FR], 2018, p. 114.

33 National Assembly [FR], 2018c, p. 158.

34 National Assembly [FR], 2018a, p. 49; see also p. 53.

35 National Assembly [FR], 2018c, p. 145.

36 National Assembly [FR], 2018c, p. 157.

37 National Assembly [FR], 2018c, p. 148.

38 It should be noted that the Criminal Code “assimilates” certain acts to sexual harassment which do not necessarily have the characteristic of repetition (Criminal Code [FR], Art. 222–33-II).

the only difference which, according to the authors of the bill, makes it possible to distinguish these two offences³⁹. To this extent, sexist outrage is a perfect extension of sexual harassment. As for the second element of differentiation, it seems to have eluded the bill’s drafters: sexual harassment only refers to “remarks or behaviour with sexual connotations”, whereas sexist outrage also refers to acts with a “sexist” connotation. In the National Assembly, the latter adjective will be added to the definition of sexual harassment. According to the author of this “amendment for consistency”, the only purpose of this addition is to “align” both definitions “with the exception of the recurrence [of events]”⁴⁰. It does, however, lead to a substantial broadening of the scope of sexual harassment by extending it beyond acts with sexual connotations to comments and behaviour that can be described as “sexist” – something to which no consideration was given in either the National Assembly or the Senate. Sexual harassment thus seems to be undergoing a strong expansion with Law no. 2018–703 of 3 August 2018 which, although unintended, tends to change its nature.

3. – FORMS OF EFFECTIVENESS ASSOCIATED WITH LEGAL PROVISIONS

09. – According to parliamentary documents, the criminal punishment of sexist outrage in France follows a two-fold logic in terms of efficiency. An “expressive function” as well as an “educational virtue” are both inherent to Law no. 2018–703 of 3 August 2018. This first dimension is coupled with a “concern for operability”⁴¹: “pragmatic” solutions should allow for the effective repression of sex-based offences⁴². This second component determines many aspects of the legal status of this offence. On the other hand, it is largely overlooked or even disregarded by the Belgian legislator. The effectiveness of its repressive measures is primarily based on the performative nature of the powerful “symbol” that the criminalisation of “sexism” by a specific law represents.

10. – More specifically, in Belgium, the main objective of the Law of 22 May 2014 is to “reinforce the existing legal arsenal by developing instruments to tackle sexist phenomena” – as its *Explanatory Memorandum* very clearly emphasises at the outset⁴³.

Consequently, the achievement of this objective will take a form that depends, among other things, on the way in which the legislator conceives both society’s representations of sexism and the properties of its own action in terms of regulation and, more broadly, governmentality.

39 National Assembly [FR], 2018b, p. 5.

40 Amendment no 208; see also S. [FR], 2018, p. 54.

41 National Assembly [FR], 2018c, p. 19.

42 E.g., National Assembly [FR], 2018c, p. 159.

43 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 3; see also S. [BE], 2014, p. 2.

As mentioned above⁴⁴, in the *Explanatory Memorandum* of the Law of 22 May 2014, “sexism issues” are envisaged as a “general phenomenon in its own right”⁴⁵ and, as a result, must be treated as such. In this regard, the adoption of this text aims to “formally establish the concept of sexism in the criminal field”⁴⁶. This approach should give this issue a form of “autonomy” – which, as explained below, helps to give it a strong symbolic impact, seen as a guarantee of effectiveness.

Moreover, the Belgian legislator does not perceive its involvement in the field of sexism as a form of legal consecration of values commonly shared within society, which the adoption of the Law of 22 May 2014 would aim to protect. Although he highlights a certain “awareness” that is “gradually” taking place in society, he can only but conclude that many people see their “freedom of movement” hampered by sexist acts, as well as their “right to respect for human dignity” flouted⁴⁷.

In this context, the Law of 22 May 2014 clearly plays a “symbolic” role. As a member of Parliament from an opposition party constructively reminds, it is a matter of “setting the boundaries of what a society deems acceptable or not”⁴⁸.

Even so, the legislator intends to confer true effectiveness⁴⁹ to this legal framework, particularly through its symbolic dimension, which is missing in the legal framework then in force⁵⁰. The challenge is to effectively change the collective consciousness on the issue of sexism⁵¹, so that the actions of citizens comply with the requirements that the very notion of the “rule of law” seems to impose in this respect⁵². The legislator’s conviction in the effectiveness of the legal framework is based on the experience acquired in the fight against racism, which he considers to be conclusive⁵³. That being said, the profound transformations expected, insofar as they concern the “societal way of thinking”, can only take place “progressively” – something the Minister for Equal Opportunities is well aware of⁵⁴.

According to the *Explanatory Memorandum*, this change in collective consciousness goes hand in hand with a “revival” of the “right to respect the individual

44 See no 07.

45 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 3.

46 H.R. [BE], 2014a, p. 4.

47 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 3.

48 H.R. [BE], 2014b, p. 9.

49 Some deputies are concerned that the legal provision is only symbolic and is not actually enforced – which in itself does not prevent it from contributing to a change in attitudes towards the issue of sexism (e.g., H.R. [BE], 2014b, p. 9 and p. 11).

50 In this regard, see H.R. [BE], 2014a, p. 3, where the Minister for Equal Opportunities states that there has been an “admission of failure” in terms of “the legislator’s intervention in the field of gender equality”.

51 However, some deputies question the need for a criminal law provision to combat sexism (e.g., H.R. [BE], 2014b, p. 7 and p. 8). Others stress the need, in order to provide a satisfactory response to acts of sexism, to link the criminal response to other types of measures. One might think, for example, of information or awareness-raising among the population or certain categories of it. See H.R. [BE], 2014b, p. 9 and p. 10.

52 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 3.

53 E.g., Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 3; H.R. [BE], 2014b, p. 10.

54 E.g., H.R. [BE], 2014a, p. 3; see also S. [BE], 2014, p. 5.

[...] as a member of one sex or the other”⁵⁵. It must also provide an incentive to counter the “impunity of perpetrators” of sexist acts, as well as the “resignation of victims”⁵⁶. This includes equipping victims, and other actors such as the Institute for the Equality of Women and Men, with “proper legal means” – something they “often lack”⁵⁷. This aspect occupies a marginal place in the preparatory work, and even appears to be incidental, if not purely formal. In any case, it is hardly convincing. Nothing in the legal status attached to the offence of sexism can, at the very least, lead one to believe that the changes introduced by the Law of 22 May 2014 are designed to facilitate its implementation in practice. Experience, which is reduced to a few court decisions, tends to confirm this very fact.

11. – In France, Law no. 2018–703 of 3 August 2018 is intended to fulfil an “expressive function” and has a “pedagogic virtue”⁵⁸ – which leads, among other things, to the inclusion of a specific title in the Criminal Code for this offence⁵⁹. Indeed, the legislator intends to “define” and “establish” a “clear social ban” on sexist acts⁶⁰. The latter is set at a high level or, at the very least, beyond the limits commonly accepted in this field – one of the objectives being, as indicated above, to “lower society’s tolerance threshold”⁶¹. Also, in this perspective, the drafting of the law is seen as an opportunity for a “societal debate” – which was indeed the case. It should allow for the “raising of awareness” and “education of citizens, litigants [and] professionals”⁶². The incrimination of “street harassment” is thus presented as a “strong symbol in the *cultural* fight against such conduct”⁶³.

It is the importance given to this expressive function by the government that led it to favour the legislative route – instead of the decretal one – to establish the offence of sexist outrage⁶⁴. This procedure has been widely contested, notably by the Council of State⁶⁵. Indeed, under the Constitution, the determination of offences and their penalties falls *a priori* within the regulatory power⁶⁶. As for the government, it has chosen to use the legislative route in order to “firmly and decisively” establish this new prohibition⁶⁷, which the Minister of Justice describes as a “form

55 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 4; see also S. [BE], 2014, p. 2.

56 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 4.

57 Milquet, Turtelboom, 2014a, p. 7.

58 National Assembly [FR], 2018c, p. 150 and p. 152.

59 National Assembly [FR], 2018c, p. 152. Before the work carried out in committee by the National Assembly, the text provided for the inclusion of “recourse to prostitution” and “sexist offence” in a single title mentioning these two offences.

60 National Assembly [FR], 2018c, p. 158; S. [FR], 2018, p. 114; National Assembly [FR], 2018a, p. 53.

61 National Assembly [FR], 2018c, p. 158.

62 S. [FR], 2018, p. 18.

63 S. [FR], 2018, p. 66; see also p. 79.

64 S. [FR], 2018, pp. 117 and 118.

65 CE [FR], 15 March 2018, no 394437, p. 8, no 34. This criticism is made repeatedly in parliamentary proceedings (e.g., National Assembly [FR], 2018c, p. 157; S. [FR], 2018, pp. 21 and 22, as well as p. 24).

66 Const. [FR], esp. art. 34 and 37.

67 National Assembly [FR], 2018c, p. 120.

of civilisational ratchet”⁶⁸ – the Council of State, it should be noted, having already accepted the use of this procedure in the past⁶⁹.

12. – However, although the Law no. 2018–703 of 3 August 2018 and its adoption process should contribute to society’s “awareness” and “turnaround” on the issue of sexual and sex-based violence⁷⁰, the law’s effectiveness is mainly determined by its implementation *in situ*. This measure must indeed allow for effective, “immediate” and “visible” repression of sexist offences⁷¹. The legal regime attached to this offence is thus largely cast in this perspective of “operationality” – this being at least the intention of the French legislator⁷².

In fact, Law no. 2018–703 of 3 August 2018 allows for the use of the fixed fine procedure, provided for in Articles 529 to 536–6 of the Criminal Procedure Code with regard to contraventions⁷³. This type of procedure allows for criminal repression that reconciles both “efficiency” and “visibility”⁷⁴. The fine must be paid immediately or within forty-five days of the finding of the infringement or of the sending of the notice of finding⁷⁵ – such payment terminates the legal proceedings⁷⁶. This procedure therefore offers a rapid response to observed acts of sexism, without having to resort to a judge – unless the offender contests the alleged fact⁷⁷. It is also with this in mind that the National Assembly prefers a fourth-class fine to a higher one⁷⁸. It is argued therein, as well as in the *Impact Assessment* of the bill, that the fixed fine procedure for fifth-class offences is not yet operational⁷⁹.

Furthermore, the decision to make sexist outrage a contravention (minor offence) seems to be – unjustly – dictated by the desire for rapid and immediate repression of acts of this nature *in situ*. In fact, it is based on the desire to allow for a *flagrante delicto* observation without a prior complaint”⁸⁰ – which is surprising

68 S. [FR], 2018, p. 118. Another argument put forward by the Minister of Justice is that, in the past, legislative provisions have already established contraventions and their penalties, for example to prohibit and punish the wearing of the “full veil” (S. [FR], 2018, p. 120).

69 /Delage, 2018/

70 National Assembly [FR], 2018c, p. 8.

71 National Assembly [FR], 2018a, p. 50; National Assembly [FR], 2018c, p. 149.

72 National Assembly [FR], 2018c, p. 19; S. [FR], 2018, p. 62.

73 Criminal Code [FR], art. 621–1-II, provides that the contravention of sexist work “may be subject to the provisions of the Criminal Procedure Code relating to fixed fines, including those relating to the reduced fixed fine”. However, Criminal Procedure Code [FR], art. 529, para. 2, states that the procedure does not apply “if several offences, at least one of which cannot give rise to a lump-sum fine, have been detected simultaneously or if the law provides that the recurrence of the contravention constitutes an offence”.

74 National Assembly [FR], 2018a, p. 50.

75 Criminal Procedure Code [FR], art. 529–1.

76 Criminal Procedure Code [FR], art. 529, al. 1.

77 S. [FR], 2018, p. 65.

78 It should be noted that the Senate intended to make the offence of sexist insult an offence and to apply to it the fixed fine procedure provided for this class of offence by Articles 495–17 to 495–25 of the Criminal Procedure Code.

79 National Assembly [FR], 2018a, p. 50 and p. 51.

80 S. [FR], 2018, p. 62; National Assembly [FR], 2018c, p. 159.

since certain contraventions (minor offences) can lead to prosecutions and convictions without a prior complaint from the victim⁸¹. The Secretary of State for Equal Opportunities perceives this circumstance as a condition for the effectiveness of the implemented system. She is indeed convinced that “no woman will file a complaint because three strangers followed her in the street and repeatedly asked for her telephone number”⁸² – without the aetiology of this type of behaviour being addressed.

This logic of criminal repression based on *flagrante delicto* is, let it be noted, part of one of the reforms initiated under the Presidency of Emmanuel Macron, the *Daily Security Police*. One of the characteristics of this police policy is the “reinforced presence” of the forces of law and order, namely through more pedestrian patrols, contact brigades and cycling teams – which, among other things, should “facilitate contact and proximity with the local residents”⁸³.

The legislator has also decided to broaden the categories of individuals authorised to record sexist outrages⁸⁴. In addition to the officers and agents of the judicial police, there are now deputy judicial police officers⁸⁵ – who are currently allowed to record certain offences under the highway code – and civil servants and agents authorised to record offences under the railway or guided transport police⁸⁶ – for example, sworn agents assigned to the internal security services of the SNCF and RATP.

It is in a similar vein that the National Assembly wishes to allow certain associations to act as civil parties in sexist outrage proceedings⁸⁷. The amendment adopted by this assembly was justified by the effort to make the existing legal system more effective – with associations playing a “role in supporting women” and “major players in the fight against [sexual] violence”⁸⁸. Although the Senate has backtracked on this decision, the reason provided deserves to be emphasised as it also marks the desire for the effective repression of sexist outrages, but above all for immediate and visible action. It truly is a matter of favouring a “rapid and effective sanction”: allowing certain associations to exercise the rights granted to civil parties “would prevent recourse to simplified methods of prosecution or judgement”⁸⁹. This is the Senate’s point of view, which was finally adopted in Law no. 2018–703 of 3 August 2018.

The desire to engage in general and targeted prevention that is fully effective *in situ* is reflected in the introduction of a new additional sanction, specifically focused on this issue, the “training course on the fight against sexism and awareness of equality between women and men”⁹⁰. This additional penalty follows on from

81 S. [FR], 2018, p. 66.

82 S. [FR], 2018, p. 124.

83 Ministry for Internal Affairs, 2019.

84 National Assembly [FR], 2018c, p. 23 and p. 151.

85 Criminal Procedure Code [FR], art. 21.

86 Transport Code [FR], art. L.2241–1-I, al. 1.

87 This possibility already exists for a series of sexual offences. The exercise by associations of the rights granted to civil parties is conditional on the agreement of the victims or, in the event of death, of their beneficiaries.

88 Amendment no CL132.

89 Amendment no COM-72.

90 Sexual and Sexist Violence Law [FR], 2018, art. 15–1. Justice Reform Law no. 2019–222 of 23 March 2019 amends Article 621–1 of the Criminal Code with regard to additional penalties.

others already provided for in the Criminal Procedure Code, which can also be used to punish sexist outrages: the citizenship training course, the awareness-raising training course to counter the purchase of sexual acts and the responsibility training course for preventing and combating domestic as well as sexist violence. The new training course is seen as a “pedagogical and individualised response” to the sexism phenomenon⁹¹, which places the legal system adopted by the French legislator in a logic of both education and accountability of “sexist offenders”. This decision may be interpreted as an indication of a clear desire to speed up and systematise the repression of acts of this nature and, at the same time, of a more or less marked renunciation of social treatment of this type of delinquency⁹².

CONCLUSION

13. – French and Belgian legislators are tackling the issue of “street harassment” by, *inter alia*, adopting legal provisions specifically criminalising certain comments or behaviours described as “sexist”. These are symbolically strong reactions, which are underpinned by ambitious “political” projects – at least formally. They aim to bring about a profound transformation – in conjunction with other parallel initiatives, for instance in the fields of awareness-raising or education – of societal way of thinking about sex and gender relations. These responses from French and Belgian legislators call for observations, two of which are briefly recounted here. In particular, they would appear to be based on collective thinking that dispenses with an in-depth analysis of the “aetiology” of this type of “delinquency”, which raises questions about their relevance. More fundamentally, it is permissible to question the use of the “criminal justice tools”, both in terms of legitimacy and effectiveness, to address offences which, beyond their obviously harmful impact on a significant part of the population, are widespread and often ignored or tolerated within society – or even in some way encouraged or valued.

Regardless, the path of criminal proceedings is the one followed – along with others – by both the French and Belgian legislators. It is, however, applied rather differently within these legal systems. Thus, the Belgian Anti-sexism Law of 22 May 2014 appears to be, first and foremost, a political response to the societal debate sparked by the broadcast of a documentary on “street harassment”. Sexism is seen as a phenomenon in its own right, related to issues of discrimination, which requires a specific approach and solution. Its largely “symbolic” penalisation is essentially part of an incantatory and performative logic – the expected transformation of collective consciousness should, nevertheless, only occur progressively. As for the French Law no. 2018–703 of 3 August 2018, which is part of a wider political project, it only incriminates sexist outrage, so as to close a legal loophole in the fight against sexual violence (or similar). That said, this offence broadens the existing repressive *contin-*

However, the changes made are limited, since instead of mentioning these penalties, Article 621–1–IV now refers to Article 131–5–1 of the same code, which includes the training courses in question.

91 National Assembly [FR], 2018a, p. 51.

92 /Van de Kerchove, 2005/

uum in this field by becoming the first step. Similarly, it could contribute, through a form of “contagion”, to fundamentally transforming this *continuum* by extending it to acts with a sexist connotation – something that is already apparent in the case of so-called “sexual” harassment. Moreover, whilst Law no. 2018–703 of 3 August 2018 holds an “expressive function” and “pedagogic virtue”, as does the Belgian legislation, it differs from the latter in the underlying concern for “operationality”.

These various elements need to be taken into account in order to fully grasp the meaning and scope of the rules of positive law, both French and Belgian, which incriminate sexist acts as such. The present study illustrates this, specifically with regard to the explicit definition of “sexism” in the law or its omission, the type of penalty, and certain rules of criminal procedure, such as those relating to the identification and pursuit of offences. These elements would also benefit from being used to study other matters related to these repressive measures. For instance, the role of “subjectivity” – whether that of the offender, the victim or even the “community” – in the assessment of sex and gender-based offences and in the implementation of legal measures to prosecute them.

REFERENCES

- Anti-sexism Law (BE) [loi tendant à lutter contre le sexisme dans l'espace public], Pub. L. 22. May 2014, M.B. 55.452 (2014).
- Const. (FR) [Constitution].
- Council of State. (2013, October 2). Anti-sexism Law Draft: Advice of the Council of State [Projet de loi tendant à lutter contre le sexisme dans l'espace public (...): Avis du Conseil d'Etat] (Advice no 53.819/2 – 2013–2014, no 53–3297/001).
- Criminal Code (FR) [Code pénal].
- Criminal Procedure Code (FR) [Code de procédure pénale].
- P.-J. Delage /2018/: Outrage sexiste: les décevantes réponses du législateur à un réel enjeu de société. A propos de la loi no 2018–703 du 3 août 2018, *JCP*, no 947/38, pp. 1632–1635.
- C. Gayet-Viaud, M. Dekker /2021/: Le problème public du harcèlement de rue: dynamiques de publicisation et de pénalisation d'une cause féministe, *Déviance et Société*, no 45/1, pp. 7–23.
- H.R. (BE). (2014, March 28). Anti-sexism Law Draft: Opening Statements [Projet de loi tendant à lutter contre le sexisme dans l'espace public (...): Exposés introductifs] (2013–2014, no 53–3297/003).
- H.R. (BE). (2014, March 28). Anti-sexism Law Draft: General Discussion [Projet de loi tendant à lutter contre le sexisme dans l'espace public (...): Discussion générale] (2013–2014, no 53–3297/003).
- H.R. (BE). (2014, March 28). Anti-sexism Law Draft: Discussion of the Articles and Votes [Projet de loi tendant à lutter contre le sexisme dans l'espace public (...): Discussion des articles et votes] (2013–2014, no 53–3297/003).
- Justice Reform Law (FR) [Loi de programmation 2018–2022 et de réforme pour la justice (1)], Pub. L. no 2019–222, 71 JORF JUST1806695L (2019).
- J. Milquet, A. Turtelboom. (2014, January 17). Anti-sexism Law Draft: Explanatory Memorandum [Projet de loi tendant à lutter contre le sexisme dans l'espace public (...): Exposé des motifs] (2013–2014, no 53–3297/001).

- J. Milquet, A. Turtelboom. (2014, January 17). Anti-sexism Law Draft: Preliminary Draft [Projet de loi tendant à lutter contre le sexisme dans l'espace public (...): Avant-projet] (2013–2014, no 53–3297/001).
- Ministry for Internal Affairs (FR). (2019, February 8). La police de sécurité du quotidien un an après. INTERIEUR.GOUV.FR. <https://www.interieur.gouv.fr/Archives/Archives-des-actualites/2019-Actualites/La-police-de-securite-du-quotidien-un-an-apres>.
- National Assembly (FR). (2018, March 19). Impact study: Draft law reinforcing the fight against sexual and sexist violence [Etude d'impact. Projet de loi renforçant la lutte contre les violences sexuelles et sexistes] (JUSD1805895L/Bleue-1).
- National Assembly (FR). (2018, March 21). Draft law reinforcing the fight against sexual and sexist violence [Projet de loi renforçant la lutte contre les violences sexuelles et sexistes] (no 778).
- National Assembly (FR). (2018, May 18). Report concerning the Draft law reinforcing the fight against sexual and sexist violence [Rapport fait au nom de la Commission des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la République sur le projet de loi renforçant la lutte contre les violences sexuelles et sexistes (no 778), par Mme Alexandra Louis, Députée] (no 938).
- S. (BE). (2014, April 23). Anti-sexism Law Draft: Report made on behalf of the Justice Commission [Projet de loi tendant à lutter contre le sexisme dans l'espace public (...): Rapport fait au nom de la Commission de la justice par M. Mahaux] (2013–2014, no 5–2830/2).
- S. (FR). (2018, June 20). Report concerning the Draft law reinforcing the fight against sexual and sexist violence [Rapport fait au nom de la Commission des lois constitutionnelles, de législation, du suffrage universel, du Règlement et d'administration générale (1), sur le projet, adopté par l'Assemblée nationale après engagement de la procédure accélérée, renforçant la lutte contre les violences sexuelles et sexiste, par Mme Marie Mercier, Sénateur] (no 589).
- Sexual and Sexist Violence Law (FR) [Loi renforçant la lutte contre les violences sexuelles et sexistes], Pub. L. no 2018–703, 179 JORF JUSD1805895L (2018).
- Transport Code (FR) [Code des transports].
- M. Van de Kerchove /2005/: Les fonctions de la sanction pénale. Entre droit et philosophie, *Informations sociales*, no 127/7, pp. 22–31.

Jean-Marc Hausman

KRIMINALIZACIJA „UZNEMIRAVANJA NA ULICI“
U BELGIJI I FRANCUSKOJ:
DVA RAZLIČITA ZAKONODAVNA
PRISTUPA U REGULISANJU
„SEKSISTIČKOG“ PONAŠANJA

APSTRAKT

Francuski i belgijski zakonodavci su se problemom uznemiravanja na ulici pozabavili, između ostalog, i usvajanjem zakonskih odredbi kojima se kriminalizuju određeni komentari ili tipovi ponašanja koji se mogu opisati kao seksistički. To su i simbolički snažni oblici reakcije, koje podupiru ambiciozni politički projekti – barem formalno. Oni imaju za cilj da promene način na koji društvo razmišlja o pitanjima roda i pola.

Oba krivična zakona se, generalno govoreći, zasnivaju na zajedničkom sistemu vrednosti, koji podrazumeva i vrednost čovekovog dostojanstva – kao osobe ili kao pripadnika ljudske vrste. Međutim, razlog koji stoji iza belgijskih i francuskih zakonodavnih intervencija uistinu nije nimalo sličan.

Belgijski zakonodavac posmatra pitanje uznemiravanja na ulici prevashodno iz ugla borbe protiv raznih oblika diskriminacije. On posmatra seksistička pitanja kao specifičnu pojavu, koja, sledstveno tome, zahteva specifičan odgovor. Odlučno je krenuo ovim putem usvajanjem Zakona od 22. maja 2014. godine, čiji je glavni cilj krivičnopravno kažnjavanje seksizma. U tom smislu, belgijski zakonodavac odlučio se za eksplicitno definisanje pojma seksizma.

Nasuprot tome, francuski Zakon br. 2018–703 od 3. avgusta 2018. godine, kojim se kriminalizuje seksističko vređanje, pridržava se već postojećeg metoda kriminalizovanja seksualnog nasilja uopšte. Ovo novo krivično delo postaje deo čitavog korpusa krivičnih dela različite težine, formirajući „dodatni stepenik“ na „dnu lestvice seksualnog i seksističkog nasilja“. Propust da se definiše seksizam u zakonu i čak, fundamentalnije, nedostatak razmišljanja o ovoj „realnosti“ tokom pripremnog rada, u kombinaciji sa kriminalizacijom seksističkog vređanja u kontekstu prevencije seksualnog nasilja, navelo je francuskog zakonodavca da značajno proširi obim krivične represije, u isto vreme zamagljujući i njenu svrhu i ograničenja.

Pored toga, krivičnopravna reakcija na seksističko vređanje u Francuskoj prati dvostruku logiku u smislu efikasnosti. Zakonu br. 2018–703 od 3. avgusta 2018. inherentna je i „ekspresivna funkcija“ i „vaspitna vrlina“. Prva dimenzija je povezana sa brigom o „operativnosti“. Zaista, Zakon sadrži niz odredbi i mera koje bi trebalo da omoguće efikasno, neposredno i vidljivo kažnjavanje krivičnih dela koja su motivisana pripadnošću oštećenog određenom polu. Druga dimenzija određuje mnoge aspekte pravnog statusa ovog krivičnog dela (npr. fiksna novčana kazna, proširenje kategorija državnih službenika ili agenata ovlašćenih da evidentiraju krivična dela, mere za izbegavanje sudskog postupka).

Za razliku od Francuske, pitanja operativnosti su u velikoj meri zanemarena ili čak prenebregnuta od strane belgijskog zakonodavca. Efikasnost njegovih represivnih mera se prvenstveno zasniva na simbolici koju ima propisivanje seksizma kao krivičnog dela posebnim zakonom.

Ključne reči: uznemiravanje na ulici, seksističko vređanje, Belgija, Francuska, kriminalizacija

*Biljana Gavrilović Grbović**

PRAVNOISTORIJSKI POGLED NA UVOĐENJE USLOVNE OSUDE U SRPSKO PRAVO

Apstrakt: U radu se analizira pitanje uvođenja uslovne osude u srpsko pravo. Uslovna osuda je kao moderna ustanova sociološke škole i oličenje promenjene kaznene filozofije doživela svoju ekspanziju u evropskim zakonodavstvima krajem XIX veka. Međutim, uslovna osuda se na prostoru Srbije primenjivala tek na osnovu jugoslovenskog Krivičnog zakonika od 1929. godine. Ipak, to nije značilo da se ideja o propisivanju uslovne osude, na prostoru Srbije, javila tek u jugoslovenskoj Kraljevini. Štaviše, ideja o propisivanju uslovne osude bila je izneta, kad i u drugim razvijenim evropskim zemljama, krajem XIX veka, ali tada nije zaokupila pažnju pravnika u Kraljevini Srbiji. Do prvih pokušaja propisivanja uslovne osude u Kraljevini Srbiji dolazi početkom XX veka, s tim što je sve to, usled naleta Ratova, ostalo mrtvo slovo na papiru, nedoživevši svoje ozakonjenje. Stoga, u radu se prikazuju razlozi koji su motivisali pravnike u Kraljevini Srbiji i jugoslovenskoj Kraljevini da pokrenu pitanje uvođenja uslovne osude, ali i poteškoće na koje su nailazili kako tokom njenog uvođenja, tako i prilikom njene praktične primene.

Ključne reči: uslovna osuda, sociološka škola, unifikacija, kaznena filozofija.

UVOD

Do modernog zakonskog regulisanja uslovne osude¹ u svetu je došlo u drugoj polovini XIX veka. Uslovna osuda se pojavljivala u dva oblika: u englesko–američkom i francusko–belgijskom obliku. Osnovna razlika između ova dva oblika uslovne osude svodila se na to da se prema englesko–američkom sistemu odlagala osuda, dok se po francusko–belgijskom sistemu nije odlagala osuda, već samo izvršenje kazne.² S druge strane, i englesko–američki i francusko–belgijski oblik uslovne osude

* Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, biljana.gavrilovic1992@gmail.com

1 Uslovna osuda se definiše kao „kriminalno politička mera po kojoj se postupanje protiv izvršioca krivičnog dela sprovodi ali se izricanje i izvršenje kazne ili samo ovo poslednje odlaže pod uslovom da će potpuno izostati odnosno da će se smatrati kao da osuda nije postojala ako se okrivljeni za jedno određeno vreme dobro vlada“ (T. A. Vasiljević /1935/: *Uslovna osuda*, Beograd, p. 38).

2 M. Pavlović /2008/: *Pravna evropeizacija Srbije 1804–1914*, Kragujevac, pp. 431–432; Nasnova zakona o uslovnoj osudi /1907/: *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 1–6, p. 144.

su se zasnivali na ideji da se optuženi, odnosno osuđeni „sam podstakne na reformu, time što će mu se staviti u izgled za učinjenu popravku, oslobođenje od kazne, kao nagrada za to“.³ Uz to, kako je „kratak prolaz kroz zatvor“ bio „dovoljan da liši rada čoveka i izloži ga svačijem nepoverenju“, bilo je osnova da zakonodavci širom sveta predvide ustanovu uslovne osude, pre svega, kao moguću zamenu za kratkovremene kazne lišenja slobode.

U Kraljevini Srbiji su se pravници počeli intenzivnije interesovati za uslovnu osudu tek početkom XX veka. Rđavo stanje u kaznenim zavodima uslovalo je da se zavede ustanova kojom bi se zamenile kratkovremene kazne lišenja slobode, odnosno da se propiše uslovna osuda. Tako, najpre je izrađena tzv. Nasnova zakona o uslovnoj osudi, 1906. godine, ali ona nije bila ozakonjena. Nekoliko godina kasnije, 1910. godine izrađuje se Projekat kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju, u kome je bila predviđena ustanova uslovne osude. Međutim, usled ratova ni ovaj Projekat ne biva ozakonjen.⁴ Stoga, ustanova uslovne osude se, na prostoru Srbije, prvi put primenjivala tek na osnovu jugoslovenskog Krivičnog zakonika od 1929. godine.

1. USLOVNA OSUDA U KRALJEVINI SRBIJI

U Kraljevini Srbiji se, u oblasti materijalnog krivičnog prava, primenjivao Krivični zakonik, koji je bio donet u Kneževini Srbiji, 1860. godine. Kazneni sistem ovog Krivičnog zakonika, bio je „ustanovljen, s jedne strane, s obzirom na ‘stanje naroda’, a s druge strane s obzirom na rešenja u ‘najsavršenijim evropskim zakonima’“. U tom smislu, primarni cilj kazni prema Srbijinom kaznenom sistemu – kao i prema pruskom uzoru – bio je zasnovan na „ideji krivčevog ispaštanja“.⁵ Međutim, 70-ih godina XIX veka, „zadržali“ su se stubovi u evropskoj nauci krivičnog prava.⁶ S tim u vezi, u „poslednjim decenijama“ XIX veka, u nauci kaznenog prava bio je učinjen „takav napredak i preokret u shvatanju i oceni individualnosti krivčeve i njegove krivične odgovornosti, da je bilo vrlo potrebno (...) oceniti umesnost“ Krivičnog zakonika od 1860. godine.⁷ Drugim rečima, u nauci krivičnog prava „bio je predložen čitav niz sasvim novih ustanova i konstrukcija“,⁸ među kojima je bila i ustanova uslovne osude, koja u Krivičnom zakoniku (Kneževine) Kraljevine Srbije nije bila propisana.

Do prvog „preporučivanja“ uslovne osude u Kraljevini Srbiji došlo je nakon održanog Prvog Kongresa Međunarodnog udruženja za krivično pravo, 1889. godine, u „Brislu“. Na Kongresu je bilo konstatovano da se u „celom obrazovanom svetu (...) primećuje velikobrojno rasteenje malih, odn. sitnih zločina: prestupa i istu-

3 M. M. Stanojević /1901/: O uslovnoj osudi [orig. Zakon Branžeov od Lukijana Trepoa], *Branič*, no. 1, p. 59.

4 T. A. Vasiljević. *op. cit.*, pp. 66–70.

5 M. Pavlović /2005/: *Srpska pravna istorija*, Kragujevac, p. 338.

6 M. P. Čubinski /2018/: Problem izjednačenja jugoslovenskog prava i osnovne odredbe projekta srpskog Kaznenog zakonika, *CRIMEN – Časopis za krivične nauke*, no. 3, p. 339.

7 Projekat i motivi Kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju /1910/: Beograd, p. IV, navedeno prema: M. P. Čubinski /2018/. *op. cit.*, p. 339.

8 M. P. Čubinski. *ibid.*, p. 339.

pa“. Kako se prema učiniocima ovih dela, zbog „društvene klase“ kojoj pripadaju, nije mogla izreći „novčana kazna, to je onda sasvim jasno, da državi u borbi protiv njih ne ostaje ništa drugo do kratak zatvor“.⁹ Međutim, iskustvo je pokazalo da je neretko za „početnike u zločinu“ kratak zatvor bio štetan. U prilog tome, Milenko Vesnić je u svom izveštaju isticao da „kad se ovakav“, „moralno slab“, „početnik u zločinu“, „jednom nadahne apsanskom memlom, onda ona njega više ne ostavlja“.¹⁰ Drugim rečima, kazneni zavodi su postajali „zločinački instituti, a država zločinac kad ona moralno upropašćuje, u mesto da dotične vaspita“.¹¹ Zbog toga, Vesnić je, sa Prvog Kongresa Međunarodnog udruženja za krivično pravo, izveo zaključak da „onog dana kad se naš kazneni zakonik bude pregledao, dopunjavao i izmenjivao, a na to se valjda neće dugo čekati, toga dana će se uneti u nj i ustanova uslovne osude“. Jer, „Kongres je jednoglasno votirao rezoluciju, da se ona preporuči kulturnim zakonodavstvima“.¹²

Na potrebu uvođenja uslovne osude u kazneno pravo Kraljevine Srbije, pored preporuke Kongresa, nametalo je i stanje u kaznenim zavodima. Jer, kazna lišenja slobode se u Kraljevini Srbiji izdržavala po sistemu zajedničkog zatvora, odnosno i „osuđeni na robiju, i osuđeni na zatvor izdržavaju kaznu u zajednici“, bez ikakve klasifikacije osuđenika.¹³ S tim u vezi, zaključivao je Damjanović: „Toliki broj raznoga temperamenta, raznih naklonosti, raznih pogleda, najrazličnijeg izobraženja, na ako očete i razne sudbine, jednom reči toliki broj raznih moralnih pa u nekoliko i priličan broj duševnih bolesnika strpati pod jedan krov (...) znači u državnom pogledu kao neki vid samoubistva“.¹⁴ Uz to, „nadzor je skoro nikakav, jer se vrši preko čuvara, koji su krajnje nesprenni za taj posao, i koji u osuđenicima gotovo gledaju svoje društvo, tu se ništa ne radi, nego se samo priča, pije kafa, puši i peva“.¹⁵ Zbog toga, 1906. godine, Milenko Vesnić, kao ministar pravde, predlaže „komisiju za izradu zakonskog predloga, kojim bi se izvršila reforma u oblasti krivičnog prava, tj. kojom bi se sistem kratkoročnih kazni izmenio i kojom bi se uvela ustanova uslovne osude“.¹⁶ Iste godine, komisija izrađuje tzv. Nasnovu zakona o uslovnoj osudi.

U 1. članu Nasnove bilo je propisano da „kod osuda na zatvor do jedne godine ili na novčanu kaznu sud može narediti pod naročitim okolnostima, istom obrazlo-

9 M. R. Vesnić /1889/: Prvi Kongres Međunarodnog udruženja za krivično pravo – izveštaj Ministru prosvete i crkvenih poslova, *Prosvetni glasnik*, no. 1–24, p. 423–424.

10 M. R. Vesnić. *ibid.*, p. 424.

11 J. M. /1907/: *Pitanje reforme kaznenog prava*, Beograd, p. 40.

12 M. R. Vesnić. *op. cit.*, p. 426.

13 M. M. Žujović /1887/: Pogled na stanje naših kaznenih zavoda za 1883–1884–1885 god., *Branich*, no. 2, p. 64.

14 M. Damjanović /1887/: Pogledajmo opet malo naše kaznene zavode, *Branich*, no. 20, p. 678.

15 Nasnova zakona o uslovnoj osudi /1907/: *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 1–6, p. 136.

16 Nasnova zakona o uslovnoj osudi. *ibid.*, p. 129

Dok je u Francuskoj važiло pravilo da „beščasna kazna zatvora ne snalazi onoga, koji se javlja prvi put na rdavom putu“, rečju Trepoa, „ustežemo se, da mu otvorimo apsanska vrata; dovoljno je to što mu ih pokazujemo“ (M. M. Stanojević. *op. cit.*, p. 62) to, u Kraljevini Srbiji, iz statistike, kojom je obuhvaćen period od 1899–1903, dokazuje se „da na sam zatvor dolazi prosečno 78% od svih osuda, a zajedno sa novčanom kaznom to iznosi 84%; na sve ostale kazne dakle dolazi samo 16%“ (Nasnova zakona o uslovnoj osudi. *op. cit.*, p. 132).

ženom presudom da se izvršenje dosuđene kazne odloži za izvesno vreme, koje ne sme biti kraće od jedne ni duže od pet godina.¹⁷ U Nasnovi je bio usvojen francusko-belgijski sistem uslovne osude, a ne englesko-američki. Jer, smatralo se da je francusko-belgijski sistem uslovne osude bolji, s obzirom na to da se prema njemu „odmah i definitivno odmeravala i izricala kazna“, dok se po englesko-američkom odlagala, usled čega je nastajala „bojazan da se to kasnije uopšte ne može pravilno izvršiti“, jer „sećanje na tu stvar uopšte slabi“. Osim toga, „kada je kazna već izrečena, osuđeni će to uvek imati na umu i više će se plašiti da ne padne u pogrešku nego li kad te osude nema. Najzad, sa izrečenom osudom biće zadovoljniji kako povređeni tako i sama okolina“.¹⁸ U prilog tome, iz evropskih zemalja, u kojima je već bio usvojen francusko-belgijski sistem uslovne osude, čuo se glas o tome da je javno mišljenje primilo sa „očevidnom simpatijom ovo poluoslobodavanje“. Naime, to je dolazilo otuda što uslovna osuda „i ako se materijalno ne razlikuje od pravog oslobodavanja, ona ipak ostaje, u pogledu duhovnom, osuda, a to je glavna stvar“.¹⁹

Nasnovom je bilo predviđeno da sud, prilikom odlučivanja o uslovnoj osudi, „treba naročito da uzme u obzir uzrast, raniji život i vladanje osuđenog, neznatnost izvršenog dela, olakšavne okolnosti, pod kojima je isto izvršeno, kao i to da li je osuđeni pred sudom potpuno i iskreno priznao svoje delo i da li je naknadio povređenome troškove i pričinjenu štetu, ili se bar izjasnio da će ih naknaditi“. Prema tome, po ugledu na norveški zakon u „našoj Nasnovi (...), nije učinjeno nikakvo izrečno ograničenje, t.j. odlaganje izvršenja kazne nije učinjeno zavisnim od toga, da osuđeni ranije nije bio osuđivan“.²⁰ Pored toga, problem je bio uočen i u tome što je sud imao da se upozna sa „ranijim životom i vladanjem osuđenog“ na osnovu uverenja opštinskih sudova. Jer, rečju Dragutina Stolpovića, „kad se zna, kako opštinski sudovi izdaju nerazumljiva uverenja; kako se iz nekih uverenja prozire nenaklonjenost prema jednim a naklonjenost prema drugima; kako politička ubeđenja časnika diktuju tendenciozna uverenja; kako se za ocenu tako finog i delikatnog pitanja: o ranijem životu i vladanju osuđenoga, traži veća inteligencija i sprema ocenjivača, – to bi uverenja opštinskih sudova bila posve slab dokaz“. Uz to, ni „sam sud, u svome kolegijumu, nije kadar da prošlost oceni iz blede i neverne slike, koju ima u uverenju opštinskog suda i od samih ličnosti optuženih, koji su, mahom, pred sudom lisice u zečijoj koži“.²¹

U Kraljevini Srbiji, među pravnicima, Nasnova nije dočekana sa prevelikim oduševljenjem. Naime, bilo je onih koji su komentarisali da „sam fakat da je uslovna osuda uvedena i u drugim zemljama ne bi značio još da je njeno uvođenje i u nas umesno. (...) Uvodeći iste kazne koje postoje n. pr. u Francuskoj i iste ustanove i mere, znači hteti stati na isti kulturni i naravstveni nivo sa njom; znači tvrditi da su u obema zemljama istovetne životne pogodbe što je apsolutno netačno.“ U tom

17 Nasnova zakona o uslovnoj osudi. *op. cit.*, p. 129.

18 Nasnova zakona o uslovnoj osudi. *ibid.*, p. 144.

19 M. Miljković /1903/: Zakon o uslovnoj osudi i njenom dejstvu u Francuskoj [orig. M. G. Tard], *Branic*, no. 1, p. 133.

20 Nasnova zakona o uslovnoj osudi. *op. cit.*, p. 129, 149.

21 D. E. Stolpović /1906/: Nekoliko reči povodom pitanja o uslovnoj osudi, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 5, p. 427.

smislu, postavljano je hipotetičko pitanje: „Čega se lišava, ili bolje, šta trpi krivac kod uslovne osude?“ Na to je odgovarano da „s obzirom na slabo razvijenu svest našeg naroda možemo slobodno reći da on ne trpi ništa.“²²

Ustanova uslovne osude najoštrije je kritikovana u Državnom savetu. Tako, jedan od argumenata protiv ozakonjenja Nasnove, tj. protiv uvođenja uslovne osude u kazneni sistem Kraljevine Srbije, bio je i taj da je „mogućno da su se uslovno osuđeni i popravljali, ali to još nije dokaz, da se oni ne bi možda još i pre i bolje popravili, da nisu uslovno nego redovno osuđeni i kaznu izdržali za prvu krivicu“. Povodom ovog argumenta dr Božidar Marković, kao jedan od članova komisije, koja je izradila Nasnovu, primetio je da „Državni Savet (...) ne veruje u štetno dejstvo kratkovremenog zatvora“.²³ Drugim rečima, Državni Savet se nije slagao sa mišljenjem Franca fon Lista da „kratkovremeni zatvor ne samo da je beskoristan, nego je i štetan; on više štete nanosi pravnom poretku, nego što bi mu nanela potpuna nekažnjivost krivca“.²⁴ Državni Savet je smatrao i da „bi se stvorila njenom primenom neka nejednakost, koju narod ne bi pravilno shvatio i cenio osobito ako bi uslovna osuda zavisila od veličine dosuđene a ne zakonom određene kazne, te bi se tako i mržnja među građanima izazvala“. Na ovo je Marković prigovorio da se „nikad građani neće buniti, što je odloženo izvršenje kazne čoveku, koji među njima važi kao čestit i za koga svi znaju, da je to krivično delo izvršio ili slučajno ili iz nehata ili u izazvanom stanju. (...) Za građane će u takvim slučajevima biti i to dosta, što je sud našao, da je optuženi kriv, što ga je osudio na kaznu i što ima izvesno vreme da živi pod pretnjom, da se ta kazna može još i izvršiti“.²⁵ Ipak, Državni Savet je isticao još i da „s pogledom na naše ukupne državne i narodne prilike a osobito s pogledom na temperamenat narodni i kulturni stupanj naš, – i naposletku s pogledom na moguće zloupotrebe i nezakonite uticaje... ne treba zavoditi uslovnu osudu“. Štaviše, „ako usvojimo ovu ustanovu – zaključivao je Državni Savet – to bi značilo da više iz prostog podražavanja nekog idemo za novinama još dovoljno neprocenjenim, nego li što to prava potreba zahteva“.²⁶ Međutim, i pored „nepovoljnog mišljenja Državnog Saveta predlog je bio upućen skupštini 15.XI.1906 i bilo je izgleda da će biti ozakonjen ali u međuvremenu vlada padne, a ona koja je došla posle nje nije se interesovala za projekat“. Zbog toga, pitanje o uvođenju uslovne osude bilo je odloženo.²⁷

Nakon dvogodišnjeg zatišja o uslovnoj osudi, 1908. godine, ministar pravde g. Marko Trifković donosi rešenje (br. 4185), kojim je obrazovana „komisija za izradu projekta novog kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju“.²⁸ Članovi uže komisije su završili izradu Projekta 1910. godine. Projekat je „u mnogome odstupao“ od tadašnjeg Zakonika. „Odmeravanje kazne uređeno je tako, da se o individualno-

22 M. D. Marinković /1907/: O uslovnoj osudi, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 1–6, p. 40, 134.

23 B. Marković /1906/: *Uslovna osuda u Državnom Savetu*, Beograd, p. 17–18.

24 Navedeno prema: Nasnova zakona o uslovnoj osudi. *op. cit.*, p. 137.

25 B. Marković /1906/: *op. cit.*, p. 18–19.

26 B. Marković. *ibid.*, p. 24–25.

27 T. A. Vasiljević. *op. cit.*, pp. 69–70.

28 Projekat i motivi kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. *op. cit.*, p. III.

sti krivca može voditi vrlo mnogo računa, a i sudu je ostavljena velika sloboda. U projekat je ušla ustanova uslovne osude.²⁹ Štaviše, ustanova uslovne osude bila je regulisana u posebnoj glavi Projekta (glava VIII), povodom čega je prof. Nojbeker primetio da ona „već u rasporedu tako reći pada u oči“. Drugim rečima, uslovna osuda nije bila „sakrivena u pojedine anonimne paragrafe“.³⁰

Osnovni razlog propisivanja uslovne osude, i ovom prilikom, je ležao u zameni kratkovremene kazne lišenja slobode. Jer, osim što je kratkovremeni zatvor bio štetan sam po sebi, on je u Kraljevini Srbiji, dodatno škodio „početnicima u zločinu“.³¹ Jer, u „pojedininim odajama mogli su se naći i seljaci, i varošani, i punoletnici, i maloletnici, i zdravi, i bolesni, naročito tuberkulozni, i prvi put osuđeni, i povratnici, i slučajni prestupnici, i zločinci iz navike. Upravnik kaznenog zavoda obično“ i nije video „novodošavše osuđene“, već je ove primao „ključar ili buljubaša i smeštao ih po svom nahođenju“, pri čemu je „nagrada igrala veliku ulogu“.³² Tu su „novodošavši osuđenici“ slušali „najskaradnije priče“; tu se priča „kako se vrše krivična dela, kako se može umaći ispred vlasti; tu se prave nova poznanstva i prijateljstva, prave se planovi za nova dela, koja se imaju izvršiti“.³³ Sve u svemu, došlo se do zaključka da „kratkovremeni zatvor, nije ništa drugo, nego škola za robijaše; to je škola u kojoj se o državnom trošku spremaju besposličari, skitnice i zločinci iz navike“.³⁴ Prema tome, trebalo je naći zamenu za kratkovremeno lišenje slobode.

Prema Projektu, uslovna osuda se mogla primeniti „kod osuda na zatvor do jedne godine ili na novčanu kaznu“. Naime, u tim slučajevima sud je mogao „narediti pod naročitim olakšavnim okolnostima, istom obrazloženom presudom, da se izvršenje dosuđene kazne odloži za izvesno vreme, koje kod zločina ne sme biti kraće od jedne ni duže od pet godina, a kod prestupa od jedne do dve godine. Odlaganje se neće dopustiti onome koji je ranije sasvim ili delimice izdržao koju kaznu lišenjem slobode“. Pri odlučivanju, sud je trebao „naročito da uzme u obzir doba starosti, raniji život i vladanje osuđenog, neznatnost izvršenog dela, olakšavne okolnosti, pod kojima je isto izvršeno, kao i to da li je osuđeni pred sudom potpuno i iskreno priznao svoje delo i da li je naknadio povređenome troškove i pričinjenu štetu, ili se bar izjasnio da će ih naknaditi“.³⁵

29 M. /1910/: Projekat kaznenog zakonika, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 3, p. 239.

30 D. S. Janjić /1911/: Projekat Kaznenog zakonodavstva za Kraljevinu Srbiju [orig. K. F. Nojbeker], *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 5. i 6, p. 324.

31 „Ne treba naročito dokazivati, da su mnoga krivična dela pre rezultat lakomislenosti, nerazboritosti, straha, neobičnog iskušenja i da su izvršena pod mnogim olakšavnim okolnostima, nego što su produkt zločinačke i ukorenjene pokvarenosti. Treba se samo setiti mnogobrojnih telesnih povreda, uvreda, poništaja tuđih stvari, malih, naročito u nuždi izvršenih krađa, protivstajanja vlasti, krivičnih dela iz nehata učinjenih, kao i drugih dela, čije izvršenje nikako ne dokazuje, da je učinilac zreo za zatvor a međutim se za ta dela najčešće mora izreći kratak zatvor“ (Projekat i motivi kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. *op. cit.*, p. 254).

32 B. Marković /1908/: Sredstva za zamenu kratkovremene kazne lišenjem slobode, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 1–6, p. 151.

33 B. Marković. *ibid.*, p. 285.

34 B. Marković. *ibid.*, p. 288; vid. B. Gavrilović /2016/: Kriminalna zaraza – viševakovni problem domaćih kaznenih zavoda, *Godišnjak Fakulteta Bezbednosti*, pp. 317–326.

35 Projekat i motivi kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. *op. cit.*, p. 20.

Za izricanje uslovne osude bila je merodavna dosuđena kazna. Uslovnom osudom se mogla zameniti dosuđena kazna zatvora do godinu dana ili novčana kazna. Postavljanjem „granice zatvora“, koji se mogao zameniti uslovnom osudom, pisci Projekta su ciljali na sprečavanje eventualnih sudijskih zloupotreba.³⁶ Ovakvo rešenje je u nemačkoj teoriji bilo ocenjeno kao „boljitak“ u odnosu na nemački projekat,³⁷ u kome je bila propisana „najviša mera, do koje se može izreći uslovna osuda“, koja je iznosila šest meseci.³⁸ S druge strane, propisivanje uslovne osude kao moguće zamene za novčanu kaznu imalo je svoje pristalice i protivnike. Ipak, na posletku je prevagnulo mišljenje da se „ne može dopustiti da manji krivac trpi više od većeg“, pa je uslovna osuda bila propisana i kao eventualna zamena za novčanu kaznu.³⁹

Kao i prema Nasnovi i u Projektu je bilo propisano da sud, prilikom odlučivanja o uslovnoj osudi, treba naročito da uzme u obzir, između ostalog, i „raniji život i vladanje osuđenog“. Međutim, za razliku od Nasnove, u kojoj izricanje uslovne osude nije bilo izričito „učinjeno zavisnim od toga, da osuđeni ranije nije bio osuđivan“, u Projektu jeste. Naime, pisci Projekta su se rukovodili činjenicom da „onaj, koji je ranije već bio u zatvoru, nema više šta da izgubi ako još jedared ode. On je već bio izložen štetnom dejstvu zatvora i ako je se prvi put sačuvao, moći će se sačuvati i drugi put“. Uz to, „ovakvo rešenje“ je trebalo da učini da se „uslovna osuda što jednostavnije primenjuje“, odnosno „opravdanija je bojazan, da bi sudovi bez ovog ograničenja uslovnu osudu vrlo različito primenjivali, pa možda je čak i zloupotrebili, od čega bi bilo veće štete od one, ako se jedan dostojan ne bi koristio uslovnom osudom“.⁴⁰

U zavisnosti od toga kako se uslovno osuđeni vladao za vreme tzv. probe razlikovale su se i posledice. Naime, „ako se osuđeni za vreme probe nije dobro vladao, onda je posledica“ bila „potpuno izvršenje dosuđene mu kazne“. S tim u vezi, u cilju veće pravičnosti, u Projektu je bilo predviđeno u kojim se slučajevima „ima opozvati odlaganje izvršenja kazne“. S druge strane, ako se uslovno osuđeni „dobro vladao“, onda je to „za sobom“ povlačilo „kao posledicu definitivan oproštaj“, tj. „smatralo se kao da je kazna izdržana“.⁴¹

Odredbe o uslovnoj osudi iz Projekta bile su pozitivno ocenjene u evropskoj stručnoj javnosti.⁴² Ali, zasluge za odredbe o uslovnoj osudi nisu odavane samo članovima komisije, koja je izradila Projekat. Naime, prema rečima jednog francuskog kriminaliste, „u koliko nam je poznato, za ovaj srećan skup dispozicija, koje se odnose na uslovnu osudu, ima se zahvaliti prethodnom radu G. Vesnića, srpskog ministra u Parizu, koji je 1906. god. izradio jedan projekat u ovom smislu i podneo ga Skup-

36 Projekat i motivi kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. *ibid.*, p. 257.

37 D. S. Janjić. *op. cit.*, p. 348.

38 Projekat i motivi kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. *op. cit.*, p. 257.

39 Projekat i motivi kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. *ibid.*, p. 258.

40 Projekat i motivi kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. *ibid.*, p. 259–260.

41 Projekat i motivi kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. *ibid.*, p. 263, 264.

42 U domaćoj stručnoj javnosti čuli su se i kritike na račun uslovne osude. Protivnike uslovne osude, u Kraljevini Srbiji, je „predvodio Dušan Subotić, lajpciški doktor prava“. Vid. M. Pavlović /2008/: *op. cit.*, p. 434–435.

štini. Ovome otmenom diplomati i odličnom pravniku pripada, dakle, zasluga što je uzeo inicijativu za jednu reformu, koja čini čast njegovoj zemlji.⁴³ Međutim, i pored hvaljenog „srećnog skupa dispozicija“ o uslovnoj osudi, kao i čitavog Projekta, on – Projekat, usled nepovoljnih društveno – političkih okolnosti, nije bio ozakonjen.

2. USLOVNA OSUDA U JUGOSLOVENSKOJ KRALJEVINI

Stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1918. godine, stvorena je jedinstvena država, koju je karakterisao „pravni mozaik sastavljen od šest područja: područje bivših kraljevina Srbije i Crne Gore, područja Hrvatske i Slavonije, Slovenije i Dalmacije, Bosne i Hercegovine i područja Banata, Bačke i Baranje“.⁴⁴ S tim u vezi, u pojedinim područjima se primenjivala uslovna osuda, dok u drugima nije.⁴⁵ S druge strane, „proklamovano ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u jedinstvenu (unitarnu) državu podrževalo je stvaranje jedinstvenog pravnog poretka: 'Jedinstvo države, jednakost državljana pred zakonom, učvršćenje pravnog poretka i sigurnost u državi zahtijeva, da se barem najvažniji zakoni, koji postoje u različitim pravnim područjima države, što prije izjednače'“.⁴⁶ Stoga, trebalo je pristupiti procesu unifikacije prava.

Pristupajući procesu unifikacije materijalnog krivičnog zakonodavstva, pošlo se od stava da „već spremljeni projekat srpskog zakonika“, od 1910. godine, „stoji iznad svih drugih sadašnjih kaznenih zakonika u Kraljevini S. H. S.“; s tim što, „uvođenje u život novog modernog zakonika u zamenu za zastarelo pravo „nije se moglo „ostvariti odmah: za takvu bitnu reformu“ bio je „neophodan pretres čitavog materijala, jer je projekat bio izrađen samo za Srbiju“. Rečju Čubinskog, „projekat se mora sad podesiti potrebama cele Jugoslavije“.⁴⁷ Projekat kaznenog zakonika za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca je bio objavljen 7. aprila 1922. godine, a kako se polazilo od Projekta krivičnog zakonika za Kraljevinu Srbiju, to je i u jugoslovenskom Projektu bila propisana ustanova uslovne osude.⁴⁸

Ustanova uslovne osude u jugoslovenskom Projektu je u osnovi bila regulisana kao i u Projektu kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. Ipak, bilo je i nekih odstupanja. Tako, jedno od odstupanja bilo je i to da se uslovna osuda mogla izreći i onome, koji je osuđen na „strogi zatvor do šest meseci“. Pored toga, za razliku od

43 D. Đ. Alimpić /1912/: Francuski kriminalisti o Projektu našeg kaznenog zakonika, *Policijski glasnik*, no. 46, p. 357.

44 M. Pavlović /2018/: Problem izjednačenja zakona u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji, *Zbornik PFZ*, vol. 68, no. 3–4, Zagreb, p. 494.

45 Uslovna osuda se primenjivala na prostoru Hrvatske i Vojvodine (Bačka, Banat, Baranja). U ostalim pravnim područjima jugoslovenske Kraljevine (Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Slovenija i Dalmacija) nije bio ozakonjen institut uslovne osude (T. A. Vasiljević. *op. cit.*, p. 70–71).

46 M. Pavlović /2018/: *op. cit.*, p. 494.

47 M. P. Čubinskij /1920/: Projekat srpskog kaznenog zakonika i problem izjednačenja jugoslovenskog prava, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 3, p. 184.

48 Vid. §§69–72 Projekat kaznenog zakonika za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca /1922/: Beograd, p.18–19.

Projekta od 1910. godine u kome je period probe za zločine iznosio najkraće jednu, a najduže pet godina, prema jugoslovenskom Projektu trajanje tzv. probe za zločinstvo nije smelo biti kraće od dve godine, dok je maksimum trajanja ostao nepromenjen. Uz to, dok se prema Projektu od 1910. godine potpuno isključivala mogućnost izricanja uslovne osude onima, koji su nekada izdržali kaznu lišenja slobode, to je u jugoslovenskom Projektu bilo propisano da se „odlaganje neće dopustiti onome, koji je pre bio pravnosnažno osuđen zbog zločinstva ili za poslednjih deset godina na kaznu strogog zatvora ili na kaznu zatvora preko mesec dana“.⁴⁹ Među krupnijim izmenama bilo je i to što je „za razliku od projekta srpskog krivičnog zakonika od 1910. označeno od kada počinje teći vreme probe, a po njenom isteku ne smatra se kazna izdržanom već ‘kao da osuđeni nije ni osuđen na kaznu’“.⁵⁰

Jugoslovenski Projekat od 1922. godine, kojim je bila predviđena ustanova uslovne osude, bio je predat skupštini 6. novembra 1924. godine. Međutim, „skupština nije rešila ovaj zakon“.⁵¹ Sledstveno, rad na izjednačenju kaznenog prava nije bio završen 1924. godine, „i tako ostaju u snazi pređašnji ponekad zastareli zakoni – među kojima je bio i Krivični zakonik od 1860. godine, koji se primenjivao na prostoru Srbije – koji sem toga nisu ni izjednačeni“.⁵²

U cilju eliminisanja „pravnog federalizma“, 1926. godine, Narodnoj Skupštini je bio podnet novi „Predlog kaznenog zakonika“. Ovaj predlog se oslanjao na Projekat krivičnog zakonika za Kraljevinu Srbiju od 1910. godine i jugoslovenski Projekat od 1922. godine, uz izvesna odstupanja. Usled raspuštanja Skupštine „projekat se vratio u Ministarstvo Pravde“. Ipak, „definitivno uzakonjenje dobio“ je „Kraljevom sankcijom od 27. jan.1929. god.“.⁵³

U Krivičnom zakoniku Kraljevine Jugoslavije je bila je predviđena „jedna od modernih ustanova“ – uslovna osuda. U cilju valjanih efekata njene primene, jedan od njenih nekadašnjih protivnika dr Dušan Subotić isticao je da će „sud biti dužan da bude vrlo pažljiv i štedljiv u izricanju uslovne osude“, jer će to u velikoj meri „služiti kao najbolje jemstvo, da ona donese korisne rezultate“.⁵⁴

Sušтина uslovne osude se sastojala u „odlaganju izdržavanja izrečene kazne lišenja slobode, kod osude na strogi zatvor do 6 m-ca ili na zatvor do godine dana ili na novčanu kaznu, za izvesno vreme od jedne do 5 godina, s tim kad proteče to vreme tzv. kušnje ili prokušavanja a osuđenik se ispravno vladao, da se smatra, da osuđenik nije ni osuđen na kaznu“.⁵⁵ Ukoliko se pak osuđenik nije „ispravno vladao“ dolazilo je do prekidanja tzv. kušnje (u nekim slučajevima obligatorno, a u

49 Vid. §69 Projekat kaznenog zakonika za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. *op. cit.*, p. 18; T. A. Vasiljević. *op. cit.*, p. 72.

50 T. A. Vasiljević. *ibid.*, p. 72.

51 T. A. Vasiljević. *ibid.*, p. 72.

52 M. Čubinski /1924/: Predavanje krivičnih nauka i potreba novih institucija, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 5, p. 326.

53 M. P. Čubinski /1930/: *Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije*, Beograd, p. 10.

54 D. M. Subotić /1926/: Novi predlog kaznenog zakonika (1926), *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 5–6, p. 333, 346.

55 D. M. Subotić. *ibid.*, p. 345.

nekim fakultativno) i do izdržavanja uslovno dosuđene kazne.⁵⁶ Prema tome, principijelno uslovna osuda u jugoslovenskom Krivičnom zakoniku nije odstupala od one iz Projekta krivičnog zakonika za Kraljevinu Srbiju, s tim što je svoju praktičnu primenu doživela tek u Kraljevini Jugoslaviji.

Povodom primene uslovne osude u Kraljevini Jugoslaviji, ondašnji advokat dr Juraj Kulaš je primetio da „u prvo vreme u krajevima, gde je ta institucija bila nova, sudovi su tako reći sasama zaboravili da po našem KZ postoji“ uslovna osuda („uo“), „tako da smo dugo vremena imali sudova, koji je nisu gotovo nikako primenjivali, docnije je nastao preokret u protivnom pravcu, pa su sudovi počeli primenjivati uo i tamo gde treba i tamo gde ne treba, ali više gde ne treba nego gde treba.“⁵⁷ U prilog tome, ostao je zabeležen primer iz prakse: „Državni tužilac u Nišu optužio je osamnaestogodišnjeg Z. I. što je na dan 3. maja 1937. g. izvršio protivprirodni blud nad trogodišnjim A., čime je učinio krivično delo protiv javnog morala predviđeno i kažnjivo po §285. K. Z. Postojanje dela kao i krivična odgovornost okrivljenoga dokazani su njegovim potpunim priznanjem. Po održanom pretresu, sudija pojedinac Okružnog suda u Nišu doneo je presudu kojom je okr. Z. osudio na deset dana strogog zatvora uslovno za godinu dana. Sud je priznao u olakšicu sledeće: priznanje, dobro vladanje, maloletstvo u vreme izvršenja krivičnog dela i pijano stanje, pa je našao da u konkretnom slučaju ima mesta primeni §65. K. Z., pošto sud smatra da će se optuženik ubuduće uzdržavati od vršenja krivičnih dela“. Na ovu odluku, državni tužilac je uložio pravni lek, obrazlažući ga sledećim rečima: „Tako u Krivičnom zakoniku imamo krivičnih dela koja su mnogo opasnija po društvo i poredak uopšte, i koja su kao takva ugrožena i mnogo težom kaznom, ipak je teško naći i u zakoniku i u životu neko delo koje je u ovolikoj meri bedno, gnusno i sramno kao što je delo koje je opt. I. izvršio nad trogodišnjim A. Jer: izvršiti nasilje, izvršiti protivprirodan blud nad jednim trogodišnjim detetom koje je nesposobno da se protivi i brani, znači kulminaciju ljudske pokvarenosti, vrhunac ljudske mizerije. I kad imamo pred sobom takvog jednog čoveka, čoveka koji nema u sebi ni trunke osećanja, milosti, sažaljenja i stida, čoveka koji je hladnokrvno izvršio jedno životinjsko delo prema jednom nevinašetu, onda je nerazumljiva i čudna blagost suda, koja mu je ukazana, jer u stvari kazna koja mu je odmerena i nije kazna, već praštanje koje on ne zaslužuje ni sa moralnog ni sa zakonskog stanovišta“. Apelacioni sud je uvažio pravni lek državnog tužioca i presudu prvostepenog suda preinačio tako da je okr. Z. „kaznio sa godinu dana zatvora“. Prema tome, „srećom, zahvaljujući budnom oku državnog tužioca i odličnoj korekciji kazne prvoga suda od strane višeg suda, ustanova uslovne osude nije ostala izigrana i profanisana“.⁵⁸ Dakle, „i teorija i prak-

56 Vid. §§66–67 Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije; „U jugoslovenskom Krivičnom zakoniku je bio usvojen sistem prema kome je do prekidanja kušnje moglo doći samo usled „izvršenja novog krivičnog dela“, što je u teoriji bilo ocenjeno kao loše. Jer, „...interesi zdravog narodnog pravnog osećanja i morala zahtevaju, da se ne produžavaju nikakve privilegije za lica, koja su svojim rđavim vladanjem pokazala, da nisu dostojna privilegija. Ako se uslovno osuđeno lice pokazuje kao stalni posetilac kafana, kockarnica, krčma, ne radi, nalazi se društvu zločinaca i u opšte sumnjivih ljudi. Protivno bi bilo sablazan“ (M. P. Čubinski /1930/: *op. cit.*, p. 171).

57 J. Kulaš /1938/: *Rasmatranja o uslovnoj osudi*, Beograd, p.10–11.

58 L. A. Amar /1939/: *Za protivprirodni blud iz §285. K. Z. nad detetom od tri godine nema mesta primeni uslovne osude iz §65. K. Z., sudska praksa, Branič*, no. 2, p. 76.

sa krivičnog prava upadale su iz jednog zla – kratkotrajnih kazna lišenja slobode – u drugo isto tako veliko zlo – neumesnu primenu uslovne osude“.⁵⁹

ZAKLJUČAK

Ustanova uslovne osude je svoju ekspanziju u evropskim zakonodavstvima doživela krajem XIX veka, pod uticajem sociološke škole. Međutim, na prostoru Srbije ozakonjenje uslovne osude je kasnilo više od četvrt veka u odnosu na neke druge evropske zemlje (npr. Francuska, Belgija). Ali, to nije značilo da pravnici sa prostora Srbije nisu znali za institut uslovne osude. Naime, na uslovnu osudu i potrebu njenog propisivanja ukazao je, krajem XIX veka, Milenko Vesnić, u svom izveštaju sa Prvog Kongresa Međunarodnog udruženja za krivično pravo. Ipak, tom prilikom, uslovna osuda nije dobila veliku pažnju pravnika u Kraljevini Srbiji.

Do interesovanja za propisivanje uslovne osude došlo je početkom XX veka. Godine 1906. izrađuje se Nasnova zakona o uslovnoj osudi, u kojoj je bila regulisana uslovna osuda i to „po boljem“ francusko-belgijskom modelu. Uprkos tome, uslovna osuda ostaje „mrtvo slovo na papiru“, s obzirom na to da do ozakonjenja Nasnove nije došlo.

Do novog pokušaja uvođenja uslovne osude u pravni sistem Kraljevine Srbije dolazi 1910. godine, kada se izrađuje Projekat Kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. Tom prilikom, kao jedan od glavnih motiva za propisivanje uslovne osude navodi se potreba za zamenom kratkovremenih kazni lišenja slobode. Jer, kako se u Kraljevini Srbiji primenjivao sistem zajedničkog izdržavanja zatvora, to je štetnost kratkovremenih kazni lišenja slobode, za „početnike u zločinu“, bila veća nego u drugim evropskim zemljama, gde se nije primenjivao taj sistem. Međutim, i pored postojanja potrebe za uslovnom osudom i njenog modernog regulisanja u Projektu, do njenog uvođenja nije došlo ni tada, jer je postupak ozakonjenja Projekta bio prekinut Ratovima.

Do uvođenja u život uslovne osude na prostoru Srbije došlo je u Kraljevini Jugoslaviji, na osnovu Krivičnog zakonika od 1929. godine. Jugoslovenski zakonodavac se prilikom regulisanja uslovne osude uglavnom ugledao na Projekat kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. Međutim, iako su pokušaji uvođenja u život uslovne osude na prostoru Srbije trajali skoro dve decenije, u momentu njenog ozakonjenja u Kraljevini Jugoslaviji javila se bojazan da li će se ona ispravno i primenjivati. Rečju Bože Markovića „kakve će rezultate uslovna osuda pokazati, ne zavisi od nje, već od toga, kako će je sudovi primenjivati“.⁶⁰ Prema tome, koliko god je važno da je neka pravna ustanova dobro regulisana, isto toliko je važno i ko i na koji način tu ustanovu primenjuje, jer je praksa jugoslovenskih krivičnih sudova pokazala kako sudovi mogu pogrešno protumačiti, pa i zloupotrebiti valjanost neke pravne ustanove.

59 J. Kulaš. *op. cit.*, p. 56; Vid. M. Pavlović /2005/: *op. cit.*, pp. 740–741; Saglasno Kulaševom mišljenju i sudija Okružnog suda, Aleksandar Milović konstatovao je da jugoslovenska „sudska praksa mnogo obimno operiše sa uslovnom osudom“ (A. R. Milović /1940/: Uslovna osuda i sporedne kazne, *Branič*, no. 11, p. 445).

60 Navedeno prema: M. Dolenc /1939/: Boža Marković – pokretač institucije uslovne osude, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 1–6, p. 391.

LITERATURA

- Amar L. A. /1939/: Za protivprirodni blud iz §285. K. Z. nad detetom od tri godine nema mesta primeni uslovne osude iz §65. K. Z., sudska praksa, *Branič*, no. 2.
- Alimpić D. Đ. /1912/: Francuski kriminalisti o Projektu našeg kaznenog zakonika, *Policijski glasnik*, no. 46.
- Čubinskij M. P. /1920/: Projekat srpskog kaznenog zakonika i problem izjednačenja jugoslovenskog prava, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 3.
- Čubinski M. /1924/: Predavanje krivičnih nauka i potreba novih institucija, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 5.
- Čubinski M. P. /1930/: *Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije*, Beograd
- Čubinski M. P. /2018/: Problem izjednačenja jugoslovenskog prava i osnovne odredbe projekta srpskog Kaznenog zakonika, *CRIMEN – Časopis za krivične nauke*, no. 3.
- Damjanović M. /1887/: Pogledajmo opet malo naše kaznene zavode, *Branič*, no. 20.
- Dolenc M. /1939/: Boža Marković – pokretač institucije uslovne osude, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 1–6.
- Gavrilović B. /2016/: Kriminalna zaraza – viševjekovni problem domaćih kaznenih zavoda, *Godišnjak Fakulteta Bezbednosti*
- Janjić D. S. /1911/: Projekat Kaznenog zakonodavstva za Kraljevinu Srbiju [orig. K. F. Nojberger], *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 5. i 6.
- Kulaš J. /1938/: *Rasmatranja o uslovnoj osudi*, Beograd
- M. J. /1907/: *Pitanje reforme kaznenog prava*, Beograd
- Marković B. /1906/: *Uslovna osuda u Državnom Savetu*, Beograd
- Marković B. /1908/: Sredstva za zamenu kratkovremene kazne lišenjem slobode, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 1–6.
- M. /1910/: Projekat kaznenog zakonika, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 3.
- Milović A. R. /1940/: Uslovna osuda i sporedne kazne, *Branič*, no. 11
- Miljković M. /1903/: Zakon o uslovnoj osudi i njenom dejstvu u Francuskoj [orig. M. G. Tard], *Branič*, no. 1
- Nasnova zakona o uslovnoj osudi /1907/: *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 1–6.
- Pavlović M. /2005/: *Srpska pravna istorija*, Kragujevac
- Pavlović M. /2008/: *Pravna evropeizacija Srbije 1804–1914*, Kragujevac
- Pavlović M. /2018/: Problem izjednačenja zakona u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji, Zbornik PFZ, vol. 68, no. 3–4, Zagreb
- Projekat i motivi kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju /1910/: Beograd
- Projekat kaznenog zakonika za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca /1922/: Beograd
- Stanojević M. M. /1901/: O uslovnoj osudi [orig. Zakon Branžeov od Lukijana Trepoa], *Branič*, no. 1
- Stolpović D. E. /1906/: Nekoliko reči povodom pitanja o uslovnoj osudi, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 5.
- Subotić D. M. /1926/: Novi predlog kaznenog zakonika (1926), *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 5–6.
- Vasiljević T. A. /1935/: *Uslovna osuda*, Beograd

Vesnić M. R. /1889/: Prvi Kongres Međunarodnog udruženja za krivično pravo – izveštaj Ministru prosvete i crkvenih poslova, *Prosvetni glasnik*, no. 1–24.

Žujović M. M. /1887/: Pogled na stanje naših kaznenih zavoda za 1883–1884–1885 god., *Branič*, no. 2.

Biljana Gavrilović Grbović^{61*}

LEGAL-HISTORICAL OVERVIEW OF THE INTRODUCTION OF SUSPENDED SENTENCE IN SERBIAN LAW

SUMMARY

The paper analyzes the issue of introducing a suspended sentence into Serbian law. Suspended sentencing, as a modern institution of the sociological school and the embodiment of a changed penal philosophy, experienced its expansion in European legislation at the end of the 19th century. However, suspended sentences were applied in Serbia only on the basis of the Yugoslav Criminal Code from 1929. But, this did not mean that the idea of legal regulation of suspended sentence, on the territory of Serbia, only appeared in the Kingdom of Yugoslavia. Moreover, the idea of legal regulation of suspended sentence was put forward in other, developed European countries at the end of the 19th century, but it did not attract the attention of lawyers in the Kingdom of Serbia at that time. The first attempts to prescribe a suspended sentence in the Kingdom of Serbia occurred at the beginning of the 20th century, but due to the outbreak of the Wars, all of this remained a dead letter, never having been enacted into law. Therefore, the paper presents the reasons that motivated lawyers in the Kingdom of Serbia and the Kingdom of Yugoslavia to raise the issue of the introduction of suspended sentences, as well as the difficulties they encountered both during its introduction and during its practical application.

Key words: suspended sentence, sociological school, unification, penal philosophy

Svetlana Nenadić*
Ivana Miljuš**

OPORTUNITET NA KLACKALICI – OD PRETPOSTAVKE NEVINOSTI OSUMNJIČENOG DO PRESUĐENE STVARI

Apstrakt: Oportunitet krivičnog gonjenja jedno je od načela krivičnog postupka, oblik „skretanja“ od toka klasičnog evropsko – kontinentalnog modela krivičnog postupka utemeljenog na načelu legaliteta krivičnog gonjenja, vid konsensualnog okončanja postupka i pojednostavljena forma postupanja. Njegovo kriminalno – političko opravdanje nesumnjivo je, važnost za krivično pravosuđe, ciljevi i funkcije višestruki i raznovrsni. Uprkos tome što primena ovog krivičnoprocesnog mehanizma u javnotužilačkoj praksi traje više od dve decenije i što se njime okončava oko 9% postupaka po krivičnim prijavama, rezultati istraživanja pokazuju da esencijalna pitanja, u vezi sa njegovom pravnom i procesnom prirodom, i danas ostaju pod velom dilema – da li se osumnjičeni u odnosu na koga je primenjen ima smatrati nevinim i da li se rešenje o odbacaju krivične prijave po osnovu oportuniteta može izjednačiti sa presuđenom stvari. U radu se izlažu pojedini rezultati istraživanja prakse u pogledu zalaženja u domen tumačenja dejstava primene načela oportuniteta u krivičnom postupku i pravnih efekata rešenja o odbacaju krivične prijave po osnovu oportuniteta u parničnim postupcima za naknadu štete proistekle iz „krivičnog dela“. Analizom shvatanja izraženih u krivičnopravnoj nauci, korišćenjem u određenoj relevantnoj meri uporednopravnog metoda, autorke nastoje da polazeći od procesne garancije pretpostavke nevinosti, ukažu na rizike poistovećivanja rešenja o odbacivanja krivične prijave na temelju ostvarivanja načela oportuniteta sa pravnosnažno okončanom stvari i potrebu izričitog zakonskog utvrđivanja dejstava oportuniteta, kao i da izvedu zaključke i rezultate koji će podstaći dalji razvoj krivičnopravne misli i eventualno biti korisne kao vid praktičnih smernica.

Ključne reči: oportunitet, pretpostavka nevinosti, presuđena stvar, krivični postupak, parnični postupak.

1. O POJMU I OSNOVNOM ZNAČAJU OPORTUNITETA KRIVIČNOG GONJENJA

Oportunitet krivičnog gonjenja u kontinentalno – evropskim postupcima zasnovanim na načelu legaliteta krivičnog gonjenja poseban je šire rasprostranjen

* Javni tužilac Javnog tužilaštva za ratne zločine, svetlananenadic11@gmail.com

** Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, ivana.miljus@ius.bg.ac.rs

procesnopravni mehanizam postupanja javnog/državnog tužioca, koji se primenjuje u značajnijoj meri.¹ Savremena nauka krivičnog procesnog prava pripisuje mu rang zasebnog načela krivičnog postupka uz čestu odrednicu da je „teorijski opozit načela legaliteta“.² Najčešća je njegova najopštija definiciju – u zakonu utemeljeno ovlašćenje organa krivičnog gonjenja da odlučuje o krivičnom gonjenju po diskrecionoj oceni ako su za to ispunjeni zakonski uslovi.³ Na osnovu ocene celishodnosti po slobodnom uverenju podrazumeva: 1. odlaganje odluke o krivičnom gonjenju⁴/daljem krivičnom gonjenju (ako je krivični postupak otpočeo), a zatim odluku da krivično ne goni (*diskreciono odricanje od krivičnog gonjenja*)/već pokrenuti krivični postupak okonča (*obustava postupka zasnovana na diskreciji*), pod uslovom da okrivljeni ispuni jednu odnosno više zakonom ustanovljenih obaveza/mera koje su mu naložene; 2. bezuslovnu odluku o negonjenju/okončanju pokrenutog krivičnog postupka. Osnovni konkretni oblici ostvarivanja načela oportuniteta koji se u našem krivično procesnom pravu ostvaruju u predistražnom postupku protiv punoletnih lica za krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti su „odlaganje krivičnog gonjenja“ (u teorijskopravnom smislu „uslovljeni oportunitet krivičnog gonjenja“) iz člana 283 Zakonika o krivičnom postupku⁵ (u daljem tekstu: ZKP) i odbacivanje krivične prijave po osnovu pravičnosti iz člana 284 stav 3 ZKP.

Odlaganje krivičnog gonjenja, najčešće realizovani vid načela oportuniteta dozvoljen je u načelu za lakša i srednje teška krivična dela prema kriterijumu težine predviđene kazne (novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina). Doktrina objašnjava da ga odlikuje „hibridna“ i „mešovita“ priroda – elementi „klasičnog nepo-

1 Đurđić slikovito opisuje da postoji „svojevrsna „infekcija“ načelom oportuniteta“ u krivičnoprocenno zakonodavstvu evropskih država jer se proširuje polje njegove primene novim izuzecima od načela legaliteta: V. Đurđić /2011/: Načelo oportuniteta krivičnog gonjenja u krivičnom postupku Srbije, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, no. 2–3, p. 204.

U osnovnim i višim javnim tužilaštvima u periodu od 2019 – 2021. godine procenat primene instituta „odlaganja krivičnog gonjenja“ u odnosu na ukupan broj predmeta iznosio je prosečno 8,68%, a u osnovnim javnim tužilaštvima 9,52%. Videti opširnije statističke podatke u: S. Bejatović, J. Kiurski, G. Ilić /2022/: *Priručnik za primenu načela oportuniteta krivičnog gonjenja*, 2ed, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, pp. 16–17. Tokom 2022. godine, na temelju ovog instituta u osnovnim i višim javnim tužilaštvima doneto je rešenje o odbacivanju krivičnih prijava u odnosu na 14.184 lica. Odbačene su krivične prijave po osnovu pravičnosti u odnosu na 6.853 lica. Videti: Republičko javno tužilaštvo RS, Rad javnih tužilaštava na suzbijanju kriminaliteta i zaštiti ustavnosti i zakonitosti u 2022. godini, Beograd, mart 2023, pp. 116–122., <http://rjt.gov.rs/sr/>, 12. jul. 2023.

2 U nemačkoj doktrini, suštinski naglašavanjem značaja važenja načela legaliteta pre primene načela oportuniteta, navodi se da načelo oportuniteta „ovlašćuje državnog tužioca da bira između podizanja optužnice i okončanja postupka iako istraga vodi zaključku da postoji *verovatnoća koja se graniči sa sigurnošću* da je okrivljeni učinio krivično delo“. C. Roxin, B. Schünemann B. /2012/: *Strafverfahrensrecht*, 26. Auflage, C. H. Beck, München, p. 77

3 S. Cigler /1995/: Pojam načela legaliteta i oportuniteta krivičnog gonjenja, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 4, p. 562.

4 U literaturi se označava i „uzdržavanjem“ od krivičnog gonjenja osumnjičenog, „inicijalno privremenog karaktera“: I. Đokić, D. Čvorović /2021/: Krivičnoprocenno forme za rešavanje problema sitnog kriminaliteta u srpskom i nemačkom pravu, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, no. 2, p. 33.

5 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – odluka US i 62/2021 – odluka US.

krivanja krivičnog postupka zbog necelishodnosti“ i „oproštaja učiniocu krivičnog dela“ ako on ispunjenjem obaveza tu specifičnu aboliciju zasluži“.6 Primenjuje se ako se osumnjičeni nesumnjivo saglasi da prihvati uslov koji mu je odredio javni tužilac za izostanak krivičnog progona – jednu ili više obaveza definisanih članom 283 stav 1 tačke 1–7. ZKP, svrstanih prema svojoj prirodi, sadržini i funkciji u četiri kategorije: reparaciono/restorativnog, humanitarnog, medicinsko/psihološkog i mešovitoj karaktera.7

Osnovne prednosti primene načela oportuniteta isticane u pravnoj teoriji i stručnoj literaturi mogu se podeliti u nekoliko domena. Dominiraju *razlozi procesne ekonomije* (ušteda troškova, brži i jednostavniji način rešavanja lakših predmeta, rasterećenje suda uopšte i radi rešavanja teških i složenih predmeta u razumnom roku), potreba da se u proceduri oslobođenoj tereta stroge formalnosti krivičnog postupka *osnaži ostvarivanje specijalne prevencije i ciljeva restorativne pravde*. Suština mera koje se nalažu okrivljenom u okviru uslovljenog oportuniteta, osim plaćanja novčanog iznosa državi, usmerenost je na reintegraciju osumnjičenog u društvo, te realizaciju specijalne prevencije.8 Vidljiv je cilj da se ostvari ravnoteža između prava žrtava i „objektivno pravičnog i nepristrasnog postupanja prema „učiniocu“ krivičnog dela“, kao mera „uzimanja u obzir interesa žrtava“.9 Lazin ukazuje na opšti značaj oportuniteta u vidu „izbegavanja negativnih posledica apsolutne primene načela legaliteta“.10 Naglašavalo se da se ovim mehanizmom vodi računa ujedno o individualnim, društvenim interesima i o opštim problemima kriminaliteta, što je značajno i za kriminalnu politiku.11 Komentatori opominju na dve važne preporuke u primeni uslovljenog oportuniteta: 1. potreba da se „što moguće jedinstvenije primenjuje“; 2. obavezno uzimanje u obzir kriminološkog iskustva da su uvod u teški kriminalitet često lakša krivična dela.12

Odlaganje krivičnog gonjenja, najčeši vid primene načela oportuniteta, podrazumeva *alternativno okončanje postupka i efikasan način rešavanja krivične procedure* u znatno neformalnijem postupku. Njegov cilj je *adekvatna, efikasna i „senzitivna“ reakcija* javnog tužioca na lakša i srednje teška krivična dela, što podrazumeva da se uz minimum angažovanih resursa u individualnom slučaju ostvari svrha ka-

6 M. Škulić /2020/: *Krivično procesno pravo*, 12ed., Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd, p. 61.

7 M. Škulić. *Ibid.*, pp. 308–309.

8 C. Kluth /2016/: *Die „Schwere der Schuld“ in § 153a StPO – zugleich ein Vorschlag zur Parallelisierung mit § 59 StGB de lege ferenda*, Westfälische Wilhelms – Universität Münster, Wissenschaftliche Schriften der WWU Münster, Münster, p. 77–78.

9 Videti: Consultative Council of European Prosecutors (CCPE) – Opinion No. 2 (2008) of the Consultative Council of European Prosecutors to the Committee of Ministers of the Council of Europe on „Alternatives to prosecution“, para 4.

10 Đ. Lazin /2008/: The principle of opportunity of criminal Prosecution and the international legal standards –in: *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja II deo* (Ignjatović Đ., ed.), Beograd, pp. 49–50.

11 R. Danić /1988/: *Načelo legaliteta i oportuniteta krivičnog gonjenja*, magistarski rad, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd, p. 91.

12 L. Meyer – Goßner, B. Schmitt, M. Köhler /2018/: *Strafprozessordnung, Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen*, § 153a, 61 Auflage, C.H. Beck, München, p. 812.

žnjavanja u određenoj meri. Iz tumačenja zakonskog teksta u praksi, nesporno je da ima za cilj efikasnost postupanja. Uprkos tome što je od uvođenja u krivično-procesno zakonodavstvo 2001. godine trpeo brojne zakonske reforme, izostalo je jasno uređenje prirode, koncepcije instituta, ciljeva i preciznih uslova za primenu odnosno kriterijuma primene.

Određivanje pravnih posledica oportuniteta, kao što je zabrana vođenja krivičnog postupka za istu krivičnopravnu stvar takođe izostaje. Zbog toga se može zaključiti da je vođenje takvih postupaka dozvoljeno ili, sasvim suprotno, da se rešenje o odbacivanju krivične prijave izjednačava sa pravnosnažno rešenom krivičnopravnoj stvari o kojoj se, kada je reč o primeni oportuniteta, ne odlučuje već se postupak okončava i predmet administrativno rešava, što generiše opasnost po efekte pretpostavke nevinosti osumnjičenog. Rešenje o odbacivanju krivične prijave po ovom osnovu nije odluka o materijalnoj optužbi. U proceduri se formalno ne utvrđuje da je učinjeno krivično delo, te se shodno efektima načela zakonitosti, temeljnog načela materijalnog krivičnog prava, obaveze koje se nalažu osumnjičenom u formalnom smislu ne mogu smatrati *krivičnim* sankcijama iako se praktično, u faktučkom pogledu, neretko doživljavaju vidom sankcionisanja, pa se i mogući izraz „sankcionisanje“ upotrebljava ne u pravnom, već u kolokvijalnom smislu.

2. ODLAGANJE KRIVIČNOG GONJENJA – KONSENSUALNI NAČIN OKONČANJA POSTUPKA

Primena instituta odlaganja krivičnog gonjenja put je ka konsensualnom načinu okončanja postupka. Prethodi mu pregovaranje između javnog tužioca i osumnjičenog o adekvatnosti „skretanja“ sa puta tradicionalnog postupka¹³ i odricanju osumnjičenog od prava na javno suđenje, obavezi/obavezama (uslovu kojem će biti podvrgnut), te roku za ispunjenje u okviru zakonskog roka od godinu dana. Rezultat pregovaranja je безусловna saglasnost osumnjičenog o određivanju obaveze/obaveza, izvršenju i roku za ispunjenje. Odlaganje krivičnog gonjenja pravni je transplant iz adverzijalnog krivičnog postupka, zasnovan da ideji „pregovaračke pravde“ (*„negotiated justice“*) i diverzionog postupanja. Pregovarana pravda savremeni je odgovor država na kriminalitet. Oглеda se u različitim oblicima pregovaranja radi okončanja krivičnih postupaka. Odlaganje krivičnog gonjenja, pojednostavljena forma postupanja, temelji se na „vrsti i prirodi krivičnog dela i saglasnosti subjekata u izboru procesne forme“.¹⁴ Osumnjičeni pristaje da izvrši određenu obavezu/obaveze u zamenu da se postupak protiv njega okonča odbačajem krivične prijave.

13 S. C. Thaman /2007/: Plea-Bargaining, Negotiating Confessions and Consensual Resolution of Criminal Cases –in: *General Reports of the XVIITH Congress of the International Academy of Comparative Law* (K. Boele-Woelki, Sjef van Erp eds.), Saint Louis University School of Law, Saint Louis, p. 965.

14 O odlikama pojednostavljenih forma postupanja: S . Bejatović /2013/: *Pojednostavljene forme postupanja kao bitno obeležje reformi krivičnog procesnog zakonodavstva zemalja regiona–in: Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima – regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni* (Jovanović I., Stanisavljević M., eds.), Beograd, p. 15.

Pregovaranje javnog tužioca i osumnjičenog nije zakonom uređeno, te je praktično, jednostavno, u velikoj meri neformalnog karaktera. Odlaganje krivičnog gonjenja formalizuje se ipak u izvesnoj meri donošenjem naredbe javnog tužioca u kojoj se precizno određuje vrsta obaveze/obaveza, način i rok ispunjenja. Faktički podrazumeva rešavanje predmeta na obostrano zadovoljstvo javnog tužioca, osumnjičenog i nekada branioca (izabranog/postavljenog u slučajevima obavezne odbrane), ali i na zadovoljstvo oštećenog, jer sadrži elemente restorativne pravde. Jedna od funkcija oportuniteta je ostvarivanje ciljeva restorativne pravde. S obzirom na to da je javni tužilac državni organ koji postupa u javnom interesu, mora da ima u vidu da je od ključne važnosti za primenu odlaganja krivičnog gonjenja ocena adekvatnosti procesne reakcije na „učinjeno“ krivično delo, a ne isključivo procesna ekonomija. Adekvatna reakcija obuhvata i razmatranje imovinskopravnog zahteva oštećenog i nalaganje (samostalno/uz drugu meru) da mu se otkloni štetna posledica/nadoknadi šteta, ispune dospele obaveza izdržavanja. Podrazumeva i faktičko usložnjavanje procedure, pre svega poučavanje oštećenog o pravu da istakne imovinskopravni zahtev, pozivanje radi izjašnjenja o visini naknade štete proizašle iz krivičnog dela.

Oportunitet ne isključuje dalju parnicu za naknadu štete, kao i u slučaju pravnosnažno okončanog krivičnog postupka. Prihvatanjem ovog alternativnog načina okončanja postupka, nejavne forme postupanja, osumnjičeni se odriče garancija prava na pravično suđenje. Reč je o skraćenoj formi postupanja u odnosu na klasični postupak koji obuhvata centralni stadijum suđenja, na kojem se u potpunosti primenjuju garancije prava na pravično suđenje. Iako se odriče mogućnosti da bude pravnosnažno oslobođen, u odnosu na okrivljenog i nakon primene oportuniteta važi pretpostavka nevinosti.

Osumnjičeni ostvaruje ujedno formalne i faktičke koristi prihvatanja ponude. U formalnom smislu neće biti kažnjen i neće trpeti neke uobičajene štetne posledice izvršenja kazne niti će nastupiti tzv. stigmatizacija osuđivanosti.¹⁵ Neće se voditi dugotrajni postupak čiji je ishod neizvestan, te će izostati i troškovi *krivičnog* postupka. U nemačkoj pravnoj teoriji u pogledu uslovljenog oportuniteta objašnjava se da su nalozi i instrukcije obećavajuće mere jer se *ne nameću jednostrano i ne sprovode prinudno* u slučaju odbijanja, već njihovo ispunjenje dobrovoljno preuzima okrivljeni, čak i ako mu je jedini motiv izbegavanje kazne.¹⁶

3. PRETPOSTAVKA NEVINOSTI I PRIMENA NAČELA OPORUNITETA

Pretpostavka nevinosti je procesno pravo okrivljenog, načelo krivičnog postupka i konačno ljudsko pravo zaštićeno ustavnim i međunarodnim garancijama. Elementat je prava na pravično suđenje i neophodan preduslov vladavine prava. Bez

15 M. Škulić /2007/: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Službeni glasnik, Beograd, p. 830.

16 C. Kluth. *op.cit.*, p. 78.

pretpostavke nevinosti kao „odbrane od pogrešne osude suda“¹⁷ nema pravičnog postupka. Stoga, pretpostavka nevinosti predstavlja centralno načelo krivičnog postupka u demokratskom društvu i odnos prema pretpostavci nevinosti u jednom društvu označava odnos države prema građanima.¹⁸ Nije podložna oceni, ona postoji ili ne postoji. Međunarodni dokumenti, Ustav i Zakonik o krivičnom postupku jasno definišu da pretpostavka nevinosti postoji *do trenutka pravnosnažnosti osuđujuće presude*.¹⁹ Ne predstavlja kvantifikaciju očekivanja da je okrivljeni više nevin nego što je kriv i ne počiva na logičkom zaključivanju o stepenu verovatnoće krivice ili nevinosti.²⁰ Pretpostavka nevinosti nije utisak o nečijoj nevinosti, ona je neka vrsta „kvaziprezumpcije“²¹ ili „pre fikcija nego presumpcija“.²² Ne sprečava nas da verujemo da je neko faktički kriv, već zahteva od države i njenih organa da donesu presudu, a da pri tome sve vreme trajanja postupka tretiraju lice kao nevino.²³

Reformom krivičnog procesnog zakonodavstva realizovanom donošenjem Zakonika o krivičnom postupku iz 2011. godine snižen je dokazni prag za „aktiviranje“ načela legaliteta sa postojanja „osnovane sumnje“ na postojanje „osnova sumnje“ da je određeno lice učinilo krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti.²⁴ Dozvoljena je primena načela oportuniteta samo u najranijoj fazi postupka – predistražnom postupku. U ovom kontekstu, pravne prazine u pogledu koncepcije načela oportuniteta, preciznijih uslova za primenu, odsustvo sudske kontrole, te nemogućnost da oštećeni prigovorom izjavljenim neposredno višem javnom tužiocu na osnovu člana 51 ZKP preispituje odluku javnog tužioca o primeni načela, generišu moguć zaključak u praksi da je dovoljno da javni tužilac oceni i najniži stepen sumnje (u pogledu određenog lica i krivičnog dela) da bi započeo pregovore sa osumnjičenim ili pak da ne postoji dužnost javnog tužioca da oceni da je dostignut i najniži nivo sumnje, jer to nije izričito propisano pravilima o oportunitetu.

- 17 L. Campbell /2013/: Criminal labels, the European Convention on Human Rights and the presumption of innocence. *Modern law review*, vol. 76, no. 4, pp. 681–707.
- 18 A. Ashworth /2006/: Four threats to the presumption of innocence, *The International Journal of Evidence and Proof*, vol. 10, no. 4, p. 249.
- 19 Sadržina pretpostavke nevinosti – „svako se smatra nevinim“ i njeno važenje (trajanje) – sve do trenutka dok se krivica okrivljenog za krivično delo „ne utvrdi *pravnosnažnom odlukom suda*“ (podvukle autorke), propisani su u jednom od osnovnih pravila postupka (član 3 stav 1 ZKP).
- 20 S. Nenadić /2021/: *Pretpostavka nevinosti – Sa posebnim osvrtom na praksu Evropskog suda za ljudska prava*, Službeni glasnik, Beograd, p. 23.
- 21 S. Knežević /2007/: *Zaštita ljudskih prava okrivljenog u krivičnom postupku*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, p. 76.
- 22 R. L. Lippke /2016/: *Taming the presumption of innocence*, Oxford University Press, p. 12.
- 23 Videti: T. Bugarski /2017/: Pretpostavka nevinosti (obim i dejstvo u krivičnom postupku) –in: *Reformski procesi i poglavlje 23 (godinu dana posle) – krivičnopravni aspekt* (Bejatović S., ed.), Zlatibor, 347. Autorka zauzima stav blizak pravnoj ili probatornoj pretpostavci nevinosti. O podeli pretpostavke nevinosti na pravnu ili probatornu i faktičku ili materijalnu više u: L. Laudan /2005/: The Presumption of Innocence: Material or Probatory?, *Legal Theory*, vol. 11, no. 4, pp. 333–361.
- 24 U doktrini se, polazeći od formulacije načela legaliteta u tada važećem Zakoniku o krivičnom postupku, zaključivalo da sloboda data javnom tužiocu načelom oportuniteta nije apsolutna, već da je on vezan višestrukim uslovima, a pre svega minimalnim uslovima u koje spada i zahtevan stepen sumnje „osnovana sumnja“, donja granica „ispod koje oportunitiranja ne može biti, utvrđivanja činjeničnog stanja i pravnog kvalifikovanja dela.“ S. Cigler. *op.cit.*, p. 575.

3.1. *Pojedina tumačenja nemačke doktrine o uslovljenom oportunitetu*

Za razliku od nekih primera u uporednom pravu²⁵ primena oportuniteta nije ograničena priznanjem krivice u formalnom smislu²⁶ niti bilo kojim drugim posebnim uslovom (npr. stepenom/težinom krivice) osim težine krivičnog dela prema kriterijumu propisane kazne. Polazeći od normativnog temelja „odustajanje od gonjenja pod uslovima izrečenih naloga i instrukcija“ (*„Absehen von der Verfolgung unter Auflagen und Weisungen“*) iz §153(a) Zakona o krivičnom postupku Nemačke²⁷ (Strafprozeßordnung, u daljem tekstu: StPO), koji ne zahteva uslov priznanja, nemački autori izdvajaju dva važna zaključaka u vezi ovog načina okončanja postupka: 1. okrivljeni ne raspolaže pravom da se brani ćutanjem jer *priznanje nije potrebno*; 2. *teret dokazivanja je na tužiocu*, te se zahteva da se *stepen sumnje podigne na nivo koji zahteva podizanje optužnice*.²⁸ Kritika upućena pravilu nametanja obaveze plaćanja novčanog iznosa ili drugih obaveza bila je dvosmerna. Smatralo se da se ovo pravilo graniči sa ustavnom prihvatljivošću, jer *ne zahteva „formalno utvrđivanje krivice u tehničkom smislu“*, ali podrazumeva „verodostojnost krivičnog dela“.²⁹ Takođe, u drugom smeru, primedba je da §153(a) StPO predviđa „namećanje kazni u formi ‘uslova’ zasnovane na pukoj sumnji“.³⁰ Čini se praktičnim komentar da je uslov za primenu uslovljenog oportuniteta na osnovu zakonitih dokaza „*razumno očekivanje da će se na suđenju izreći osuđujuća presuda*“.³¹

Nemački komentatori objašnjavaju da bi se primenio oportunitet, potrebna je prethodna istraga i ocena da postoji dovoljno dokaza za optuženje (podizanje optužbe).³² U praksi izražen je stav da se traži „dovoljna sumnja“ da je učinjeno

25 O tome: S. C. Thaman. *op.cit.*, p. 965, fn. 96.

26 U praksi se nalazi da se za oba vida oportuniteta u formalnom smislu ne zahteva priznanje, ali da uslov za odbacivanje krivične prijave na osnovu pravičnosti „stvarno kajanje“ podrazumeva „izuzetno jak osećaj krivice“, pri čemu kajanje samo po sebi znači priznanje. Videti: B. Vučković /2006/: Načelo legitimiteta i načelo oportuniteta –in: *Nova rešenja u krivičnom zakonodavstvu i dosadašnja iskustva u njihovoj primeni* (S. Bejatović, ed.), XLIII Savetovanje Udruženja za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore, Zlatibor – Beograd 2006, p. 332

27 Strafprozeßordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 (BGBl. I S. 1074, 1319), die zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 25. März 2022 (BGBl. I S. 571) geändert worden ist

28 S. Gless, N. Zurkinderen /2017/: Negotiated Justice — Balancing Efficiency and Procedural Safeguards –in: *Challenges in the field of economic and financial crime in Europe and the US* (K. Ligeti, V. Franssen, eds.), Oxford – London–Portland, p. 131

29 U. Vultejus /1999/: Legalitäts- und Opportunitätsprinzip, *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 32. Jahrg., no. 4, p. 136. Autor ukazuje na *contradictio in adjecto*. Iako se ne utvrđuje da postoji krivično delo u formalno – tehničkom smislu, suštinski se traži da se ispuni standard dokazivanja potreban za osuđujuću presudu, što je sporno zaključiti sa aspekta pretpostavke nevinosti koje se okrivljeni ne odriče. Naprotiv, okrivljeni se odriče prava da mu se javno sudi da bi uživao sve povlastice njenog važenja.

30 O tome: Thaman. *op.cit.*, p. 966.

31 T. Weigend /2021/: Exclusion without trial? Exclusion of evidence and abbreviated procedures, *Revista Brasileira de Direito Processual Penal*, vol. 7, no. 1, pp. 256–257.

32 Ako postoji sumnja u vezi s krivičnim delom koje još nije potpuno razjašnjeno, §153 StPO se ne može primeniti, jer je državni tužilac dužan da *rasvetli činjenično stanje* u istrazi radi odlučivanja da li treba da podigne optužbu (§ 160 StPO) i u krivičnom postupku važi načelo istine. Takođe,

krivično dela, što znači da je, na temelju „*privremene procene dela*“, „*osuđivanje verovatnije od oslobađajuće presude*“.³³ Preporuka Komiteta ministara SE o pojednostavljenim formama postupanja u krivičnom postupku delimično se upušta u formulisanje potrebnog dokaznog praga za primenu načela oportuniteta, ukazujući na potrebu da organ krivičnog gonjenja oceni da u konkretnom slučaju postoje „*adekvatni*“/ „*odgovarajući dokazi o krivici*“³⁴. Zaobilaženje pominjanja standarda dokazivanja neophodnog za donošenje osuđujuće presude („izvesnost učinjenog dela“, dokazi koji ukazuju da je krivično delo učinjeno „van razumne sumnje“), logična je posledica važenja pretpostavke nevinosti odnosno privilegije koju okrivljeni dobija primenom oportuniteta – oproštaj od krivičnog progona i neosuđivanost. U našoj pravnoj teoriji izdvaja se mišljenje da se osumnjičeni „pošteđuje“ krivičnog gonjenja, te da „formalno ostaje nevin čovek iako je *de facto* priznao krivično delo“.³⁵

3.2. Dva primera interesa javnosti u Nemačkoj za primenu uslovljenog oportuniteta

Slučaj koji je izazvao veliku pažnju medija i uzdrmao nemačku javnost bio je slučaj Sebastijana Edatia (*Sebastian Edathy*), bivšeg člana Bundestaga i člana Socijaldemokratske partije, tada dela vladajuće koalicije, poreklom iz Indije, kojem je stavljeno na teret pribavljanje i posedovanje dečje pornografije, što je bilo vidljivo iz brojnih novinskih tekstova i na društvenim mrežama.³⁶ U stadijumu glavnog pretresa 2015. godine, državno tužilaštvo mu je ponudilo obustavu postupka u zamenu za priznanje, koje nije zakonski uslov obustave postupka pod uslovima izrečenih

potrebna je ocena u vezi sa težinom krivice (kao uslov za primenu pravila) što podrazumeva postupak istraživanja (O tome: L. Meyer – Goßner, B. Schmitt, M. Köhler. *op.cit.*, p. 812). Obrnuto, tužilaštvo nije dužno dalje da istražuje ako dođe do tačke spremnosti za podizanje optužnice. O tome: Karlsruher Kommentar /2023/: *Strafprozessordnung mit GVG, EGGVG und EMRK*, 9. Auflage, C.H.Beck, München, 153a, Rn. 11.

- 33 Jura Forum, Opportunitätsprinzip – Definition, Erklärung & Bedeutung im Verwaltungsrecht und Strafprozessrecht, <https://www.juraforum.de/lexikon/opportunitaetsprinzip>, 18. jul 2023.

Zakonski, polazeći od načela legaliteta (§152 stav 2 StPO), državno tužilaštvo je dužno da pokrene krivični postupak ako postoji „dovoljno dokaza“/“značajni dokazi“. Roxin objašnjava da je dužnost tužioca da podnese optužnicu ako postoji „dovoljna sumnja“ nakon istrage postupanje po načelu legaliteta. Videti: C. Roxin. *op.cit.*, p. 77. Đurđić zaključuje da načela legaliteta i oportuniteta (u državama u kojima krivični postupci počivaju na načelu legaliteta) nisu u odnosu međusobnog isključivanja, već da je načelo oportuniteta „korektivnog i komplementarnog karaktera“, te da oceni mogućnosti primene oportuniteta prethodi dužnost javnog tužioca da ustanovi da li postoji „osnovana sumnja“. (V. Đurđić. *op.cit.*, pp. 209–210). Stav autora proizlazio je i iz relevantnog stepena sumnje, za koji se prema prethodno važećem ZKP-u vezivalo dejstvo načela zakonitosti.

- 34 Recommendations of the Committee of Ministers Rec(87)18 concerning the simplification of criminal justice

- 35 M. Škulić /2013/: Odnos načela istine i pojednostavljenih formi krivičnog postupka –in: *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni* (Jovanović I., Stanislavljević M., eds.), Misija OEBS – a u Srbiji, Beograd, p. 80.; J. Kiurski /2015/: *Načelo oportuniteta krivičnog gonjenja*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Beograd, p. 134

- 36 Edati je tokom postupka iznosio optužbe protiv državnog tužilaštva za povredu pretpostavke nevinosti i objavljivanje podataka iz njegovog privatnog života i odavanje službene tajne.

naloga i instrukcija iz §153a StPO. Edati je priznao da je naručio materijal koji je bio predmet optužbe od kanadske firme, ali je negirao da je to bilo nezakonito odnosno da ima pornografski sadržaj.³⁷ Uporno je isticao u javnosti da njegova izjava nije „priznanje“ i da pretpostavka nevinosti treba i u odnosu na njega da se primeni, što je oglasio i na svom Facebook profilu.³⁸ Krivični postupak se okončao obustavom nakon što je Edati platio novčani iznos od 5.000 evra u korist udruženja mladih vatrogasaca. Pravna struka je objašnjavala da priznanje može biti dodatno, ali da nije nužno, pa da pretpostavka nevinosti i dalje važi, jer ne postoji presuda koja bi utvrdila njegovu krivicu.³⁹ U praksi je jasan stav da je obustava postupka uz naloge i instrukcije, okončanje postupka bez osuđujuće presude suda, zbog čega se garancija pretpostavke nevinosti iz člana 6 stav 2 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama ne narušava.⁴⁰ „Saglasnost o nalogima i instrukcijama ne predstavlja priznanje krivice zbog čega se u slučaju neispunjavanja uslova ne sme se smatrati dokazom o krivici okrivljenog“.⁴¹

Salva kritika na primenu alternativa krivičnom gonjenju izrečena je povodom okončanja krivičnog postupka koji se u Minhenu vodio protiv vlasnika Formule 1 Bernija Eklestona (*Bernie Ecclestone*).⁴² Naime, minhensko tužilaštvo je Eklestona optužilo za podmićivanje bivšeg izvršnog direktora Bayern LB banke Gerharda Gribkovskog. Krivični predmet je bio u fazi sudskog postupka kada je obustavljen iz razloga što je Ekleston prihvatio ponudu suda da plati 100 miliona dolara. Ekleston se, u svom maniru, jadao kako nije bilo zabavno boraviti u Minhenu dva-tri dana svake sedmice zbog suđenja, ali kako je još nesrećnije nemati novac i sa olakšanjem je zaključio: „Sviđa mi se ovaj kapitalistički sistem, iako sam pomalo idiot što sam platio toliko novac“⁴³. Ekleston je priznao da je izvršio nelegalnu uplatu, ali je tvrdio da je to učinio pod „prinudom“. Deo pravnih stručnjaka je izražavao dilemu da li je

37 Ispred sudnice potparol državnog tužilaštva obratio se novinarima rekavši da je uslov da se protiv Edatia obustavi postupak da uverljivo „prizna krivicu“. Više o tome: Indian-origin ex-German MP Sebastian Edathy offered deal to suspend case, *The Economic Times*, <https://economictimes.indiatimes.com/nri/nris-in-news/indian-origin-ex-german-mp-sebastian-edathy-offered-deal-to-suspend-case/articleshow/>, 12. jul 2023.

38 Edati je u medijima izjavio da je naručivao slike i filmove preko interenta, ali da nisu sadržali dečju pornografiju prema nemačkom zakonu. „Siguran sam da sam grešio, ali to je bilo legalno“, izjavio je Edati. Više o tome: “Wrong, but legal”, says ex-German lawmaker Edathy, facing child porn trial, <https://www.dw.com/en/wrong-but-legal-says-ex-german-lawmaker-edathy-facing-child-porn-trial/a-18139310>, 18. jul 2023.

39 Više o tome: Die Unschuldsvermutung gilt für Herrn Edathy weiterhin, *Spiegel Panorama*, <https://www.spiegel.de/panorama/justiz/sebastian-edathy-hat-schuld-laut-strafrechtler-nicht-eingestanden-a-1022173.html>, 18. jul 2023.

40 C. Kluth. *op.cit.*, pp. 2–3.

41 L. Meyer – Goßner, B. Schmitt, M. Köhler. *op.cit.*, p. 812.

42 Slučaj Eklestona je ozbiljno „uzdrmao“ nemačku i laičku i stručnu javnost, postavivši brojna pitanja i kritike u vezi sa neodređenim pojmovima koji su pretpostavka primene instituta iz §153a StPO (javni interes, težina krivice), primene u praksi u slučajevima kada je teško dokazivanje krivice okrivljenog pred sudom, „da li bogati optuženici za prestupe „belog okovratnika“ mogu da se izvuku iz pravnih problema kupovinom svoje slobode u Nemačkoj“, da li su oni zapravo u ranjivom položaju. O tome: S. Gless, N. Zurkinden. *op.cit.*, p. 129.

43 Videti: The Guardian, „Bernie Ecclestone: ‘I’m an idiot’ for paying £60m to settle F1 bribery trial“, <https://www.theguardian.com/sport/2014/aug/05/formula-one-bernie-ecclestone-idiot-paying-100m-dollars-settle-bribery-trial>, 20. avgust 2023.

tako visok iznos novčanog plaćanja, koji je zahtevan od tužilaštva i suda, približan izricanju kazne, te da li je suštinski reč o obustavi postupka.⁴⁴ Potparolka suda je izjavila: „Ovaj način okončanja... nema presude o krivici ili nevinosti okrivljenog“.⁴⁵ U medijima je objašnjavano da se Ekleston smatra nevinim, da nema krivičnu evidenciju i da može da zadrži svoju funkciju.⁴⁶

4. TUMAČENJE PRAVNIH I PROCESNIH DEJSTAVA NAČELA OPORTUNITETA U SUDSKOJ PRAKSI

Temeljnu važnost izričitog normativnog uređenja pravnog dejstva primene uslovljenog oportuniteta prepoznalo je Konsultativno veće evropskih tužilaca u svom Mišljenju broj 2 (2008) o „Alternativama krivičnom gonjenju“. Preporučeno je zakonodavcima da propišu da se, ukoliko je okrivljeni najpre prihvatio, a potom i izvršio alternativnu meru krivičnom gonjenju, isključi krivično gonjenje „u vezi sa istim činjenicama“ (*ne bis in idem*) nakon izvršavanja mere.⁴⁷ U nemačkom zakonodavstvu utvrđena je relativna zabrana krivičnog gonjenja. U slučaju primene instituta „odustajanje od krivičnog gonjenja pod uslovima izrečenih naloga i instrukcija“ čiji su domen primene isključivo prestupi, ako je okrivljeni prethodno ispunio naloge i instrukcije delo više ne može da se goni kao prestup (§152a stav 1 StPO). Pravilo propisuje „ograničeni gubitak prava na pokretanje kaznenog postupka“, odnosno „ograničeni koncept „prekluzije““, što se tumači tako da se delo ne može goniti više kao prestup, ali može kao zločin ako se pojave okolnosti koje bi prestup kvalifikovale kao zločin, te da je *izuzetno moguća* „dvostruka kazna“.⁴⁸

4.1. Pitanje izjednačavanja rešenja o odbačaju krivične prijave sa „presuđenom stvari“

U praksi sudova i tužilaštava zauzet je stav da nije moguće voditi postupak u istoj krivičnopravnoj stvari nakon donošenja rešenja o odbačaju krivične prijave po osnovu oportuniteta. Međutim, sa aspekta pretpostavke nevinosti opravdano se može postaviti pitanje osnovanosti razloga koje je pravosudna praksa ponudila kao opravdanje ovog stava, kao i to da li je zauzet jedinstven stav u praksi sudova i tu-

44 C. Kluth. *op.cit.*, pp. 3–4.

45 BBC news, „F1 boss Bernie Ecclestone pays to end bribery trial“, <https://www.bbc.com/news/world-europe-28656050>, 20. avgust 2023.

46 Videti: The Guardian, „Bernie Ecclestone: ‘I’m an idiot’ for paying £60m to settle F1 bribery trial“, *op.cit.*; The Real Reason Bernie Ecclestone Settled His Bribery Trial, <https://www.forbes.com/sites/csylt/2014/08/20/the-real-reason-bernie-ecclestone-settled-his-bribery-trial/?sh=22b268313420>, 20. avgust 2023.

47 Consultative Council of European Prosecutors (CCPE) – Opinion No. 2 (2008) of the Consultative Council of European Prosecutors to the Committee of Ministers of the Council of Europe on „Alternatives to prosecution“, para 15, 45k. Kiurski ukazuje da izreka rešenja o odbacivanju krivične prijave donetog na osnovu odlaganja krivičnog gonjenja treba da sadrži i činjenični opis i pravnu kvalifikaciju. O tome: Kiurski. *op.cit.*, p. 109.

48 O tome videti: Jura Forum, Opportunitätsprinzip – Definition, Erklärung & Bedeutung im Verwaltungsrecht und Strafprozessrecht; C. Kluth. *op.cit.*, p. 64.

žilaštava koje su pravne posledice ovog rešenja o odbačaju krivične prijave. Prema shvatanju zauzetom u odluci Vrhovnog kasacionog suda, rešenje javnog tužioca o odbačaju krivične prijave doneto na osnovu primene instituta odlaganja može se smatrati „pravnosnažno okončanim postupkom“.⁴⁹ Sud je najpre tumačio da primena oportuniteta pretpostavlja da javni tužilac mora prvo da primenjujući načelo legaliteta „utvrdi da je okrivljeni učinio krivično delo“, a potom odluči o oportunitetu i naloži da se konkretna obaveza izvrši. Zatim, zaključuje da izvršenje naložene obaveze predstavlja „vid kažnjavanja osumnjičenog za učinjeno krivično delo“. Vrhovni kasacioni sud je takođe zauzeo stav odgovorivši na formulisano sporno pravno pitanje da se rešenje o odbačaju krivične prijave po osnovu oportuniteta ima smatrati *res iudicata*.⁵⁰ Odlučujući o spornom pravnom pitanju o tome kako treba da postupa prekršajni sud po zahtevima za pokretanje prekršajnog postupka u situaciji kada je u istoj pravnoj stvari javno tužilaštvo već odlučilo rešenjem o odbačaju po osnovu oportuniteta, Vrhovni kasacioni sud je na stanovištu da okrivljeni ne treba da bude naknadno osuđen i u prekršajnom postupku i to iz razloga pravne sigurnosti građana, odnosno da bi vođenje prekršajnog postupka protiv okrivljenog za iste protivpravne radnje dovelo do dupliranja postupka i samim tim do „dvostrukog kažnjavanja“. Očigledno iz razloga ove odluke sledi da se odluka javnog tužioca, kojom odbacuje krivičnu prijavu po osnovu oportuniteta, smatra odlukom kojom je utvrđeno da je okrivljeni učinio krivično delo, a naložena obaveza vrstom kazne.⁵¹ U našoj krivičnoprocesnoj doktrini analizom konteksta u kojem je doneta odluka odnosno suštinskog razloga odluke – zaštite pravne sigurnosti, nalazi se da se odlukom faktički rešio potencijalno veoma ozbiljan problem u praksi, ali da je potrebno imati u vidu da formalno – pravno javni tužilac može da utvrdi samo relevantan stepen sumnje da je okrivljeni učinio krivično delo i da izvršenje obaveze koja je naložena osumnjičenom svakako u formalnom smislu nije vid kažnjavanja iako u praksi obaveze koje se određuju osumnjičenima najčešće imaju „odgovarajući kazneni karakter“.⁵² Shvatanje rešenja o odbačaju krivične prijave kao *res iudicata* i obaveze koju je osumnjičeni izvršio u okviru odlaganja krivičnog gonjenja kao kazne nesumnjivo vredi pretpostavku nevinosti okrivljenog. Uočljivo posmatranje primene odlaganja krivičnog gonjenja iz ugla viđenja u praksi i praktičnih efekata, bez zalaženja u zonu normativnog krivičnog konteksta, evidentno zbog po-

49 Videti presudu Vrhovnog kasacionog suda Przz 18/2016 od 22.12.2016. godine, <https://www.vk.sud.rs/sr>, 18. jul. 2023.

50 Sednica Krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda održana 28. 11. 2016. godine – Odgovori na sporna pravna pitanja Prekršajnog apelacionog suda, <https://www.vk.sud.rs/sr>, 18. jul. 2023.

51 U srpskoj krivičnopravnoj doktrini nesporno je da ove mere u formalnom krivičnopravnom smislu nemaju prirodu krivičnih sankcija iako u faktičkom smislu nalikuju na pojedine krivične sankcije, te se za njihovo označavanje koriste različiti termini: „kvazikrivične sankcije“, „mere“ uslovljavanja odlaganja krivičnog gonjenja, „alternativne mere“, „mere diversifikacije krivičnog postupka“ i tome slično. Više o tome videti u: I. Miljuš /2023/: Primena načela oportuniteta krivičnog gonjenja za krivična dela u vezi sa zloupotrebom opojnih droga –in: *Narko kriminalitet – prevencija i represija* (Bejatović S., Čvorović D., eds.), Višegrad, pp. 229–230.

52 M. Škulić /2022/: Načelo ne bis in idem u kaznenom zakonodavstvu Republike Srbije –in: *Načelo ne bis in idem i pravna sigurnost građana (međunarodni pravni standardi, regionalna zakonodavstva i iskustva u primeni)* (Bejatović S., Novaković N., eds.), Beograd, p. 39

stojanja pravnih praznina može da uzrokuje različita tumačenja u praksi koja su u suprotnosti sa osnovnim institutima krivičnog i krivičnog procesnog prava. Zaključak argumentuje naredni primer iz prakse sudova u parničnom postupku.

4.2. *Parnični postupak za naknadu štete nakon primene načela oportuniteta*

Institut odlaganja krivičnog gonjenja prema sudskoj praksi definiše se kao „zaključenje sporazuma između osumnjičenog i javnog tužioca“, čiji predmet može biti i nadoknada štete („sporazum o nadoknadi pričinjene štete“), te podrazumeva postojanje „pravnog odnosa između države i osumnjičenog“, a ne i razrešenje spora između stranaka – oštećenog kao tužioca i osumnjičenog kao tuženog u parničnom postupku.⁵³ Isplata određenog novčanog iznosa na ime naknade štete ne lišava oštećenog prava da zahtev za obeštećenje podnese i u parničnom postupku u kome bi se raspravljale odlučne činjenice, jer oštećeni nema pravo na žalbu ili bilo koje pravno sredstvo protiv sporazuma zaključenog između osumnjičenog i tužilaštva.⁵⁴ U parničnim postupcima iniciranim tužbom za naknadu štete, sud se rukovodi zakonskim pravilom iz člana 13 Zakona o parničnom postupku⁵⁵ (u daljem tekstu: ZPP) da ga samo pravnosnažna osuđujuća presuda („presuda kojom se optuženi oglašava krivim“) vezuje u pogledu postojanja krivičnog dela i krivične odgovornosti učinioca. Pravna norma je odraz potvrde dejstva pretpostavke nevinosti van krivičnog postupka.⁵⁶ Istraživanjem sudske prakse uočavamo da se rešenje o odbačaju krivične prijave po osnovu uslovljenog oportuniteta u obrazloženjima pojedinih presuda „uzgred“ pominje ili se izvodi kao dokaz samo u pogledu činjenice da je postupak protiv osumnjičenog okončan na ovaj način. Praktično ima trostruki značaj u parničnom postupku – u pogledu utvrđivanje načina okončanja postupka, dokazne inicijative i sadržine dokazne građe.⁵⁷ Samo po sebi prihvatanje oportuniteta i rešenje o odbačaju krivične prijave u ovim presudama se ne ceni kao priznanje, već se njime utvrđuju činjenice navedene u rešenju (odbačaj krivične prijave po osnovu oportuniteta krivičnog gonjenja). Upravo u parničnom postupku otkrivaju se i brojni motivi prihvatanja uslovljenog oportuniteta, pre svega životne prirode, a

53 Rešenje Privrednog apelacionog suda Pž 5521/20 od 01.07.2021. godine, *Bilten sudske prakse privrednih sudova* 4–2021, p. 39.

54 *Ibid.*

55 Zakon o parničnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US, 55/2014, 87/2018, 18/2020 i 10/2023 – dr. zakon.

56 U nemačkoj literaturi tumači se da saglasnost okrivljenog za obustavu postupka iz §153a stav 2 StPO i sama činjenica da je postupak obustavljen *neće biti dovoljni dokazi* za administrativne organe i sudove, što je posledica dejstva pretpostavke nevinosti, ali da se mogu uzeti u obzir prilikom nezavisne ocene: *Karlsruher Kommentar. op.cit.* 153a, Rn. 11.

57 Sud utvrđuje *okolnost da se krivični postupak nije okončao osuđujućom presudom*, te da je zbog toga neophodno da se u parničnom postupku utvrđuje uzrok i doprinos za nastanak štete. Tužilac na kojem je teret dokazivanja mora da ispolji odgovarajuću *dokaznu inicijativu u vidu predloga* da sud zatraži javnotužilačke spise u cilju pribavljanja pisanih dokaza, u slučaju saobraćajnih nezgoda zapisnika o uviđaju, fotodokumentacije, snimaka nadzornih kamera, zapisnika o saslušanju osumnjičenog iz predistražnog postupka, od značaja za saobraćajno – tehničko veštačenje, te predloga za izvođenje dokaza saobraćajno-tehničkim veštačenjem.

ne samo krivičnopravne (izbegavanje rizika osude i pravnih posledica), te da je odluka osumnjičenih o prihvatanju ove pojednostavljene forme postupanja krajnje racionalna. Tuženi u parničnom postupku neretko izjavljuju pred sudom da nisu odgovorni ili da nisu isključivo odgovorni za događaj, da su ih profesionalni razlozi naveli da prihvate oportunitet kao što su česta putovanja (naročito u inostranstvo), izbegavanje izlaganju krivičnom postupku i stigmatizaciji, izvođenju dokaza i troškovima postupka, da ih je advokat savetovao da prihvate oportunitet, pobuda da se postupak okonča na jednostavan način i tome slično.

Ipak, rezultati istraživanja ukazuju da sudska praksa u parničnom postupku nema jasan niti jedinstven stav o prirodi i dejstvu primene načela oportuniteta u krivičnom postupku. Vidljiva su i dva različita tumačenja sudova: 1. dejstvo primene načela oportuniteta ogleda se u tome da se ne vodi krivični postupak u kojem bi se utvrdio oblik vinosti okrivljenog (u parnici tuženog) i njegova krivična odgovornost, zbog čega je na tužiocu teret dokazivanja krivice tuženog i građanske odgovornosti, „pa osnov odgovornosti ostaje nedokazan“ zbog primene načela oportuniteta; 2. primena oportuniteta pokazuje da je tuženi na ovaj način „*priznao svoju odgovornost*“ za saobraćajnu nezgodu i prouzrokovanu materijalnu štetu, pa se nehat kao oblik krivice u krivičnom pravu može upodobiti sa krajnjom nepažnjom u građanskom pravu.⁵⁸ Naročito sporno sa aspekta važenja pretpostavke nevinosti tumačenje je pravila ZKP: „Formulacija ‘nastalu izvršenjem krivičnog dela’ ukazuje da je to delo propisano, da je *nastupila zabranjena posledica* i da ga je *osumnjičeni izvršio*, zbog čega je u obavezi da naknadi štetnu posledicu“.⁵⁹

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nije dozvoljeno pretpostavljati krivicu okrivljenog zato što to deluje očigledno i logično. Nije moguće ni preispitivati nevinost okrivljenog, jer se u krivičnom postupku dokazuje krivica okrivljenog, a ne preispituje njegova nevinost. Ne postoji situacija u kojoj bi okrivljeni bio „malo kriv“, jer sve dok okrivljeni nije pravnosnažno osuđen, on je nevin, ma kako to nekada delovalo nelogično.

Budući da primena načela oportuniteta podrazumeva da se postupak pred tužilaštvom okončava odbačajem krivične prijave, te da se ne vodi krivični postupak protiv okrivljenog (u kom bi eventualno mogla biti utvrđena njegova krivica), kao i da se pri tome ne zahteva da okrivljeni u formalnom smislu prizna da je učinio krivično delo, ne postoji nijedan argument na osnovu koga bi se moglo tvrditi da

58 Iz obrazloženja presude Vrhovnog kasacionog suda Rev 5/2020 od 01.12.2021. godine interesantno je zapaziti tumačenje pravila o odlaganju krivičnog gonjenja. Pretpostavlja se da osumnjičeni priznaje krivično delo i da je suštinski, iako ne formalno, utvrđena njegova krivična odgovornost za nehatno krivično delo. Navodi se dalje da se „radnje tuženog iz nehata kojima je izazvana saobraćajna nezgoda i šteta na strani tužioca, u građansko – pravnom smislu mogu upodobiti sa krajnjom nepažnjom“. Nalazi se da je osumnjičeni „*praktično priznao krivicu, pa samim tim nije više osumnjičeni*“, jer mu se nameće obaveza da otkloni štetnu posledicu nastalu izvršenjem krivičnog dela/naknadi pričinjenu štetu. Presuda dostupna na: <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev-52020-31283>, 25.7.2023.

59 *Ibid.*

odlaganje krivičnog gonjenja može ugroziti pretpostavku nevinosti. Pretpostavka nevinosti opstaje nakon odbacivanja krivične prijave, na isti način kao što bi važila i da je krivična prijava odbačena po bilo kom drugom osnovu iz člana 284 ZKP. Dakle, možemo zaključiti da pretpostavka nevinosti okrivljenog postoji pre primene odlaganja krivičnog gonjenja, u toku odlaganja krivičnog gonjenja, ali i nakon odbačaja krivične prijave po ovom osnovu. Ukoliko se ne promeni stav sudske prakse po pitanjima odnosa oportuniteta, pretpostavke nevinosti i *res judicata* i ako se u skorije vreme ne pristupi izmenama odredaba ZKP-a propisivanjem zabrane krivičnog gonjenja za isto krivično delo u slučaju primene načela oportuniteta i da je osnovana sumnja relevantan stepen sumnje za primenu načela legaliteta (te time i ujedno preduslov primene oportuniteta), izražavamo bojazan da će primena oportuniteta dovesti do jačanja nepoverenja građana u pravosuđe. Visok stepen pravne neizvesnosti i propuštanje davanja pouke okrivljenom o posledicama pristanka na oportunitet, kod okrivljenog može da stvori utisak da je doveden u zabludu pre nego što je na oportunitet pristao. Navedeno može voditi tome da advokati savetuju klijente da na oportunitet ne pristaju.

LITERATURA

- Ashworth A. /2006/: Four threats to the presumption of innocence, *The International Journal of Evidence and Proof*, vol. 10, no. 4.
- Bejatović S. /2013/: Pojednostavljene forme postupanja kao bitno obeležje reformi krivičnog procesnog zakonodavstva zemalja regiona—in: *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima – regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni* (Jovanović I., Stanisavljević M., eds.), Beograd.
- Bejatović S., Kiurski J., Ilić G. /2022/: *Priručnik za primenu načela oportuniteta krivičnog gonjenja*, 2ed, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd.
- Bugarski T. /2017/: Pretpostavka nevinosti (obim i dejstvo u krivičnom postupku) –in: *Reformski procesi i poglavlje 23 (godinu dana posle) – krivičnopravni aspect* (Bejatović S., ed.), Zlatibor.
- Campbell L. /2013/: Criminal labels, the European Convention on Human Rights and the presumption of innocence, *Modern law review*, vol. 76, no. 4.
- Cigler S. /1995/: Pojam načela legaliteta i oportuniteta krivičnog gonjenja, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, no. 4.
- Danić R. /1988/: *Načelo legaliteta i oportuniteta krivičnog gonjenja*, magistarski rad, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd.
- Dokić I., Čvorović D. /2021/: Krivičnoprocesne forme za rešavanje problema sitnog kriminaliteta u srpskom i nemačkom pravu, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, no. 2.
- Đurđić /2011/: Načelo oportuniteta krivičnog gonjenja u krivičnom postupku Srbije, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, no. 2–3.
- Gless S., Zurkinden N. /2017/: Negotiated Justice — Balancing Efficiency and Procedural Safeguards –in: *Challenges in the field of economic and financial crime in Europe and the US* (K. Ligeti, V. Franssen, eds.), Oxford – London–Portland.
- Karlsruher Kommentar /2023/: *Strafprozessordnung mit GVG, EGGVG und EMRK*, 9. Auflage, C.H.Beck, München.

- Kiurski J. /2015/: *Načelo oportuniteta krivičnog gonjenja*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Kluth C. /2016/: *Die „Schwere der Schuld“ in § 153a StPO – zugleich ein Vorschlag zur Parallelisierung mit § 59 StGB de lege ferenda*, Westfälische Wilhelms – Universität Münster, Wissenschaftliche Schriften der WWU Münster, Münster.
- Knežević S. /2007/: *Zaštita ljudskih prava okrivljenog u krivičnom postupku*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš.
- Laudan L. /2005/: *The Presumption of Innocence: Material or Probatory?*, *Legal Theory*, vol. 11, no. 4.
- Lazin Đ. /2008/: *The principle of opportunity of criminal Prosecution and the international legal standards –in: Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja II deo* (Ignjatović Đ., ed.), Beograd.
- Lippke R. L. /2016/: *Taming the presumption of innocence*, Oxford University Press.
- Meyer – Goßner L., B. Schmitt, M. Köhler /2018/: *Strafprozessordnung, Gerichtsverfassungsgesetz, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen*, § 153a, 61 Auflage, C.H. Beck, München.
- Miljuš I. /2023/: *Primena načela oportuniteta krivičnog gonjenja za krivična dela u vezi sa zloupotrebom opojnih droga –in: Narko kriminalitet – prevencija i represija* (Bejatović S., Čvorović D., eds.), Višegrad.
- Nenadić S. /2021/: *Pretpostavka nevinosti – Sa posebnim osvrtom na praksu Evropskog suda za ljudska prava*, Službeni glasnik, Beograd.
- Roxin C., Schünemann B. /2012/: *Strafverfahrensrecht*, 26. Auflage, C. H. Beck, München.
- Škulić M. /2007/: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Službeni glasnik, Beograd.
- Škulić M. /2013/: *Odnos načela istine i pojednostavljenih formi krivičnog postupka –in: Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni* (Jovanović I., Stanisavljević M., eds.), Misija OEBS – a u Srbiji, Beograd.
- Škulić M. /2020/: *Krivično procesno pravo*, 12ed., Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd.
- Škulić M. /2022/: *Načelo ne bis in idem u kaznenom zakonodavstvu Republike Srbije –in: Načelo ne bis in idem i pravna sigurnost građana (međunarodni pravni standardi, regionalna zakonodavstva i iskustva u primeni)* (Bejatović S., Novaković N., eds.), Beograd.
- Thaman S. C. /2007/: *Plea-Bargaining, Negotiating Confessions and Consensual Resolution of Criminal Cases –in: General Reports of the XVIIITH Congress of the International Academy of Comparative Law* (K. Boele-Woelki, Sjef van Erp eds.), Saint Louis University School of Law, Saint Louis.
- Vučković B. /2006/: *Načelo legiteteta i načelo oportuniteta –in: Nova rešenja u krivičnom zakonodavstvu i dosadašnja iskustva u njihovoj primeni* (S. Bejatović, ed.), XLIII Savetovanje Udruženja za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore, Zlatibor – Beograd.
- Vultejus U. /1999/: *Legalitäts- und Opportunitätsprinzip*, *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 32. Jahrg., no. 4.
- Weigend T. /2021/: *Exclusion without trial? Exclusion of evidence and abbreviated procedures*, *Revista Brasileira de Direito Processual Penal*, vol. 7, no. 1.

INTERNET IZVORI

- Jura Forum, Opportunitätsprinzip – Definition, Erklärung & Bedeutung im Verwaltungsrecht und Strafprozessrecht, <https://www.juraforum.de/lexikon/opportunitaetsprinzip>
- Republičko javno tužilaštvo RS, Rad javnih tužilaštava na suzbijanju kriminaliteta i zaštiti ustavnosti i zakonitosti u 2022. godini, Beograd, <http://rjt.gov.rs/sr/>
- Indian-origin ex-German MP Sebastian Edathy offered deal to suspend case, *The Economic Times*, <https://economictimes.indiatimes.com/nri/nris-in-news/indian-origin-ex-german-mp-sebastian-edathy-offered-deal-to-suspend-case/articleshow/>
- “Wrong, but legal”, says ex-German lawmaker Edathy, facing child porn trial, <https://www.dw.com/en/wrong-but-legal-says-ex-german-lawmaker-edathy-facing-child-porn-trial/a-18139310>
- Die Unschuldsvermutung gilt für Herrn Edathy weiterhin, *Spiegel Panorama*, <https://www.spiegel.de/panorama/justiz/sebastian-edathy-hat-schuld-laut-strafrechtler-nicht-eingestanden-a-1022173.html>
- The Guardian, „Bernie Ecclestone: ‘I’m an idiot’ for paying £60m to settle F1 bribery trial”, <https://www.theguardian.com/sport/2014/aug/05/formula-one-bernie-ecclestone-idiot-paying-100m-dollars-settle-bribery-trial>
- BBC news, „F1 boss Bernie Ecclestone pays to end bribery trial”, <https://www.bbc.com/news/world-europe-28656050>
- The Real Reason Bernie Ecclestone Settled His Bribery Trial, <https://www.forbes.com/sites/csylt/2014/08/20/the-real-reason-bernie-ecclestone-settled-his-bribery-trial/?sh=22b268313420>

Svetlana Nenadić*

Ivana Miljuš**

BALANCING OPPORTUNITY – BETWEEN THE PRESUMPTION OF INNOCENCE AND RES JUDICATA

SUMMARY

The criminal-political justification of the principle of opportunity is undoubtedly of significant importance for criminal justice, with multiple and diverse objectives and functions. Despite the fact that the application of this criminal procedural mechanism in public prosecution practice has been ongoing for over two decades, research results indicate that essential questions regarding its legal and procedural nature remain veiled in dilemmas even today – whether the suspect subject to its application should be considered innocent, and whether the decision to dismiss a criminal complaint based on the principle of opportunity can be equated with the *res judicata*. The paper presents specific research results regarding the interpretation of the effects of applying the principle of opportunity in criminal proceedings and the legal effects of decisions to dismiss criminal complaints

* Public prosecutor of the Public prosecutor’s office for war crimes, svetlananenadic11@gmail.com

** Faculty of Law – University of Belgrade, ivana.miljus@ius.bg.ac.rs

based on the principle of opportunity in civil proceedings for compensation of damages arising from a “criminal act.” By analyzing the concepts expressed in criminal legal science and utilizing the comparative legal method to a certain relevant extent, the authors aim to, starting from the procedural guarantee of the presumption of innocence, highlight the risks of equating the decision to dismiss a criminal complaint based on the application of the principle of opportunity with a final judgment. The primary *de lege ferenda* proposal is to establish a prohibition on criminal prosecution for the same criminal offense in cases of applying the principle of opportunity.

Key words: opportunity, presumption of innocence, res judicata, criminal procedure, civil procedure.

*Nataša Ilić**

PREDLOG NACIONALNE STRATEGIJE ZA SUPROTSTAVLJANJE KORUPCIJI FORMIRANJEM ANTIKORUPCIJSKOG TIMA

Apstrakt: Bezbednosna kriza, u širem smislu, koja je primetna na nacionalnom, regionalnom i planetarnom planu podsticaj je za nauku da istakne probleme i iznedri predloge za uspostavljanje balansa u društvu. U tom pravcu, jedan od najpogubnijih destruktivnih fenomena je korupcija. Kvalifikovana kao skup teških krivičnih dela, korupcija izaziva slom društva, netrpeljivost prema iskorenjivanju, stvaranje otpora ka definisanju akcionih planova za njeno neutralisanje. Strateški plan na nacionalnom nivou zahteva formiranje "čelične radne grupe u svilenom odelu", konspirativno postupanje u njenom otkrivanju, sprečavanju i eliminisanju kao pojave.

Ključne reči: korupcija, strategije suprotstavljanja, antikorupcijski tim

UVOD

Transnacionalni kriminal tokom savremenog doba nas uvodi u razmišljanja o opstanku nacija i sveta. Na nacionalnom planu od pretežnog značaja je da se udubimo u tematiku problema suprotstavljanja svim razarajućim pojavama u društvu i ključnoj determinanti kriminalnih delatnosti koja je obeležena pojmom „korupcija”. Koruptivni sistem je zakoračio duboko u sve pore društva ugrožavajući tako i opstanak svakog pojedinca. Kao zlo savremenog sveta pokazuje tendencije ka uništenju svih vrednosti, bezbednosnih sistema i opšteg dobra svake nacije.

Na koji način se suprotstaviti ovom fenomenu koji protežira uništenje vrednosnog sistema u svakom segmentu društva? Delikatna pojava zahteva konspirativan pristup njenom suprotstavljanju, angažovanjem osposobljenih stručnih lica za prepoznavanje prisustva korupcije i formiranjem nacionalnog udarnog tima sa odlikama ličnog integriteta, neustrašivosti i znanja. Nacionalna strategija za preventivno – represivno postupanje na saniranju koruptivnog sistema u državnim institucijama, čiji su nosioci pojedinci zaposleni u njima, trebalo bi da uključi i formiranje posebne specijalne jedinice za antikoruptivna dejstva.

* specijalista kriminalista, Kriminalističko-policijski univerzitet u Beogradu, natasailick@gmail.com

1. POJAM KORUPCIJE

U najširem smislu, korupcija se pojmovno određuje kao nedozvoljena korist. Latinski pojam *Corruptio* označava podmitljivost, potkupljivost, pokvarenost. Sociološke i kriminološke nauke ovu pojavu definišu sa aspekta društvenog, ali i ličnog problema. Sa stanovišta suprotstavljanja koruptivnim delatnostima, glavni osvrt je na pravnu definiciju pojma.

Zakon o sprečavanju korupcije¹ definiše značenje pojma odredbom člana 2., stav 1. da je „korupcija” odnos koji nastaje korišćenjem službenog ili društvenog položaja ili uticaja radi sticanja nedozvoljene koristi za sebe ili drugoga.

Koruptivna delatnost se može pronaći u više krivičnih dela prema Krivičnom zakoniku („Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019).² Imajući u vidu njenu rasprostranjenost i opasnost da se pojavi kao imovinski kriminal, u tom delu zakonika bi trebalo izvršiti neke izmene. Korupcijom se svakako izvršavaju aktivno i konsekventno više krivičnih dela. Ako uzmemo u razmatranje korupciju kao imovinski kriminal, jer svrha korupcije i jeste pribavljanje imovinske koristi za pojedinca, organizovanu kriminalnu grupu (na pr. pretakanjem nelegalno stečenog novca u legalne tokove činom korupcije prema pojedincima zaposlenim u finansijskom sektoru) i terorističke grupe ili organizacije, koje neretko koriste usluge organizovanih kriminalnih grupa sa kojima su često povezane susrećemo se sa širim dijapazonom koruptivne aktivnosti.

2. STRATEGIJE SUPROTSTAVLJANJA KORUPCIJI

Korupcija ne uključuje u sebe samo jedno delo poput primanja ili davanja mita. Pripadnici kriminalne strukture uglavnom do ostvarenja cilja učine više krivičnih dela, od kojih neke zakon još uvek ne prepoznaje. Metode za pranje novca su razradjene do detalja i nelegalan novac je već uveliko prisutan u legalnim tokovima. Opasnost od legalizovanja „prljavog novca” je moguće predvideti kao opasnost koja lomi celo društvo u pravnom, ekonomskom, političkom, kulturološkom, obrazovnom i socijalnom smislu. Moramo stati na put kriminalnim delatnostima u oblasti korupcije kroz formiranje udarne grupe „Antikorupcijski nacionalni tim” (u daljem tekstu skr. A.N.T.) na otkrivanju i saniranju posledica koje koruptivne aktivnosti izazivaju u društvu. „Bez zakonskih normi, otežano je delovanje u bilo kom sektoru, nezavisno o kakvoj kriznoj situaciji je reč”³

1 Zakon o sprečavanju korupcije („Sl. glasnik RS”, br. 35/2019, 88/2019, 11/2021 – autentično tumačenje, 94/2021 i 14/2022) preuzeto sa internet stranice: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-sprecavanju-korupcije.html> Datum pristupa 11.06.2023.

2 Krivični zakonik („Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019) preuzeto sa internet stranice: <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html> Datum pristupa: 11.06.2023.

3 Nataša Ilić /2023/: How to prepare for future crisis challenges with a focus on security risks?-in: *Book of abstracts of presentations at the international scientific conference – Education during Covid-19 pandemic: Experience and lessons learned*, str. 115.: Prilozi u Zbornicima i na internet stranici: <http://naucniskup.uf.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2023/05/Knjiga-sazetaka-2023.pdf> Datum pristupa 18.09.2023.

Antikorupcijske politike u našoj državi su, u periodu od 2005. godine do danas, formulisane strateškim dokumentima i to:

- Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije 2005. godine sa pratećim Akcionim planom iz 2006. godine;
- Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije u Republici Srbiji za period od 2013. do 2018. godine sa pratećim Akcionim planom, koji je revidiran 2016. godine;
- Akcioni plan za Poglavlje 23, potpoglavlje Borba protiv korupcije iz 2016. godine, revidiran je 2020. godine. Vlada Republike Srbije je tokom septembra 2021. godine usvojila predvidjeni Operativni plan za sprečavanje korupcije u oblastima od posebnog rizika revidiranim Akcionim planom za poglavlje 23 sa ograničenim vremenskim važenjem do kraja 2022. godine;
- Na osnovu člana 38. stav 1. Zakona o planskom sistemu Republike Srbije (“Službeni glasnik RS”), broj 30/18, Vlada je usvojila Nacionalnu strategiju za borbu protiv korupcije za period od 2023–2028. godine. Uskladjeno sa Operativnim planom, Ministarstvo pravde je 15. jula 2022. godine obrazovalo Radnu grupu za izradu Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije za period od 2023–2028. godine i pratećeg Akcionog plana. Inicijalno usvojen Akcioni plan se odnosi na godišnji period 2023–2024. godine, dok će reformske mere u okviru drugog perioda primene Strategije biti precizirane akcionim planom krajem 2024. godine za period 2025–2028.⁴

2.1. *Krivičnoprocesni i krivičnopravni instrumenti suprotstavljanja korupciji*

Ukoliko razmatramo imovinski kriminal, korupciju možemo da presečemo i pozivanjem na Glavu 21. Krivičnog zakonika⁵ koja definiše Krivična dela protiv imovine. Članom 208 b., 209., 214. do 221. Krivičnog zakonika Srbije definisana su obeležja krivičnih dela koja se mogu podvesti i te kako pod koruptivnu delatnost. Ukoliko znamo da su učinioci imovinskih krivičnih dela, po pravilu, jako opasni i da ne prezaju ni od koga i ni od čega, kako bi ostvarili imovinsku korist zaključujemo da organizovane kriminalne grupe imaju velike imovinske koristi od nelegalnih delatnosti i teže multiplikovanju profita. Na delu je imovinski kriminal, jer jedini cilj organizovanih kriminalnih grupa ili mreža jeste ostvarivanje što veće moći, stvaranjem što većeg imovnog stanja i krupnog kapitala kao instrumentom plasiranja moći nad ostalima, čak i nad državom. Kako navodi profesor Ignjatović “u pitanju je vrsta imovinskog kriminaliteta, a karakteriše ga postojanje kriminalne organizacije koja obavlja kontinuiranu privrednu delatnost, koristeći pri tom nasilje i korupciju nosilaca vlasti.”⁶

4 Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije za period 2023–2028. godine, preuzeto sa internet stranice: <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>. Datum pristupa: 17.09.2023.

5 Krivični zakonik (“Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019)

6 Đorđe Ignjatović /2020/: Organizovani kriminalitet i narkotici., *CRIMEN – Časopis za krivične nauke* (XI), broj 3, str. 237.

Dalje, aktivnosti i konsekvence rada organizovanih kriminalnih mreža putem koruptivnih dela možemo uočiti i u Glavi 22. Krivičnog zakonika koja definiše krivična dela protiv privrede (naročito čl. 227. do 245.).

Neka od krivičnih dela, koja se korupcijom mogu izvršiti i posledično, organi pravosudja ne prepoznaju, ponekad i zbog *modus operandi*-ja organizovanih kriminalnih grupa i činom korupcije. U tim smislu, vidimo razgranavanje koruptivne aktivnosti na više krivičnih dela. Korupciju bi trebalo posmatrati kao izuzetno opasan oblik kriminalne delatnosti i od velike važnosti je da država preduzme oštrije mere u identifikovanju metoda i učinilaca posebno teških dela povezanih sa elementima koruptivne aktivnosti.

Multidisciplinarni pristup suprotstavljanja korupciji i njenim pratećim aktivnostima je neophodnost i ultimatum za efikasnu i efektivnu borbu. U tom kontekstu, navodimo reči profesora Ignjatovića koje, sa naučne tačke posmatranja, daju širi uvid u problematiku: “Uobičajeno se smatra da krivične nauke počivaju na tri stuba: krivičnom (materijalom, procesnom i izvršnom) pravu, kriminologiji i kriminalnoj politici. Dok se prva bavi normativnim aspektom kontrole kriminaliteta (određivanjem zone kažnjivosti, merama koje se učiniocu mogu izreći, postupkom u kome se utvrđuje krivica i izriču sankcije, kao i njihovim izvršenjem), druga proučava kriminalitet kao realnu pojavu, dok se treća, najjednostavnije rečeno bavi proučavanjem svih mehanizama koje društvo koristi kako bi sprečilo ili suzbilo inkriminisana ponašanja. Svako ko želi da se bavi ostalim krivičnim naukama, trebalo bi da, pored odličnog poznavanja svoje discipline, pozna i navedene tri nauke – stožera.”⁷ Šira shvatanja i poznavanje više naučnih disciplina su neophodan uslov za razumevanje srži koruptivnih dela i ciljanu dopunu i izmenu pravne regulative u sprečavanju i saniranju posledica koruptivne delatnosti. Predlog početka ozbiljne transformacije u borbi protiv korupcije bi trebalo da naidje na razumevanje i podršku struke i naučnih radnika iz svih oblasti, jer je to jedini put kojim je ispravno krenuti pre sunovrata društva ili totalne anarhije ili ropstva čovečanstva. Nauka nije sama po sebi cilj, već je svetlo koje treba upotrebiti za izlaz iz mračnog doba u koje je svet ušao. Doprinos nauke čovečanstvu je najveća blagodet za svet pod uslovom da je zaista primenimo u praksi.

3. FORMIRANJE ANTIKORUPCIJSKOG NACIONALNOG TIMA (A.N.T) ZA BORBU PROTIV KORUPCIJE

Razmatranja formiranja specijalnog tima na državnom nivou trebalo bi da obuhvate i pitanje potrebe i opravdanosti formiranja bezbednosnih snaga obučениh za rad u preventivno – represivnom smislu. Između ostalog, nova specijalna jedinica za antikoruptivna dejstva imala bi i poseban amblem sa mirnodopskim motivima poput lišća listopadnog drveća. Simbol lišća bi sadržao i elemente preventivno – represivnog rada kroz zeleni list koji znači prevenciju i požutelo lišće koje označava prekid koruptivne delatnosti represijom.

7 Dorđe Ignjatović /2017/: Kriminalno političke ideje u radovima profesora Zorana Stojanovića, *CRIMEN – Časopis za krivične nauke*, broj 3, str.1.

Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije⁸ (“Sl. glasnik RS”, br. 94/2016, 87/2018 – dr. zakon i 10/2023) predviđena je mogućnost formiranja udarnih grupa sa ciljem predmetnog rada na otkrivanju i gonjenju krivičnih dela povodom kojih je okvirno obrazovana. Ovde ćemo razmotriti član 21. stav 2 koji striktno navodi da se udarna grupa obrazuje odlukom Glavnog javnog tužioca, odnosno odlukom glavnog javnog tužioca nadležnog višeg javnog tužilaštva, po pribavljenoj saglasnosti Vrhovnog javnog tužioca. Stavom 3. istog člana navedeno je da se odlukom o obrazovanju uređuje sastav udarne grupe, način rada, zadatak, period za koji se obrazuje i druga pitanja od značaja za rad udarne grupe. Mišljenja smo da je u ovom delu navedenog zakona neophodno napraviti izmene jer je sam pojam “udarna grupa” suviše usko definisan i odnosi se na predmetni rad, odnosno otkrivanje i gonjenje krivičnih dela koja su predmet rada udarne grupe. Ukoliko pratimo tendencije organizovanog kriminala i terorizma dolazimo do zaključka da i sam pojam organizovana grupa, zakonom definisan, uključuje u sebe najmanje tri i više lica zahteva izmenu i dopunu i same definicije pojma u članu 2. st. 33. ZKP.⁹ Razlog je jasan i nedvosmislen jer kriminalne organizacije prevazilaze termin grupe i prerastaju pojmovno u mrežu što je neophodno zakonom utvrditi. Savremeni pristup zahteva zakonsko prepoznavanje i definisanje mrežnih načina rada, odnosno povezivanja čitavih struktura organizovanog kriminala i terorizma. Kako zakonom definisati formiranje i rad udarnog nacionalnog antikorupcijskog tima? Pitanje iziskuje pažnju i trebalo bi ga razmotriti u širem i užem kontekstu. Članom 22. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije (“Sl. glasnik RS”, br. 94/2016, 87/2018 – dr. zakon i 10/2023) definisano je rukovodjenje udarnim grupama. U ovom delu zakona trebalo bi definisati pojam, rad, sastav i rukovodjenje udarnim timom na nacionalnom nivou, a ne segmentno po potrebi predmeta rada. Odobrenje formiranja i evaluacije efikasnosti i efektivnosti Antikorupcijskog nacionalnog tima bi trebalo poveriti ministru pravde, Vladi i Narodnoj skupštini Republike Srbije.

Prevenција korupcije zahteva osmišljen obaveštajni rad kroz infiltraciju obučених pripadnika službe u državne institucije. Preventivno – obaveštajni rad bi doprineo prikupljanju saznanja, odnosno informacija od značaja za delovanje A.N.T. jedinice.

Rukovodilac udarne nacionalne jedinice za borbu protiv korupcije na otkrivanju i sprečavanju direktno i posledično povezanih posebno teških krivičnih dela i njihovih učinilaca, mora da bude stručno lice jakog ličnog integriteta i moralnih vrednosti. Ministar pravde bi vršio direktni nadzor nad radom Antikorupcijskog nacionalnog tima. Rukovodilac A.N.T. treba da bude predstavljen opštoj javnosti kao preventivna mera upozorenja svima da stupa na snagu rad udarne jedinice protiv koruptivnih dela. Organizacija tima bi bila regulisana posebnim članom zakona

8 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije (“Sl. glasnik RS”, br. 94/2016, 87/2018 – dr. zakon i 10/2023)

9 Zakonik o krivičnom postupku (“Sl. glasnik RS”, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – odluka US i 62/2021 – odluka US). Isto bi trebalo učiniti i u KZ iz kojeg je ovaj pojam i preuzet.

kao objedinjena udarna grupa na nacionalnom nivou. Sastav tima bi uključio oficire za vezu decidirano navedenih članom 20. st.1. i 2. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije ("Sl. glasnik RS", br. 94/2016, 87/2018 – dr. zakon i 10/2023). Mišljenja smo da su neophodne dopune navedenog zakona u delu obrazovanja Antikorupcijskog nacionalnog tima (u daljem tekstu skr. A.N.T.) pod ingerencijom ministra pravde kao glavnim rukovodiocem udarne grupe na državnom nivou. Rukovodioca A.N.T.-a imenuje, na predlog ministra pravde, Vlada Republike Srbije. Ovakav predlog bi trebalo podržati, zbog cilja suštinske borbe protiv mrežnih delovanja organizovanog kriminala i terorizma, kao prevenciju u očuvanju državne suverenosti i integriteta. Zavisno od načina formiranja A.N.T.-a i načelnog pristupa rešavanju korena problema, glavni i rukovodilac jedinice na nacionalnom nivou odlučuju o konspirativnosti i transparentnosti rada tima. Glavni rukovodilac tima u zakonskoj obavezi je da podnosi kvartalni izveštaj Narodnoj Skupštini Republike Srbije radi evaluacije i proaktivnog unapređenja tima. Rezultati moraju jasno biti vidljivi i transparentno prikazani u izveštajima koji će se plasirati opštoj javnosti. Za Republiku Srbiju bi formiranje A.N.T. hipotetički značilo bolje pozicioniranje u regionu, jačanje državnog sistema i doprinos bezbednosti Jugoistočne Evrope. "Mir regiona, kao najznačajniji faktor i uslov za integrisanje i gravitiranje ka unificiranju, doveo bi do uticaja i na svetska dešavanja."¹⁰

Korupcija je modus operandi organizovanih kriminalnih grupa, sa prerastanjem u mrežne oblike povezivanja i dejstava. Mrežni sistem korupcije se poput raspršivača kreće sve dublje i šire, kao i frontalno ka začelju države. Uplivom u sve strukture društva, korupcija izaziva potrebe u svim sferama zajednice na kulturološkom, ekonomskom, pravnom, političkom i obrazovnom planu.

Učinioci krivičnih dela, povezani sa koruptivnom aktivnošću, su nezajažljivi pojedinci koji su skloni i primeni nasilja kao *ultima ratio*. Iz tog razloga identifikacije da su u pitanju opasna lica, neophodno je da Antikorupcijski nacionalni tim (u daljem tekstu skr. A.N.T.) okupi i pripadnike oružanih bezbednosnih snaga. Jedinica A.N.T. bi imala svoju uniformu i amblem. Prema mišljenju autora, amblem i uniforma bi trebalo simbolično da se baziraju na lišću listopadnog drveća sa ciljem upozorenja da sve ima svoj početak i kraj. Godišnja doba su najbolje predstavljena bojom lišća. U tom pravcu, zelena boja označava formu preventivnog postupanja A.N.T.-a, dok žuta boja označava sve represivne akcije prema učiniocima posebno teških krivičnih dela povezanih ili uslovljenih koruptivnim aktivnostima učinilaca.

Država bi javnim predstavljanjem A.N.T. –a, rukovodioca i maskirnog tima Jedinice obeležila novi početak ozbiljne borbe protiv teškog zla koje je prisutno u svim porama društva. Upoznavanje javnosti sa formiranjem Tima, doprinelo bi vraćanju vere građana Republike Srbije u državu i veru u veću bezbednost. Pozivanjem građana na saradnju sa A.N.T.–om putem davanja obaveštenja o svakoj sumnji na koruptivnu delatnost putem adrese koja bi bila javno objavljena, korupcija bi se

10 Nataša Ilić /2023/: Balkanska unija kao mogućnost regionalnog razvoja– u: *Zbornik radova sa naučne međunarodne konferencije-Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja Jugoistočne Evrope*, broj 28, str. 215.

uveliko smanjila, a umanjile bi se i tenzije i strah od terora građana Republike Srbije u ovim teškim vremenima. “Posle zemlje, mora, vazduha i svemira, informacija konačno postaje peta dimenzija asimetričnog rata, bitna za utvrđivanje i postavljanje antiterorističkog delovanja.”¹¹

Jedinicu A.N.T. bi trebalo da formira Vlada Republike Srbije na predlog ministra pravde, uz neophodnu saradnju sa drugim ministarstvima i združenim bezbednosnim snagama Republike Srbije jer su u pitanju izuzetno opasni učinioci više posebno teških dela, koji su nezajažljivi u svom već uhodanom “radu”. A.N.T. bi trebalo kreirati kao poseban tim koji će direktno saradjevati sa predstavnicima posebnih tužilaštava, sa tim što treba postaviti i posebnog tužioca koji je u svom radu pokazao samostalnost i nepotkupljivost. Zbog rizika profesije i rada tima, na čelu Jedinice ne bi trebalo da bude tužilac jer već ima uhodan način rada koji se diametralno razlikuje od novog načina rada udarne jedinice A.N.T. Poseban tužilac će voditi istražne radnje u saradnji sa timom A.N.T., ali bez nadzora nad samim timom koji će imati svog rukovodioca. Rukovodilac Tima može biti samo lice specijalizovano iz oblasti pravnih i kriminalističkih nauka za suprotstavljanje posebno teškim krivičnim delima.

U zaključnim napomenama izlaganja o preventivnoj funkciji krivičnog prava, u časopisu “*Crimen*”, profesor Stojanović navodi: “Zadatak je pre svega nauke, ali i svakog onog ko racionalno gleda na politiku suzbijanja kriminaliteta, da uoči i upozori na negativne trendove umesto da ih podržava.”¹²

Tužilac za organizovani kriminal, Predrag Četković ističe: “Značaj krivičnog prava u današnje vreme sve je veći. Razlozi za tako nešto često nisu pravni, već se baziraju na kriminalno-političkom konceptu koji karakteriše deviza „što više krivičnog prava.“¹³

Koncept A.N.T. bi podrazumevao formiranje sasvim novog pristupa borbi protiv korupcije, čija bi strategija suprotstavljanja zadržala konspiraciju i prema Tužilaštvu za organizovani kriminal, iz razloga što ne znamo unapred ko su učesnici u korumpiranim aktivnostima “delatnosti” organizovanih kriminalnih i terorističkih organizacija. Poseban tužilac u Tužilaštvu za organizovani kriminal ne bi trebalo da bude samo jedno lice, već glavni i ostali tužioci u brojčanom sastavu od tri pojedinačna tužioca. Trebalo bi formirati i veće tužilačice u sastavu od 5 tužilačica pojedinačno u Tužilaštvu za organizovani kriminal. Sa tim u vezi, nameće se neophodnost postavljanja pravničkog diskursa A.N.T.-a sa Kancelarijom evropskog javnog tužioca (European Public Prosecutor’s Office).¹⁴ Relativno mlada, novouspostavljena, institucija Evropske unije u oblasti krivičnog pravosuđa je započela sa radom 2021.

11 Srdjan Milašinović, Zoran Jevtović, Goran Milošević /2011/: Promena terorističkih doktrina u procesima medijske globalizacije u: *Zbornik radova-Suprotstavljanje terorizmu-Medjunarodni standardi i pravna regulative*, str. 396.

12 Zoran Stojanović /2011/: Preventivna funkcija krivičnog prava, *CRIMEN- Časopis za krivične nauke*, broj 1, str.21.

13 Predrag Četković /2013/: Slovo o jeziku u srpskom pravosuđu, *CRIMEN- Časopis za krivične nauke*, broj 1, str.96.

14 The independent public prosecution office of the EU preuzeto sa internet stranice: www.eppo.europa.eu Datum pristupa 18.09.2023.

godine i naša država još uvek nema uspostavljenu saradnju sa istom. Predlog je i iniciranje uvođenja Balkanskog javnog tužioca i formiranje Balkanske radne grupe, pri Kancelariji evropskog, kako bi se u punom legislativnom obimu sproveo i pravni institut Balkanski nalog za hapšenje¹⁵, pored evropskog EAW, i predaju. Način na koji je moguće obezbediti bližu komunikaciju i saradnju sa evropskim institucijama je formiranje regionalnih, kroz donošenje Balkanskih konvencija, a koje bi olakšale saradnju sa Evropskom unijom i doprinele stabilnosti regiona i jačanju Jugoistočne Evrope. “Bazirano na predlogu unificiranja, kao dodatne mogućnosti ukazale bi se i pojava Balkanskih konvencija specifičnih, u odnosu na Evropsku uniju, za područje regiona i primenjivih na države članice Balkanske zajednice”.¹⁶ Ovakav stav je hipotetički predlog predstavljen primerom SWOT analize i matrice.¹⁷

Prema konceptu A.N.T.-a, saradnja sa Agencijom za borbu protiv korupcije bi trebalo da bude ograničena konspiracijom iz istih razloga što ne znamo unapred ko je uključen u koruptivne aktivnosti, štetne po državu i građane Republike Srbije.

Profesor Stanko Bejatović u svom izlaganju ističe da: “I kod tužilačkog koncepta istrage otvorena su brojna pitanja i od načina njihovog rešavanja zavisi i ostvarenje ciljeva tužilačkog koncepta istrage.”¹⁸

Ukoliko želimo da se okupimo oko istog cilja koji je ultimativan za Republiku Srbiju, a to je rad na sprečavanju korupcije koja pretila da uništi celokupni sistem društva raznim metodama, moramo da formiramo čvrstu udarnu šaku A.N.T. koja će istu pokazivati kao znak upozorenja da se država ne šali u borbi protiv opasnog problema društva.

Najveće zlo savremenog doba je organizovani kriminal i terorizam, čije se aktivnosti često i prepliću kroz proizvodnju i distribuciju opijata, trgovinu ljudima i ljudskim organima i drugim nelegalnim delatnostima, što neretko dovodi do uske saradnje između kriminalnih i terorističkih struktura. Obe orijentacije žele da unište društvo. Narko – terorističke organizacije žele da unište zdravlje ljudi, a narko kriminalne organizacije žele što veći profit i uticaj na vlast, kako bi nesmetano širile svoj “posao”. Nauka mora da pruži veću podršku borbi protiv korupcije, u praktičnom smislu. Stvaranje moćnog kapitala, legalizovanog iz kriminalnih delatnosti i aktivnosti, je “šok” bomba koja pretila svakog momenta da eksplodira.

Opasnost korupcije se ogleda svojim prisustvom svakoga dana sve više. Korupcijom se služe kriminalne i terorističke organizacije, preko svojih pripadnika pojedinaca, a koji mogu biti prisutni u svakoj “čeliji” društva. Svest o opasnosti u kojoj se nalazi naše društvo mora da postoji i da se realizuje u sprovođenju borbe protiv korupcije, bez kompromisa, formiranjem A.N.T.

15 Nataša Ilić /2013/: Saradnja država u borbi protiv organizovanog kriminala i terorizma i sprečavanju njihovog finansiranja, *Specijalistički rad*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, str.125 i na internet stranici <https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/44255247> Datum pristupa 18.09.2023.

16 N. Ilić /2023/: op.cit., str. 215

17 *Ibid.*, str. 215–216.

18 Stanko Bejatović /2016/: Reforma kivičnog procesnog zakonodavstva i međunarodni pravni standardi (usklađenost ili ne?), *CRIMEN– Časopis za krivične nauke*, broj 3, str. 95.

Ako se osvrnemo na ostala zla koja “lebde” nad svetom, poput virusa koji je izazvao pandemiju COVID – 19, nemogućnosti brzog lečenja ljudi zbog nepoznanice o čemu je reč, zatim potencijalnih novih opasnosti od bioterorizma možemo da zaključimo da je borba protiv korupcije okidač za sprečavanje mnogih drugih nevolja koje prete svetu. Ukoliko se suprotstavimo brzo i odlučno, sprovođenjem akcija suprotstavljanja koruptivnim delatnostima, u prednosti smo da napravimo veliki zaokret ka boljoj budućnosti korak ispred kriminala. Takvim akcijama ćemo ojačati i zdravstveni i obrazovni sistem nacije, što će direktno uzrokovati veću bezbednost svih gradjana Republike Srbije.

Veza korupcije postoji i sa drugim teškim krivičnim delima iako ona na prvi pogled nije uvek uočljiva. Tako, “iz prirode silovanja kao krivičnog dela, proizlazi da se ono može izvršiti samo sa umišljajem i to isključivo sa direktnim umišljajem.”¹⁹ Isto možemo reći i za koruptivna dela da su učinioci veoma svesni protivpravnosti i krivice koju iskazuju samim činovima. Profesor Škulić se bavi i značajnim posebnim oblikom silovanja – “kada se prinuda sastoji u ucenjivačkoj pretnji ili pretnji drugim teškim zlom.”²⁰ Kao teško zlo možemo posmatrati i koruptivnu delatnost pripadnika organizovanih kriminalnih i terorističkih organizacija, koji mogu da primene razne vrste nasilja u ostvarivanju svojih ciljeva, između ostalih i silovanje oba pola državnih službenika koji mogu da im pomognu u ostvarivanju ciljeva kriminalne “branše”. Sa nezajajljivošću koju poseduju pripadnici ovakvih mrežnih struktura, na udaru mogu biti ne samo državni službenici, već i njima bliska lica. Kriminalne i terorističke organizacije, primenom svojih aktivnosti sistemom korupcije, dolaze i do brojnih saznanja o njima interesantnim licima za ostvarivanje ciljeva.

Kako korupcija kao *modus operandi* kriminalnih organizacija ne bira način i sredstvo ostvarivanja kriminalnih ciljeva, suočavaćemo se sa njihovom daljom specijalizacijom u činjenju krivičnih dela i sve štetnijim posledicama za društvo.

ZAKLJUČAK

Osvrnemo li se na prošlost, oslušnemo li sadašnjost, dočekaćemo spremni “sutra. Ukoliko ne preduzmemo konkretne akcije, ne znamo šta sve možemo očekivati u danima pred nama. Predlažemo da se, u okvirima mogućnosti koje pruža pravna država, Republika Srbija zaštiti od najtežih oblika kriminaliteta povezanih sa korupcijom. Ako se ne budemo praktično angažovali na sprečavanju korupcije u svim državnim sektorima, možemo očekivati sve težu i neizvesniju budućnost svakog gradjanina Srbije, ali i vladajuće elite.

U slučaju da sami, bez osvrta na region i Evropsku uniju, ne započnemo ofanzivnu borbu protiv korupcije, ne možemo se nadati sigurnoj budućnosti budućih naraštaja Republike Srbije.

19 Milan Škulić /2017/: Krivično delo silovanja u Krivičnom pravu Srbije (aktuelne izmene, neka sporna pitanja i moguće buduće modifikacije), *CRIMEN- Časopis za krivične nauke*, broj 3, str. 415.

20 *Ibid.* str. 417.

LITERATURA

- Bejatović S. /2016/: Reforma kivičnoprocesnog zakonodavstva i međunarodni pravni standardi (usklađenost ili ne?), *CRIMEN- Časopis za krivične nauke*, broj 3.
- Četković P. /2013/: Slovo o jeziku u srpskom pravosuđu, *CRIMEN- Časopis za krivične nauke*, broj 1.
- Ignjatović Đ. /2020/: Organizovani kriminalitet i narkotici., *CRIMEN - Časopis za krivične nauke* (XI), broj 3.
- Ignjatović Đ. /2017/: Kriminalno političke ideje u radovima profesora Zorana Stojanovića, *CRIMEN - Časopis za krivične nauke*, broj 3.
- Ilić N. /2023/: Balkanska unija kao mogućnost regionalnog razvoja – u: Zbornik radova sa naučne međunarodne konferencije-Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja Ju-goistočne Evrope, broj 28.
- Ilić N. /2023/: How to prepare for future crisis challenges with a focus on security risks?-in: Book of abstracts of presentations at the international scientific conference – Education during Covid-19 pandemic: Experience and lessons learned.
- Ilić N. /2013/: Saradnja država u borbi protiv organizovanog kriminala i terorizma i sprečavanju njihovog finansiranja, Specijalistički rad, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
- Milašinović S., Jevtović Z., Milošević G. /2011/: Promena terorističkih doktrina u procesima medijske globalizacije u: Zbornik radova – Suprotstavljanje terorizmu–Međunarodni standardi i pravna regulative.
- Stojanović Z. /2011/: Preventivna funkcija krivičnog prava, *CRIMEN- Časopis za krivične nauke*, broj 1, str.21.
- Škulić M. /2017/: Krivično delo silovanja u Krivičnom pravu Srbije (aktuelne izmene, neka sporna pitanja i moguće buduće modifikacije), *CRIMEN - Časopis za krivične nauke*, broj 3.

PRAVNA REGULATIVA

- Krivični zakonik (“Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019)
- Zakonik o krivičnom postupku („Sl. glasnik RS“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – odluka US i 62/2021 – odluka US)
- Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije (“Sl. glasnik RS”, br. 94/2016, 87/2018 – dr. zakon i 10/2023)
- Zakon o sprečavanju korupcije (“Sl. glasnik RS”, br. 35/2019, 88/2019, 11/2021 – autentično tumačenje, 94/2021 i 14/2022) preuzeto sa Internet stranice: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-sprecavanju-korupcije.html> Datum pristupa: 11.06.2023.
- Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije za period 2023–2028. godine preuzeto sa Internet stranice: <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php> Datum pristupa: 17.09.2023.
- The independent public prosecution office of the EU preuzeto sa internet stranice: www.eppo.europa.eu Datum pristupa 18.09.2023.

INTERNET ADRESE:

<http://naucniskup.uf.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2023/05/Knjiga-sazetaka-2023.pdf> Datum pristupa: 18.09.2023.

<https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/44255247> Datum pristupa 18.09.2023.

*Nataša Ilić**

PROPOSAL OF A NATIONAL STRATEGY FOR COMBATING CORRUPTION BY FORMING AN ANTI- CORRUPTION TEAM

SUMMARY

The security crisis, in a broader sense, which is noticeable on a national, regional and planetary level, is an incentive for science to highlight problems and generate proposals for establishing balance in society. The challenges facing the Republic of Serbia will not be eliminated by the passive attitude of the state in the face of the ramifications of socially dangerous phenomena. In this direction, one of the most destructive destructive phenomena is corruption. Qualified as a serious crime, corruption causes the breakdown of society, intolerance towards eradication, creating resistance to defining action plans for its neutralization. The strategic plan at the national level requires the formation of a steel working group in a silk suit, conspiratorial action in its detection, prevention and elimination as a phenomenon.

Key words: corruption, opposition strategies, anti-corruption team

* Criminal investigation specialist, University of Criminal Investigation and Police, natasailick@gmail.com

IZ ISTORIJE KRIVIČNIH NAUKA

КРИМИНАЛНЕ ≡≡≡
≡≡≡ ДОКТРИНЕ

од

МИХ. БАНКОВИЋА.

БЕОГРАД
ИЗДАЊЕ УРЕДНИШТВА „ПОЛИЦИЈЕ“
1911.

Библиографија.

—:—

- Gustave Le Bon*, Psychologie de l'Education.
Imbart de la Tour, Les origines de la Réforme.
Paulhan, Le droit et la scienae morale. (Rev. philos. 1886.)
Felix Le Dantec, Les influences ancestrales.
Maxwell J., Dr. Le Crime et la Société.
Garofalo, La Criminologie.
Marius Fontanes, Les Iraniens.
Letourneau, L' Evolution de la morale.
Lefevre André, La Grece Antique.
Guyau, La morale d' Epicure.
Decharme, La critique de tradit. rélig. chez les Grecs.
Saleilles, L' individualisation de la peine.
Кисајаковски, Испитивање о смртној казни, превод Г. П. К.
Михајловић.
Rousseau Jean-Jacques, Le Contrat Social.
Ferri, La Sociologie criminelle.
Moudsley, Le crime et la folie.
Lombroso, L' Anthropologie crim. et ces récents progrès.
Lacassagne, Présis de Médecine légale.
Lombroso, L' Homme criminel.
Cruet Jean, La vie du droit.
Letourneau Ch., La biologie.
Dr. Nicati, La Psychologie naturelle.
Dr. Topinara, L' Antropologie.
Letourneau, La Sociologie.
Dr. Corre, L' Etnographie criminelle.
-

Користећи се радовима, и њиховим резултатима оних писаца чија дела наводимо у библиографији, покушали смо дати један општи преглед **Криминалних Доктрина**, посматрајући злочин и његовог извршиоца са гледишта *Криминалне Социологије*. Празнине које су нам се поткрале у овој расправи, попунићемо приликом говора у посебном делу, о *Злочину и његовим узроцима*.

Београд, априла 1911.

М. Б.

Криминалне доктрине.

Предмет је Криминалне Социологије, проучавање злочина као друштвеног феномена. Она испитује услове под којима се ствара злочин, и указује, проналази средства којима би се могла продукција истога спречити. Она испитује само однос злочинца и његовог дела према друштву. Криминална Социологија мора да се служи и ослања на већ добивеним резултатима других наука. Да напоменемо нарочито од њих, криминалну антропологију, етнографију, психолошке и медицинске науке, физиологију, психијатрију и неурологију, као и основ свима социјалним опажањима, статистику. Не треба заборавити и историју, и ако обавештења која би она могла дати криминалној социологији, нису свакад од сигурне тачности. Проучавање криминалитета врло је компликовано, као и свих осталих друштвених феномена. Израз, *криминал* обухватао би у криминалној социологији, сва дела која би вређала норме кривичног закона. Немогуће је наћи објективнију дефиницију под коју би се могла подвести сва дела која носе у себи слично обележје, својствено њима самима. Тек појам тежине крив. дела, допустиће да се могу разликовати категорије повреда закона. Према томе дакле, требало би поставити тачну границу између појма о криминалитету и појма о моралу; осуда коју друштво изриче за какво дело ценећи га са његове моралне стране, увек је готово иста, као и осуда коју би донео закон с погледом на његову кривичну одговорност. Узмимо на пример: убиство, крађу, и силовање. Али ипак ова сличност не може да достигне и степен асимилације, јер поље морала, у многоме се разликује од Кривич. Закона. Има дела¹⁾ која се толерирају с моралне стране, док су међутим законски кажњива, као што има дела неморалних, која нису. Узмимо за пример: против природан блуд између одраслих. Француски Крив. Закон нема за та дела казне, ако није учињено путем насиља, или на јавну срамоту. Наш Крив. Закон § 206 пропи-

¹⁾ Maxwell. Le crime et la Société.

сује казну од шест месеци до четири године и губитак грађанске части. Међутим, са моралне стране стоји свуда на истом ступњу осуде. Шпекулант који играјући на берзи подиже цену каквим хартијама и ако зна да је њихова вредност сумњива, само да извуче што већу корист, према крив. Закону, потпуно је неодговоран, и ако је у суштини његова радња кроз неморална, и слична оној која се подводи под § 251 нашег крив. зак.

Проучавајући репресивно законодавство разних народа, видимо да је не само различито мишљење о једном Крив. делу код разних народа, већ то мишљење варира чак и између појединих вароши. Према томе не може ни постојати опште правило, које би тачно дефинисало да ли би једно дело могло бити свуда кажњиво, или не. Међутим, најтеже повреде морала, обично су и пред законом највеће кривице. То долази отуда, што обоје воде своје порекло из истог друштва, али ово слагање често пути може и да дође у подпуну супротност, као што имамо пример код политичких друштава, која се шире освајањем. Француским поданицима, Мусулманима у Алжиру, закон допушта полигамију, док међутим исти је закон строго забрањује својим поданицима у Европи.

Што се већина тежих кривица, као убиство и крађа, кажњава готово у свима законодавствима, и осуђује свуда са моралне стране, изгледа да долази из потреба друштвеног живота. У почетку, вера, кажњивост и морал, зацело да се нису много једно од друго разликовали. По немачком правнику Јерингу, у једној је епоси религија толико удаљавала право, да је оно баш тиме себи стварало обожавање. Примитивна религија, имала је локалан карактер, богови су били само појединих села, или племена, и нису своју моћ простирали и на околне народе. Закони су такође штитили само чланове једнога друштва, и на тај су се начин и религија и морал развијали на основи колективних интереса, што се такође дешавало и са законитом казном. Историја Римског Права најбоље нам показује како се Право доста полако одвајало од Религије.

Тражити основ појма о криминалитету, проучавати да ли је се у развоју друштва појам кривице мешао са појмом греха и као такав кажњавао, ова су испитивања од великог интереса

за филозофе, али она немају великог утицаја на развиће теорија о криминалним феноменима.

Из до сада наведеног, видели смо да је историја злочина, његових разноврсних узрока, и многобројних начина, којима се тежи да се он сузбије, тесно везана са моралом који својим знатним делом засеца чак и у поље биологије. Према томе, сва питања о моралу и злочину треба решавати на исти начин као и она, која носе у себи општи карактер физиологије и психологије, т. ј. изводити закључке нарочитим опажањима на самим примерима.

Међутим, одмах морамо обратити нарочиту пажњу на два питања из ових метафизичких концепција, питања о слободној вољи, расуђивању и моралној одговорности, и питање о наследству особина, јер она захватају већину моралних и криминалних доктрина.

Према томе, да ли човек има или нема слободну вољу, да ли може бити морално одговоран за свој поступак или да ли већ и рођењем собом доноси добре или рђаве особине, извори морала и злочина као и њихове санкције, битно се разликују. Данашње теорије о криминалу не задовољавају се само проучавањем и оценом учињеног дела, посматраног само за се. Оне траже, да би дело постало кажњиво, постојање и једне нарочите воље за извршење истога.

Ако усвојимо да се човек већ рађа, носећи у себи клицу извесног степена *савести*, или *моралног осећаја*, који му указује шта је *добро* а шта *рђаво*, као што то заступају метафизичари деисте и спиритуалисте, источна религија и следбеници Спенсерове и Дарвинове школе, онда би било сасвим непотребно тражити извор моралу, јер би он налазио његов смисао у самој савести, и било би довољно само растумачити и анализирати суштину ових својстава.

Узмемо ли Религију за вољу у овим питањима, она ће нас најбрже довести резултату: суштина савести састоји се у томе, што свака Вера хоће да савест постоји, она је један од њених главних стубова. Пробудити и култивисати савест, довољно је само читати свете књиге, које су нам дате самим Божанством. Разум ту није потребан, Вера је довољна, у њој се треба чувати сваке љубопитљивости. По религији, дете не долази само са *општим* појмом доброга и зла, већ такође и са извесним степеном савести коју му диктира закон божански

и на тај начин доминира његовом вољом, остављајући јој ипак потпуну слободу да она исти поштује или не. У првом случају, човек постаје пун врлина и биће награђен, у другом случају он греша и биће кажњен. Злочин је кажњив, не зато што он шкоди онима против којих је управљен, већ зато што је противан божјем закону, јер по Светом Писму изилази да забрана о убиству није апсолутна. Убиство извршено по божјој заповести, није грех. Тако на пример, покољ 23.000, Јевреја који су обожавали Златно теле, и које су Левити посекали по Божјој заповести. (Ех. XXXII.)

Метафизичари деисте и спиритуалисте, долазе готово до истих резултата, уображавајући само да иду путем разума. Почев од Платона, па до Жил Симона, Цицерона и Канта, њихова се теза није мењала: људски разум, као кћер или сестра божанском разуму, има подпуно сазнање свега што је добро и зло. Добро је апсолутно, исто као и истина, морални су принципи неповредими, они су урезани божанском руком у човечију савест и расуђивање. Нико дакле не може да чини ни зло ни добро несвесно, а како му стоји до воље да чини и једно и друго, он је морално одговоран за своје поступке. Биће кажњен, кад су ти поступци рђави, а само га друштво награђује исто као и Бог, кад су они добри. Ова доктрина, врло је тесно везана са метафизичком, и њих две, удружујући се, служе за основицу законима свију цивилизованих народа.

Али како ова доктрина својим закључцима долази у несугласицу са правом стварношћу и искуством, што нам најбоље показује и дете својим доласком на свет, које је подпуно одсутно сваког појимања о добром и злу, лишено сваке моралне и интелектуалне слободе, ова доктрина, и ако одржава свој престиж над законима, припадаће увек само прошлости.

Код многих писаца, она је поступно била замењена *моралним развићем*, кога су поставили Спенсер и Дарвин. Код ових, духовна, невидљива бића не постоје, или се бар не појављују. Апсолутност *доброга* нестаје, морал је подпуно релативан, и осећај чисто човечански. Али како и ови писци, и партизани ове доктрине, нису подпуно ослобођени од спиритуалистичке метафизике, они верују у постајање нечега необјашњивог, које час називају *моралним осећајем*, час *инстинктом*,

савести од које би зависио људски морал, јер по Дарвину: осећај морала најтачније назначава границу између човека и осталих божјих створова.

Примитиван човек, није имао овај морални осећај, и код њега су постојали, исто као и код животиње, само егонистични осећаји, који су га чинили врло рђавим. „С правом можемо мислити, вели један партизам ове доктрине¹⁾, да преисторијски човек, и ако га не познајемо, није могао имати алтруистичке осећаје.“ Тек мало по мало после промене неколиких генерација, прва бића наше расе, добијала су овај инстинкт или морални осећај.

Моралисте и криминалисте који су прихватили ову доктрину, из ње су извели две врсте дедукција, чија је социјална важност врло велика.

Први изводе постојање једног општег, колективног моралног осећаја, колективне савести, која је својствена за свако друштво, и чији нагло пењући се развитак, доспеће до праве хуманости која ће аутоматски чинити добра. Дарвин је рекао: „Примамо да врлина расте, и учвршћује се наслеђем. У том случају, борба између наших виших и нижих нагона постаће слабија, и врлина мора победити.“ Један од његових ученика пише: „Наш идеал човека је несвесан аутомат, чудно састављен и сједињен.“ И заиста, према овим логичним речима следовала би теорија Спенсера и Дарвина, када би постојао морални осећај који би се као хуманост непрестано развијао.

Док су извесне моралисте изводили ове логичке дедукције из теорије Спенсера и Дарвина, криминалисте су из истих закључивале да ће злочинци бити индивидуе код којих је морални осећај или изгубљен, или искварен неком „монструозношћу чији је узрок, у најгорем случају, атавизам.“²⁾ Другим речима, злочинац би био човек из преисторијског доба, који или нема довољно, или сасвим, моралног осећаја, појављујући се атавичким повратком, у модерном добу. Само ове моралисте и криминалисте не опажају, да долазећи до таквих резултата, враћају се доктрини метафизичара спиритуалиста, и долазе као и ови, у контрадикцију са самим делима.

Пре свега, нетачно је, да осећај морала поставља границу између човека и животиње. Нема ни једног осећаја било

¹⁾ Garofalo, La criminologie. стр. 25.

²⁾ Paulhan, Le droit et la science morale. in Rev. philos. 1886.

егоистичног или алтруистичног који не би постојао једно-времено и код животиња веће интелигенције и код човека, јер сви ти осећаји проистичу из природних потреба које су заједничке и код човека и код животиње, затим у односу кога људи измеђ себе као и животиње одржавају, као и у самом васпитању које добијају било у породици, било у друштву.

И ако нам преисторијски човек није оставио никаквог трага, ми ипак знамо да је образовао породицу и друштво, као и његови претци антропоиди, и ми морамо из тога закључити да су имали и ови последњи, као и животиње више интелигенције, извесне моралне осећаје, који су постајали било из природних потреба (осећај егоизма) било из односа који су имали деца према родитељима (осећај алтруистички породични) или из односа који имају између себе индивидуе једне исте породице (осећај алтруистичко-социјални). Користећи се такође и опажањима која су чињена над самим данашњим дивљацима, може се тврдити да су и код примитивних народа осећаји алтруистички породични или социјални били такође развијени, чак ако не и више него и код самих цивилизованих народа.

Сва опажања која можемо чинити било на подмлатку животиња, деци дивљака, или чак цивилизованих народа, подпуно обарају веровање Спенсера и Дарвина и њихових ученика, у постојање неког наследног преноса идеје о моралу. Човек као и животиња, при свом доласку на свет, у одсутности је сваког појма о моралу или какве друге идеје. Код њега не постоји чак ни познавање средстава којима би се могао користити да би задовољио своје природне потребе. Када га стекне, код њега се тада може констатовати само један осећај: дивљачки егоизам, кога показује при задовољењу разних потреба које се сукесивно указују. Ставили се, ма и врло мала, препрека остварењу његове себичне жеље, нема те силе коју он не би употребио да је уклони, ако само има за то довољно снаге. Од те себичности до зависти, љубоморе, похоте и најслепије злобе, има само један корак, кога ће деца, која нису одмах од њиховог рођења предмет физичког, моралног и духовног вештог и истрајног васпитања, одмах учинити. Лакоћа и брзина, којом свако дете остављено самом себи, постаје порочно, гоњено самим егоизмом који произи-

лази из његових природних потреба таква је, да ако би био какав злочин за који би се могло рећи да је „природни“, то је без сумње злочин, кога врше малолетници.

Но, на срећу ништа није лакше него умерити себичност деце, и инспирисати им алтруистичке осећаје. Љубав, стална брига над њима, постојаност у веселости као и алтруистички примери, довољни су. Женке наших домаћих животиња најбољи пример у томе дају, показујући како се може од једне мале и себичне животињице, врло зловне првих дана, васпитањем начинити једно љубазно живинче приљубљено ономе који га храни, чисти, и весело учи да се игра, истовремено кад га учи и да једе.

Према овим опажањима, морамо констатовати да не постоји никакво наслеђе добрих и рђавих осећаја, нити би у овима могао постојати инстинкт или наследни осећај морала.

У осталом, како се и може веровати у наслеђење осећаја, када су нам познате непрестане промене идеја и у опште морала, које се стално дешавају код једне индивидуе не само у разном добу њене старости, већ и према самом њеном физичком стању у коме се налази било пре јела, или после, било да је пио само воду или вино, или је у овом последњем и сувише претерао.

Што се тиче моралиста који заступају мишљење да постоји *очишти морални осећај*, или *заједничка савест*, према којој би сви људи из једног истог времена и друштва, имали исте идеје морала, они заборављају да заједница, друштво, било велико или мало, не може имати своје савести, јер нема своју личност, јединку.

Друштво, оно не мисли, не ради, то мисле његови чланови појединце. Оно је права метафизичка целина и сама лица која је сачињавају могу одговарати стварности. Све се може свести на то, да је у једној одређеној заједници број оних људи који мисле, осећају, и раде према извесном поредку, мање више у већини од оних који другојачије мисле, осећају и раде. Загреје ли се једна гомила људи, и у одушевљењу изврши какво насиље, то није учинила само заједница која би прво створила идеју или осетила жељу за извршеним делом, него су то један, двојица, или какав променљиви број, мало одважнијих лица, који су повукли за собом и целу масу. То није никада агрегат који мисли, осећа, који хоће, већ сваки

је појединац тога истог огрегата, и сваки дела према своје осећају морала кога добија васпитањем. С тога ми и видимо да мишљења и идеје о злочину и преступу, врло су различна не само према читавој ери, већ и у самом једном времену, према друштвеним редовима, разних група, породица, па чак и појединаца.

У Риму, људи највишега степена морала, као Катон и други, налазили су сасвим обично да пријатељу уступе своју жену. Најпознатије личности у Грчкој, први мудраци, вршиле су своје похоте, често и јавно над самим својим ученицима. У Спарти се допуштало уморство слабе и кржљаве деце док је то исто дело забрањивано као злочин у Атини. Али најочигледнија разлика у појимању морала огледа се у самим породичним односима, који су још и данас готово код свију народа врло различни. Породица је основ друштву — вели се, онда зацело да се на тим различним основама следствено мора развијати и различно друштво, различни појмови о моралу, одговорности и кривици.

У Сирији, Медији, Феникији, Халдеји, Тиру и Сидону, постојали су многи храмови посвећени Венери, кроз које су пролазиле све девојке, и ретка је била ствар да жена у брак донесе и своју чедност. Код ниже јапанске класе и данас, када је отац забринут о удаји своје кћери, немогући јој дати потребан мираз, он је продаје или издаје за извесно време каквој „чајдиници,“ где може да скрпи лепу пару. Проституисање у каквом добром циљу, не сматра се за порок. Код Мексиканаца, девојке одилазе од родитељске куће, да би зарадиле проституцијом коју суму, исто као и у Алжиру, племе Улед-Наил, чије девојке, пошто сакупе себи мираз нудећи се странцима, враћају се своје дому, као са какве бербе, и удају се. На Андамским острвима, докле год жена није везана браком, она се може давати и сваком пролазнику. На острву Сонду, код племена Молука и Селеба, често и сами очеви дефлоришу своје кћери, држећи се правила да онај који однегује какво дрво, има право да са њега обере и први плод. Црнци са Конга и Анголе, проституишу и јавно своје кћери. Абисински Краљеви толико мало цене чедност својих жена, да прве ноћи нареде слуги да им прокрчи пут.

Чим је брак постао званичан друштвени акт, на првом је месту закон био позван да пропише оне норме, које би ре-

гулисале брак са моралне и хигијенске стране. Непотребно је рећи да је одмах наилазио на велики отпор, долазећи у сукоб са народним навикама, обичајима и вером, па чак и са самим хигијенским принципима. На првом месту, закони су забрањивали брак међу крвним рођацима. Многи физиолози и хигијеничари, покушавали су да проуче последице крвног укрштавања; једни су, на основи да се дегенерација проузрокује немешањем крви, дошли до врло жалосних резултата, док су други у својим закључцима претеривали, јер је врло тешко третирати исто питање на основу стварних доказа које би нам могао пружити историјски развитак разних раса. Није доказано, да су многи стари народи који су уобичајавали крвно не укрштавање, ишли путем дегенерације, а код Персијанаца је владало сасвим противно мишљење. Тако у Асирији, Египту, Атини, брак је био дозвољен између брата и сестре. Код старих Јевреја и Римљана, забрањиван је чак између стрица и синовице, и за врло дуго време брак је такође забрањиван између братучеда. Кинески и Мухамедов закон, забрањивао је брак до истог степена.

Међутим, код старих Арапа је било сасвим другојачије, докле год им закон Мухамедов није забранио брак између сина и матере. Медејци, Персијанци и Етиопљани, женили су се такође својим мајкама, ћеркама, па чак и унукама. Судије, мудраци у Ирану, давали су најлепши пример овоме у Персији, јер су дете, рођено од мајке и сина сматрали узвишене од осталог људског порода. Феничани, Корејци и Парти, одржавали су исте обичаје. Стари Германци, Скандинавци, женили су се својим ћеркама. Перувинци, до династије Инкаса, женили су се својим ћеркама, често и својим мајкама. Седеоци Антилских острва, жене се често и са своје две сестре, а није редак случај, да се поред њих види и њихова мати као жена свога сина.

Па и сама наша модерна цивилизација, пружа најчуднију разноликост у подели мишљења која стварају извесна дела. Узмимо општи тип: убити човека у мирно доба, сматра се за злочин, док међутим поубијати их на хиљаде за време рата, достојно је највеће похвале, чак и са моралне стране. Судије пуштају мужа који је убио своју жену, или жену која убија свога љубазника, као да овако убиство, ма из каквих било разлога, није најгора врста злочина. Крађа је данас

врло срамно дело и строго се кажњава, а међутим зар нема свакодневно хиљаде њих који краду на трошарини, царинарници, при државним и осталим лиферицијама, у самој трговини, у изради разних продуката, све под видом највећег поштења.

Према свему овоме може ли се онда примити да постоји каква: општа, заједничка савест? Зар није довољно јасно да се савест, морал, и појам о преступу или злочину мења чак и код сваког појединца. Да ли је онда могуће дати какву дефиницију криминалитета, која би се могла применити на свако доба, на свако друштво? То би се могло постићи само једним вештачким начином, ако се узме за основ кривични закон једнога народа из једне епохе. Сваки кривични закон означавао је преступ или злочин оним делима која у време, када је исти закон писан, чињаху се законодавцу штетна за остале чланове друштва, самом друштву, или су сматрана за врло погодна да узбуне идеје, интересе, предрасуде и страсти целокупног друштва, или његових појединаца.

Подпуно у супротности опажања и искуства, морална доктрина Спенсера и Дарвина, мора се придружити осталим доктринама религије, спиритуалиста и метафизике, које из дана опадају, у очима оних који размишљају.

Противно свима теоријама, наша нас лична опажања гоне да констатујемо, да су моралне идеје подпуно личне и да налазе свој почетак било у природним потребама свакога лица, или у односима које исто има са осталим члановима друштва, било у његовом васпитању или примерима које види.

Моралне идеје које ствара потреба одржавања, расплођавања и активности у сваком лицу, подпуно су себичне, јер је његов циљ једино задовољење поменутих потреба, које гоне свако лице да мисли у толико више на себе самога, у колико су те потребе веће. Али код човека, као и код виших животиња, јединка никада сама не може да задовољи све своје природне потребе. Потреба храњења ради одржавања младих сисара, ставља ове у окриље њихових матера. У нормалним приликама, мати хранећи своје младунче, прибавља му задовољство да њеним млеком утоли жеђ и глад. Затим, ако га чува, милује, помаже му у покретима које оно жели да учини, она му буди постепено алтруистичке идеје, из којих ће оно ускоро створити и љубав. На исти начин заволеће и свога

оца, чланове породице, у опште осећаће извесну наклоност према свима лицима.

Када поодрасте, дете ће ако је пристојно васпитано, имати у своме понашању према својим родитељима, браћи и сестрама, или чак лицима изван породице, алтруистичке осећаје, који ће се с једне стране развијати у наклоност а са друге у поштовање, према самој особини природних односа оних лица, са којима оно општи. У њему ће тада, породични алтруизам бити већ подпуно развијен, док се међутим алтруизам према друштву постепено тек тада развија. С друге стране, ако се имало на уму, и његово физичко развијање, као што и треба да буде, а у исто се време обратила и пажња, да се привикне умерености у својим природним потребама, створиће се у њему један осредњи темпераменат, ни сувише лимпатичан, ни сувише нагао. Затим, ако су се у њему још израније неговала и духовна својства и ако му се омилио интелектуални рад у исто време када и физичко вежбање, човек ће употребити већину својих потреба активности на корисне покрете, који ће му се чинити пријатни, и спрема ће се да осети такође и потребу расплођавања под условима који га неће никада навести да злоупотреби телесна уживања. Доцније, дошавши у доба када сваки треба да се ослања на себе самог, он ће бити подпуно оружан за све борбе које му пружа живот, и моћиће сањати о успесима које ће му осигуравати његово физичко и интелектуално васпитање. Тада може узалуд да слуша око себе шапутања присталица арилизма, моралног егоизма, да је за васпитање једино потребно образовање воље, да је *хтети* довољно за све, али он, снабдевен својим физичким, моралним и интелектуалним васпитањем, одговориће, да пре *хтети*, ваља такође и *моћи*, и својим делима најбоље ће доказати да га је васпитање спремило и да *може*.

Прошлост треба да употреби на образовање морала као и једновремено на развијање свога духа, јер ако није тачно, да дете наслеђује идеје свога оца, матере, својих предака, или чак и друштва у коме оно живи, не могуће је опорети да за образовање његовог морала ваља се послужити оним делима што нам је историја прошлости оставила. Али колико је тешка употреби овога? Ставимо ли пред очи детета, или млада човека слике славних ратова, у којима се из великог броја при-

мера виде све one врлине које могу красити смртнога, зар му не би уз њих одмах требало рећи и број људи који су пали, велике реке крви које су проливане, и стогодишње мржње, праћене најподлијим средствима, које су подстицали народе чији је баш интерес захтевао да живе у миру и љубави. Зар нас не би то одмах одвело да га упознамо са још страшнијом борбом него ли што је и сама политичка борба, она која је била изазивана вером, не само између народа, грађана, него чак и у самој породици? Да ли би се тиме постигао повољан резултат у свима правцима? Зар није корисније указивати на слике славних филозофа и осталих великих умних и просветних радника, који су често, по цену свога живота били носиоци човечанства, од старог, варварског доба, па све до модерне цивилизације, почев од незнања, које је стављало човека на ниво природе, па све до наука која му допушта да господари над елементима, и у своју корист употребљава све природне силе, и када, моћју своје интелигенције постаје господарем саме природе.

Ако опажање обара теорију по којој је човек само несвесан наследник добрих или рђавих особина својих предака, одбија постојање божанске савести, или моралног човечанског осећаја, и указује нам једним необоривим начином да нема опште, колективне савести, ни општег моралног осећаја, и да су идеје о моралу чисто личне, оно нам показује сву моћ коју има васпитање на човека, и оно открива у исто време и друштву и породици најбољи начин на који би се могао непрестано увећавати број поштених, и војевати с победом против злочина.

Могло би се и посумњати у могућност успеха овога двогубог подузећа, ако је дете или човек, као што веле присталице религије и метафизичари спиритуалисте, обдарено слободном вољом која му допушта да може добровољно изабрати пут који води породичном или друштвеном алтруизму, доброту или оданости или онај пут који ће га навести злу и злочину, јер се не може знати тачно где може одвести каприс једне неодређене воље. Али и у овоме, религиозне и метафизичке идеје у подпуној су противречности са самим делом, па чак и са самим разумом. И у самој психологији као и свуда, немогуће је констатовати продукцију ма и једног феномена који би био без свога узрока. На тај начин, физи-

чко, морално и интелектуално васпитање које би било добро сређено и примљено, може да створи у сваком лицу органско физиолошко и физичко стање које би одређивало врло тачно вољу у смислу алтруизма доброте и оданости према породици, друштву, отаџбини и човечанству.

Одсуство слободне воље одклања сваку моралну одговорност, као и оно право које друштво себи поставља да казни своје чланове. Тврђење религиозних доктрина мора само па себи да нестане пред доказом да човек није никада *слободан*, да његова дела која изгледају својевољна, увек су ограничена каквим доста јаким разлогом, да му је немогуће да се од тога уздржи, и да према томе, њему је немогуће да одговара за своје пороке као ни за врлине, ни за своје добре радње, као ни за злочин.¹⁾ Али из овога не изилази да је друштво обезоружано према оним својим члановима, чије су радње штетне њиховим ближњима. У име општег интереса, државна моћ и закони, представљајући друштвено тело, имају двогубу дужност: да рашире по свима породицама морално васпитање и просвећивање које ствара поштене грађане, затим да исте бране од оних, које нису били у стању да изведу на прави пут.

У испуњењу ове дужности, друштво наилази на огромне тешкоће, које што су веће, захтевају већу и јачу иницијативу. Први су извори злочина у страстима и пороку, који је последица претераног уживања, или недостатка природних потреба; а пошто се ови пороци или страсти могу избећи само добрим васпитањем, и то од раног детињства, друштво не треба ни мало да се устручава да одузме децу од оних породица у којима би она могла добити какво порочно или злочиначко васпитање. Затим, пошто се друштво довољно уверило да су најтежи злочини четири пута више извршивани у 19 и 20 година, него ли у старијим годинама, друштво треба да предузме такве репресивне мере, према којима би приморало све одрасле на рад, издвајајући из социјалног тела све оне који би покушавали да живе само на рачун истога. Пошто друштво зна, какву важну улогу у криминалистици играју по неке страсти и навике, као на пр: алкохолизам, оно треба да се свим силама труди да их истреби. Искуство које нам показује, колико затвор, заводи за поправку, робија, изгнан-

¹⁾ Подразумевамо под овим, сваку законску и друштвену повреду.

ство, и у опште све казне којима се данас осуђују злочинци, само још више ове ствара, особито ако су казне кратког времена, треба да нас поучи и реши да приступимо из основа поправци казненог законика.

Почетак Кривичног Права, налази се у почетку самога друштва. Чланови његови осетили су потребу одбране против оних, чије су радње ишле на штету општих интереса. Облик реакције коју је друштво предузимало противу кривица, пролазио је кроз разне фазе. Најпростија и најстарија је доктрина, *Талиона*: око за око, зуб за зуб. У Мојсијевом Левитику¹⁾ стоји: „Онај који смртно удари ма кога човека биће кажњен смрћу. Када неко рани свога ближњегга, њему ће се то исто учинити, рана за рану, око за око, зуб за зуб, исто ће му се зло применити као што је и он учинио са својим ближњем.“

Очигледно је да су ови прописи били донешени на основу веровања, да је човек имајући слободну вољу увек одговоран за своја дела, и мора бити кажњен, ако су она управљена противу интереса заједнице. Казна Талионова је изречена у име Божанства јер се горе поменуте речи, овако завршују: „Ви само имате један закон, а затим га одмах и дефинише: То сам ја, Вечност, ваш Бог.“

Веровање јеврејског законодавца у моралну одговорност слободне воље, најбоље се доказује и тиме што су и свете књиге Израиља пуне претњи против оних који се не би покораваали Јеховиним заповестима, а пуне обећања онима, који би их извршивали. Али пошто стари Јевреји нису веровали у бесмртност, те су претње и обећања били увек таквог карактера, да би се могле испунити још и на земљи.

Можемо с правом веровати да су писци Егзода замишљали једну врсту слободне воље чак и код животиња, јер им прописују такође Талионову казну као и човеку: „Ако би један во убо човека или жену, и ови од убоја умрли, во ће се камењем убити, а његово се месо неће јести. Његов се газда од кривице изузима.“²⁾ Значи да је стари законодавац сматрао само вола за кривца, јер не само што је кажњен, већ је својом кривицом постао чак недостојан да му се и месо једе.

¹⁾ chap. XXIV 17—32.

²⁾ Exode. XXI. 28.

Персијски закон Зороастра, који је истог порекла као и старих Јевреја, прописује за животиње казне само ради поправке. „Ако би какав пас — нише у Вендидаду¹⁾ — ујео друго какво домаће живинче или човека, први пут ће му се одсећи само десно уво, други пут лево, трећи пут убошће се у леву ногу, четврти пут у десну, пети пут одсећи ће му се реп, а ако и тада продужи да уједа и цена, онда ће се убити.“ Овде је мисао законодавчева врло јасно исказана, казна постоји само као средство за поправку. Из тога се јасно види, да је законодавац сматрао да и животиње као и људи имају слободну вољу.

И сами дивљаци у своме односу према ближњима понашају се у уверењу да свако биће има своју слободну вољу. На Ватреној Земљи, Бајрон²⁾ је видио једног дивљака како је размрскао своје дете о стену, што је било *окривљено* да је претурило пуну котарицу јаја, неких морских птица.³⁾ У осталом нема ни једног примитивног народа код кога отац, као старешина породице, не би имао неограничено право да казни своју жену и децу за дела која би они учинили против његове воље. Али поред тога што постоји казна коју прописује обичај према величини какве кривице за зло дело, постоји тако исто и награда за оне радње које се сматрају као корисне. Све нам ово доказује да су сви народи веровали у постојање слободног расуђивања и моралне одговорности.

Хомерова поезија прећутно верује у моралну одговорност, јер код ње видимо Божове коју награђују људе за њима учињена угодна дела, а кажњавају оне која су им противна. Јунаци Хомерови сваког часа траже заклетву, или се и сами заклињу, по чему се може закључити да су веровали и за себе и за друге, у слободу ове или оне радње. Када Кирка, моли Одисеја за љубав и поверење, овај јој одговара: Никада на то нећу пристати док ми год као богиња не полижиш највећу заклетву бесмртних да ми не спремаш какву другу замку.⁴⁾ У Хомеровој поезији, често се такође налази и на

¹⁾ Fontanes, Les Iraniens, стр. 106.

²⁾ Byron Џон, морепловац енглески. 1723—1786.

³⁾ Letourneau, L' Evolution de la morale, стр. 120.

⁴⁾ Одисеја, књ. V.

кажњене злочине, и награђене врлине, или људске сенке којима је Минос досуђивао казне по заслуги.

Грчки песник Хезиод, из IX. века пр. Хр. допуштао је извесну казну Талионову, која би се још и на земљи извршила. „Богатства брза, и на непоштен начин стечена нису дугога века. Добра прибављена лажју и кривоклетством, нечасним животом, преваром према госту, сирочету, незахвалношћу према родитељу, не трају дуго. Талионова се казна, страшно свети на њима.“¹⁾ Али такође поред казне, он напомиње и награду. „Они који незаборављају права својих ближњих и својих гостију, који никада не изилазе из границе правичности, они ће створити јаке градове, и напредне народе... Земља их засипа својим добрима, за њих се планина кити цвећем и негује у својим недрина вредне пчеле, јагањци пуни вуне одмарају се на њеном меком огртачу... за њих црница доноси плодне жетве. Жене рађају децу, која у свему личе на своје очеве.“

Међутим и Хомер и Хезиод, врло често уносе у радње својих јунака и утицај Богова, а нарочито се злочин приписује њиховој вољи и тиме се умањује одговорност кривца. У Одисеји, када сенка Агамемнонова открије страшни злочин Клитемнестре, Одисеј узвикне: „О Богови! Свемоћан Јупитер зацело ужасно мрзи племе Атреа, пошто му је до сада толико зла починио, и то увек преко жена.“²⁾ У замисли песниковој, Клитемнестра када је убила свога мужа, била је гоњена Јупитером. Чак и сами јунаци грчких трагедија увек су жртве какве фаталности. У своме предговору *Федре*, Расин је лепо објаснио ту фаталност злочина, рекавши: „Федра, није ни толико крива, ни невина. Она је својом судбином и мржњом богова, надахнута једном незаконном страшћу од које се она прва гнуша. Она покушава све могуће да исту савлада и радије би умрла, него да је коме повери. И када је приморана да је одкрије, она говори са таквом збуњеношћу, да се врло лепо види, да је њена кривица више казна богова, него ли акт њене личне воље.“

Али тек грчки филозофи верују у постајање слободне

¹⁾ André Lefèvre, La Grèce Antique.

²⁾ Одисеја, књ. XI.

воље и виде у казним законима једино средство да се казне злочинци и поправљају кривци. Епикур је такође много заступао казну и вели: „Неправда сама собом не ствара никаква зла (за онога који је учини) али га изазива оним страхом, јер нико није сигуран да ће избећи онима који су позвани да кажњавају.“ Затим додаје: „Који прекрши ма и тајно међусобни уговор између људи, није сигуран да ће избећи казни. Јер чак ако би га она сада и мимоишла, ништа му не гарантује да ће тако бити до краја.“¹⁾

Присталице Платонове, веровали су такође да страх од казне може да спречи или ублажи злочин. „Град, вели Платон, дајући (грађанима) правила као законе које су прописали стари законодавци, приморава ове да их се придржавају, да заповедају или слушају. Он кажњава ако се неко од ових правила буде удаљио, и назива ту казну код нас, као и на другим местима поправком, јер права је дужност Правде да поправља.“²⁾

Међутим, сви грчки филозофи увек су злочин и друге рђаве људске радње приписивали утицају каквог божанског зла, сличном ономе који постоји под именом Афимана у свetim персијским књигама. Платон, који верује у највишу доброту божанства и који категорички одбија, да оно има какав утицај при спречавању или помагању зла, верује у постојање једнога принципа који је различан и од Бога и саме суштине, и овај принцип први проузрокује зло. Хипократ, материјализујући у неколико ову метафизичку концепсију, заступао је мишљење, да нема порока који не би био плод лудила и на тај је начин поставио још петог века пре Хр. основ једне модерне криминалне теорије.

Али то ипак није спречавало Платона и следбенике његове школе, да посматрају злочинца као подпуно слободног да изврши или не своје дело, и према томе да га сматрају као одговорног, и да га казне било законом, било божанством. Платон, кроз Јупитера, вели ово: „За судије смртних, поставио сам моја три сина: два из Азије, Миноса и Радаманта, и трећег из Европе, Ејака. Они ће судити у равници, на месту одакле воде два пута, један острвима пуним богатства, а други на Тартар. Радамант ће судити људима из Азије, Ејак онима из Европе, а Миносу ћу дати највишу власт, да пресуди оне

¹⁾ Guayau, La morale d' Epicure.

²⁾ Platon, Protagoras.

случајеве где би обоје били неодлучни. Тако ће подпуно Правда доносити пресуду која ће се односити на онај пут који су људи већ изабрали.“¹⁾

Платон је сматрао да вечна казна за Тартар, биће само за оне кривце који су „непоправими,“ а што се тиче других, њима ће се иста смањити сликама оних мучења на која су осуђени највећи злочинци.

Ова мучења је најлепше описао један од ученика Платонових, Плутарх. Иста би могла најбоље послужити Хришћанској науци као пример пакла: „Демони, извршитељи боговске освете, дохватише душе оних који живљаху у пороку покривајући се маском врлине, и оних који су још за живота избегли земаљским казнама.“ Силом нагнају те лажљиве душе да се окрену и покажу своје право лице. „Демони им деру кожу, показујући њихову прљаву унутрашњост.“ Нарочита мучења постоје за оне: „које је тврдичење и среброљубље нагнало на злочин.“ Они су бачени у језеро у коме ври растопљено злато, сребро и олово. „Демони, оружани оним разним справама које имају ложачи, загнуравају ове несрећне душе, а затим их опет ваде. И када у врелом купатилу злата, ове душе постану подпуно црвене, онда се бацају у врело олово; хладноћа им затим даје чврстину туча. Одатле долазе у језеро гвожђа где постају сасвим црне и круте, тако да од те чврстине сасвим попуцају и измене свој облик, да би поново били бачени у кључало златно језеро. И ово мучење никако не престаје.“ Износећи слику оваквих ужасних мука, Плутарх је имао циљ да моралише људе. Тако на пр: „Теспезион је био веома раскалашан у младости, непоштен у старијим годинама.“ Пошто је видео казне које се примењују у паклу, он је постао „прави модел поштења и доброг владања. И када би сви они који греше на земљи знали и видели шта се дешава у паклу, они би се покајали и пошли правим путем.“

Сасвим независно од веровања у слободну вољу и уверења да су казне потребне ради поправке или казне кривца, следбеници Платонових верују да човек долази већ на свет подпуно сличан савршенству Бога. „Ово обазриво биће, паметно, пуно различитих врлина, памћења, расуђивања, и пуно поузданости, које ми називамо човек — вели Цицерон — створено је Божјом руком, под нарочитим условима. Јер од свих

¹⁾ Platon, Gorgias.

могућих фела божјих створова, човек је једини који има разум и мисли... Нема ничега лепшег него што је разум, који се налази само у Богу и човеку, и који је једина веза између Друштва Бога и Човека. Према томе, да се сва васиона може сматрати као једна велика варош, заједничка отаџбина човека и Бога...; људи са Богом сачињавају само једну породицу, једну енеологију... Ми смо рођени за правду, а право није само установа разума, већ и природе... јер општи појам је у нашој души скицирао прве основе општег сазнања, према коме се ми одлучујемо врлини, или злу.“¹⁾

Стари филозоф Сенека, више пути долази на исту идеју да је човек природно добар и поштен, а постане ли рђав, кривица је једино до оне средине у којој се он креће. „Човек је — вели он у једном писму своме пријатељу Луцијулусу, — једно врло разумно биће. Идући за својим циљем, он ствара своју срећу. Лепо. Шта хоће онда од њега разум? Врло мало, само да живи према својој природи.“²⁾

Врло је лако у овој доктрини опазити извор онога што Хришћанство назива „природни закон“ и о чему Св. Писмо вели: „Сваки од нас у дну свога срца осећа извесно правило по коме може да разликује добро од злог. Ово се правило ни мало не разликује и од самих писаних закона, јер је и његов творац сам Бог. Али греси и људска поквареност загасила је ову буктињу која се налазила у човечијој души. Тада је Бог дао Мојсију свој закон, не да он створи од њега какав нов закон, већ да објасни овај први... Дакле испуњење десет Мојсијевих заповести, не долази отуда што их је баш сам Мојсеј издао, већ што су оне биле усађене самим Богом у свако срце човечије... Природни закон и писани закон, то је у свему само један закон.“ Разуме се, да човек имајући своју слободну вољу, може да се покорава овоме закону или не, јер „Бог је према своме подобију створио човечију душу, дао јој је слободну вољу, што ће рећи, способност да се опредељује између неколиких одлука и да подчини вољи разума своје прохтеве и покрете тела.“

Питање, како може хришћанство да прими постајање слободне воље верујући у судбину, изазвало је било много

¹⁾ Cicéron, *Traité des Lois*.

²⁾ Lettre XLI.

дискусије, али оне су све важне само са теолошког гледишта. Хришћанство је увек — Римско, као и Лутерово или Калвина, сматрало човека морално одговорним за своја дела.

Ако човек користећи се својом слободном вољом и расуђивањем, изврши што мимо закона, он чини „*смртан грех*.“ Довољан је само један смртни грех да осуди кривца на пакао. У погледу ватре која игра најважнију улогу, пакао је код Хришћана сличан Плутарховом паклу, а Платоновом, по начину на који се изриче пресуда.

Хришћанство такође верује, као и Зороастрова религија и филозофија Платонова, у постојање неке моћи рђавога, коју сачињавају *демони*, и који делују и код најчеститијих да би их само навели на кривицу, грех. „Ако неки — вели Посланица Тридесеторице — не верује у ово, јер каже да томе слично није никада осетио, може им се одговорити, да ако их ђаволи не гоне својим кушањима, то је за то, што су им њихова дела угодна, а они се не брину за оне, које већ сматрају за своје. Али за то они, који воде на земљи чист и непорочан живот, ти су баш изложени нападима ђаволским, јер ови против њих гаје највећу мржњу. Колико су они до сада на тај начин, својим ниским замкама, скренули с пута и праве свеце!“ Али ђаволи могу да делају само са допуштењем Божјим, вели Посланица, јер „њихова је сила веома скучена; чак кад хоће да ухвате и чопор свиња о којима говори Јеванђеље, они морају да траже дозволу од нашега Господа.“ Значи, да се хришћански ђаво, разликује од персијског злог духа Аримана, и од демона Платоновог, у толико, што сва зла која чини, он то ради по одобрењу Божјем. Из тога изилази, да је сам Бог одговоран својом црквом за све злочине које људи причине гоњени демонима.

Хришћанска доктрина о греху, занимала је у средњем веку правду, докле год је свештенство било у снази. „Људски закон, вели један француски историчар¹⁾ поводом правде француских краљева — само је наставак божанског закона. Од овога земаљски закон добија своју моћ, према њему се он управља... Читали се какав закон у Парламенту сви присутни, саветници, посланици и свештеници, заклињу му се руком на Јеванђељу. Већина краљевских закона, има карактер потпуно божанских закона. Злочин је не само повреда пози-

¹⁾ Imbart de la Tour, Les origines de la Réforme.

тивног Права, већ и скрњавење Декалога, Мојсијевих десет таблица. У кривцу, закон види грешника, казна је у исто доба и поправка. Можемо се дивити улози коју игра јавно признање кривице (*l'amende honorable*) у кривичном праву нашега доба. Она се не примењује само на свештенике, оне који хуле Бога, веру, већ и на саме злочинце, лопове, коваче лажног новца, разбојнике великих друмова. И пре него ли приђу извршењу исте, боси у кошуљи, са ужетом око врата, одилазе цркви да кажу „*mercy* Богу и Краљу.“

Сама кривица је дефинисана по Божанском закону. Не постоји она само када је угрожен нечији живот, имање, част, већ и онда када се непоштују и црквене догме: јерес, као и Богохуљење, кривица, браколомство и оскрнављење црквених ствари, све је то иста кривица, јер су то смртни греси. Суд је само заступник, делегат божанства, и само он има право да казни. Црквено право се задовољава у томе овом дефиницијом: „казна припада друштву, само преко заступника божанства.“¹⁾ Али Христова наука је проткана духом љубави и милости, она не жели освету и кажњавање, него поправљање пропалог човека, противно старозаветном Богу, који је Бог гњева и освете, и у њој видимо основ данашње теорије.²⁾

Велика француска револуција изменивши у опште друштвени организам новим идејама, изгледа да је у неколико преобразила и сам поглед на Закон и Правду у толико, што се злочинац није више сматрао као грешник, и да Суд није опуномоћен каквом нарочитом мисијом божанства. Ипак су и Закон и Правда остали верни доктрини Хришћанства, према којој се човек рађа са знањем доброга и зла, и има подпуну слободу у њиховом избору. Закон који прописује казну као и Суд који је примењује, сачињавају извештан суверенитет, који и ако не налази свој зачетак у Божанству, ипак се сматра за апсолутан и непогрешив. У XV. веку, судило се у име Бога и Краља; у XX. веку, суди се у име народа, но у оба случаја суди се у име неке Силе која не допушта ничије противљење јер се она сматра као подпуно праведна. Речи су се измениле, правила су такође измењана, али је идеја остала

¹⁾ Saleilles, *L'individualisation de la peine.*

²⁾ Кистјаковски, Испитивање о смртној казни.

увек идентична самој себи. Жан Жак Русо, који је подржавао идеју о враћању природи, и на чијим се идејама Револуција, као и Романтизам много ослањали, говори као какав великодостојни свештеник, у своме Друштвеном Уговору: „Сваки злочинац који напада друштвено право, својом радњом постаје издајник отаџбине. Он престаје бити њен члан вређајући то право, и објављује јој рат. Опстанак друштвени долази у опреку са његовим опстанком, и један од њих двоје мора пасти. Када се убије један злочинац, он је више погинуо као непријатељ Отаџбине него ли као грађанин. Процедуре осуде, најбољи су доказ да је прекршио друштвени уговор, и према томе да није више члан друштва. Дакле, пошто је назначен за таквог, онда мора бити одвојен од друштва изгнанством као преступник или смрћу као јавни непријатељ.“¹⁾ Жан Жак Русо, не допушта какво помиловање за кривце. „У Римској Републици ни Сенат, ни Конзули нису никада покушавали да кога помилују, па чак и сам народ, који је често сам давао свој суд, није допуштао помиловање. Честа помиловања показују, да ускоро злочинство не би било ни кажњиво, а сваки види чему би то одвело.“

Јасно је да у основи нема велике разлике између ове и хришћанске доктрине. Не треба заборавити да је Русо као и његови ученици, чланови Револуције, веровао да човек од рођења има подпуно сазнање доброга и зла, према чему му његово слободно расуђивање допушта да изабере порок или врлину.

Принципе Казненог Права, Револуција је утврдила у смислу нових идеја у Декларацији људских права, изгласану 26. августа 1799, и у закону од 24. октобра 1790.

Тек у току XIX. века, појавиле су се криминалне доктрине на другој основи. Најважнија је од њих, *доктрина наслеђа*, јер она посматра порок као наследан. Она је постала на основи Дарвинове теорије о развићу морала, и његовог веровања о наслеђу добрих и рђавих осећаја. Физичке су ознаке наследне и појачавају се еволуцијом, зашто онда не би то исто важило и за морал. Зар се не би човек могао већ родити добар и поштен, или супрот овоме, као што се већ

¹⁾ Le Contrat Social, livre II.

рађа прав или грбав? Зар се порок не може да повећава, исто као што бива и са грбом кроз неколико генерација? Зашто се врлина не би увећала, када се лепота оца, још јаче огледа на сину? На основи ових претпоставака, развијају се и све доктрине о наслеђу злочина, подразумевајући такође и Ломброву доктрину.

На првом се месту претпоставља да између криминалитета и поремећеног душевног стања — лудила, постоји јака веза, и да су према томе и сви злочинци једна врста неурачуњљивих лица. Мудслеј, који верује да код извесних лица постоји скуп разних ознака добивених наследством, и који он назива „суманут темпераменат“ тврди да исти може одмах означити злочин или душевно поремећено стање. Он предвиђа чак и случај где је злочин прва манифестација лудила.¹⁾ „Ма како изгледало непојмљиво — вели он, да злочин може да буде доказ лудила док још какав ранији симптом није показао болест, могуће је ипак да злочин означава ону периоду у којој је жеља за безумљем достигла само безумље.“ Затим додаје да „злочинци често произилазе из породица које имају подобности за лудило или какве друге невропологије,“ и да су примери „врло чести где је у породици један члан луд, док је други само неурачуњљив, развратан, или чак и злочинац.“ Напоследку изводи сродство злочина и лудила, и набраја многе примере, у којима се лудило појављује само нагонима ка кривици, који могу да чак исту и изврше, и ако баш ништа у животу саме индивидуе не може дати разлога подозрењу да лудило постоји. О већ окорелим злочинцима вели: „огромна је пропорција оних, који су слаби духом, или који су епилептичари, суманути, или који произилазе из породица у којима постоји лудило, епилепсија, или друга каква врста нервозе. Злочин је нека врста одушке, кроз коју продиру њихове рђаве особине. Они би излудели да не постојају злочинци.“

Ломбросо сматра оне, које он назива „урођеним злочинцима“ као представнике примитивних раса у нашем модерном друштву, код којих је увек морал био у одсутности. Он оснива то своје мишљење на томе, што злочинци те поменуте егзистенције имају подпуно сличних антрополошких карактера са онима из примитивне расе. Тек доцније, он је

¹⁾ Moudsley, *Le crime et la folie*.

покушавао да посматра злочинце као умноболне, приближавао их је епилептичарима и примењивао је ово мишљење не само на урођене злочинце већ такође и на преступнике *per impeto*, т. ј. они који су гоњени злочину каквом пасијом, говорећи да су „и ови често прикривени епилептичари.“¹⁾

Међу криминалистима Ломброзове школе, многи заступају да постоји „заједница у постанку злочина и лудила“ разликујући ипак лудило од злочина. Енрико Фери, сматра урођене злочинце као људе сумануте нарочитом нервозом, коју назива *криминалном нервозом*, и за коју вели, да је већ сама собом довољно јак чиниоц да нагони једну индивидуу на ... злочин. Лудило, злочин и самоубиство, у његовим су очима само различите појаве те криминалне нервозе: „Узрок под којим се ствара једна физио-психичка аномалија (потолашким атавизмом, дегенерацијом) погађајући центар нервних система као и сам организам, најчешће утиче или на мозак, или осећаје, или вољу. У првом случају имали би смо лудило, у другом злочин, а у трећем самоубиство, према томе што је лудило пропаст интелигенције, злочин недостатак или губитак моралних и социјалних осећаја, а самоубиство подпуно банкротство воље у борби за одржавањем.

Али ипак криминална нервоза детерминише злочин само ако су спољне прилике, физичке и социјалне, погодне. На пр: један човек који подлежи криминалној нервози, решио се да убије краља. Али онога дана, који је он одредио за извршење овога дела, чак и каква елементарна непогода, врућина, може да умањи његову енергију, и на тај га начин примора да одложи свој план за сутра, када се може бити извршење плана не може чак ни покушати било што је краљ отпутовао, или био извештен, или ма из ког другог физичког разлога. Према овакој дефиницији криминална нервоза постојала би од органско-физиолошких и физичких аномалија које би од злочинца стварале нарочиту антрополошку врсту. „Криминални антрополози, вели Енрико Фери, испитују непосредно злочинца на столу за секцирање, физиолошким кабинетима, по апсанама и лудницама, како његову физичку тако и органску страну, упоређујући стање нормалног човека, са новим ознакама које пружа стање душевно болесног. Ова психичка и физичка опажања довели су антропологе до закључка да злочинац, не

¹⁾ С. Lombroso, L' Anthropol. crim. et ses récents progrès.

само што може да припада, како су говорили енглески писци „једној посредној зони“ између здравог и болесног човека, већ он сачињава, као што је најбоље показао и Ломброзо, једну нарочиту антрополошку врсту, која има свој специјални патолошки карактер, као и специјалне појаве атавизма и дегенерације, и да нарочито овим последњим карактеристикама злочинац представља у садашњој цивилизацији нижу расу. Напоследку, да се под овим условима очигледно разликује од умно здравог, физички развијеног и цивилизованог човека.“

Одлике ове тако зване антрополошке врсте, према сопственим опажањима и према резултатима до којих је дошла Ломброзова школа, М. Лакасањ, професор судске медицине на Лионском Универзитету, резимирао их је на следећи начин: „Најновије и најочитије антрополошке одлике биле би: *прогнашизам* (људи истуљених вилица, као на пр. црнци) *бујна и коврцава коса, ретка брада, кожа често мрка и чађаво црна, оксицефале* (шиљасте главе) *очи косе, лобања мала, вилице јако развијене, чело косо и забачено, уши велике и клонпаве, велики идентитет оба пола, слабост мишића.*“ Ово би били карактерни знаци који би се додали онима до којих се дошле и аутопсиом, и којима би се европски злочинац приближио човеку из преисторијског доба, или Монголу.¹⁾

По Енрику Фери, ове би црте биле врло често на тако званом урођеним злочинцу, по којима се он врло лако може познати чак и међу великим бројем других лица. Прича, да је једнога дана, прегледајући војнике, спазио међу овима једног човека, који би физички тачно одговорио типу „урођеног убице,“ великих вилица, врло развијених слепоочница, боје земљано бледе, погледа хладног и дивљег. Исти му је признао, да је био осуђен на петнаест година робије, због једног убиства које је извршио још у детињству. Другога дана, обилазећи затвор за поправку у Тиволиу, спазио је једнога дечка врло развијених очњака, као и других знакова дегенерације, одмах га је назначио као урођеног злочинца, у чему се није преварио. Исти је дечко у својој деветој години убио свога двогодишњег брата, размрскавши му каменом главу. Фери нас такође упозорuje на један особени случај, нашавши код двојице убица, несразмерно развијено лице према лубањи. Јер је лице нарочито у несразмерној величини према лубањи код

¹⁾ Revue scientifique 1881.

животиња и још дивљих народа, док је оно међутим код интелегентних и морално узвишених сасвим мало према лобањи а особито су вилице слабо развијене. Према овоме, Фери закључује, да су поменуте убице постале атавично, по форми и по душевној болести сличне дивљацима.

По истом писцу: „испитивања на промени у физиолошкој материји организма код злочинца, а нарочита опажања чињена на њиховој општој осетљивости бола, на свако њихово чуло и физиолошку реакцију спољних надражаја... показала су на једном великом броју злочинаца аномалне ознаке које све доводе до једне изванредне физичке неосетљивости.“

Напоследку са психолошке стране, он наводи као нарочите одлике урођених злочинаца „две основне врсте аномалија које одговарају двома психолошким детерминантама сваке људске радње, осећају и идеји, што ће рећи, сведено на моралну неосетљивост и неувиђавност, из чега произилази „претерана и дезеквилибрана снага, која значи аномалну и злочиначку активност и која се појављује најочигледније у психологији детета и дивљака.“

Када би све аномалне ознаке биле својствене код свију злочинаца, оне би биле од велике важности, а особито када се исте не би налазиле и код осталих. Међутим сам Енрико Фери признаје да се исти знаци не могу наћи код свих злочинаца па чак некипут ни код урођених злочинаца. „Када се каже, да преступници представљају извесне аномалне особине, то не значи да те црте морају бити исте код свију преступника, и да се оне никада не налазе код оних који нису преступници.“ Поводом горе поменутог војника, убицу, кога је познао по спољашним знацима између седам стотина других војника, он вели: „Ваља обратити пажњу, да тип антрополошког злочинца произилази из скупа органских ознака, али да је права карактеристика која исти одлучује, тек црте лица и израз саме физиономије.“

Један други талијански криминалиста, присталица талијанске школе, кроз чије је руке прошао велики број злочинаца, вели о овој врсти „човеко-злочинца“ следеће: „Ломброзо мисли да се према извесним карактерним ознакама које се често налазе код злочинаца, може говорити о злочинцу као о каквом антрополошком типу. Он је назначио више тих од-

лика, од којих би најглавније биле: несиметричност лобање и лица, субмикроцефале, аномалија у облику ушију, немање браде, прогнатизам, неједнакост зеница, нос искривљен или прџаст, чело заваљено, лице јако дугуљасто, јагодичне кости претерано развијене, боја очију и косе затворена. Али ни једна од ових одлика није стална, сем што упоређујући их са оним лицима која нису злочинци, може се утврдити да је њихова појава увек чешћа код криваца... Ипак тачна и подпуна сагласност у овом питању није још утврђена; за ово су најбољи докази изнешени на многим антрополошким конгресима државним у Риму, Паризу, Брислу и Женеви. Дешавало се чак и то, да су се многе карактерне особине које неки приписују као својствене само злочинцима, налазиле такође и код оних који то нису." Гарофало из тога изводи: „Сва опажања, представљајући да су она изван сваке сумње тачна, ипак не дају прецизан антрополошки тип злочинца. Није се могла детерминисати ни једна стална спољашња особина или знак, по коме би се он могао разликовати од поштеног човека.“

Ослањајући се на открића Енрика Фери, која смо мало час поменули, ове су опашке зацело истините што се тиче антрополошког типа, кога су Ломбрози и његова школа мислили да створе под именом *uomo delinquante*.

Ипак зато Гарофало вели: „Мора се признати, као што каже М. Маро, — да сви они који се занимају физичким типом злочинца, долазе до закључка да су преступници сасвим особена бића. — Само они који нису посећивали затворе и апсане, могли би тврдити противно.“ И он такође припознаје злочинце више по физиономији него по антрополошким особинама. Али сва ова опажања чињена су на лицима која су пробавила већ дуже време по казаматима, и код таквих је физиономија лица резултат не само злочиначких навика, већ такође и дужи живот кога воде под нарочитим условима по ћелијама.

Не признавајући тип Ломброзовог *криминалног човека*, он ипак признаје да су сви злочинци аномални. Он у томе иде толико далеко да вели: човек који није аномалан не може никада учинити какав злочин. „Ја мислим — вели он — да у цивилизованом друштву злочинац је аномалан, јер се разликује од већине својих суграђана, њему недостају извесни осећаји, а овај је недостатак удружен са једним специјалним

темпераментом и одсуством моралне енергије.“ Све ове особине, по Гарофалу, долазе наследним путем, и то ако не све, оно један њихов већи део. Он сматра да је код злочинца урођена и наследна природа.

Напоследку, било да поменути писци верују у постојање једне праве антрополошке врсте „криминалног човека,“ или не, све криминалисте о којима смо говорили, могу се уврстити у *хередишаристе*, јер они сви заступају да постоји утицај наслеђа на злочинца, као једини извор криминалитета, посматрајући све злочинце као физичка и психичка анормална бића, чијој је анормалности почетак у њиховим предцима. Према томе, ни један нормалан човек не би могао постати злочинац. Сваки се рађа поштен или злочинац, зависећи од природе моралног наслеђа које добија од својих предака.

Сасвим независно од ових доктрина искуство практичног криминалитета дели злочинце на две групе: *сталне, уобичајене* и злочинце *случајем*. При проучавању *уобичајеног* злочинца, види се одмах да се исти јавља под два различита услова: или као индивидуа фатално одана злочину, или на против, као индивидуа која не би постала злочинац да се била развијала под другим условима.

Стални злочинци изгледа да се могу поделити у три велике групе:

1) *Умноболни злочинац*. Ма у ком добу да се појави код индивидуе умна немоћ, она увек изгледа да је наследна. Врло су ретки случајеви, где се лудило појављује консекутивно или чак последицом каквог несрећног случаја (трауматизам).

2) *Рођени злочинац по шипу Ломброзовом*. Ови су злочинци нарочито били проучавани талијанском школом, под утицајем њенога Шефа Ломброза. Он је ипак био врло критикован, нарочито од стране Немаца и ако теорије које је он поставио у својим делима, изгледају најближе истини. (*L'Homme criminel, L'Anthropologie criminelle*).

О њима смо већ доста говорили поводом доктрине о наслеђењу, додајемо још толико, да би се иста група злочинаца могла поредити и са сексуално инвертисанима, јер обе групе имају својствену идиосинкразију, која им не до-

пушта да се прилагоде друштвеним обичајима или физиолошкој љубави.¹⁾

3) У ову би групу долазили *аморални*, они који не воде рачуна о моралним правилима нашега друштва, али које ипак не треба бркати са *неморалним*. Они су нарочите физиономије, али којом се никако не могу упоредити са урођеним злочинцима, и ако њихова криминалност произилази наследним утицајем. Ови су злочинци често врло прилагођени цивилизацији. У њиховим преступима највећу улогу игра дволичност и подмуклост, поље њихово су преваре, у којима често показују знаке праве интелигенције.

Многи од њих, систематски се и поред свих својих дела извлаче од одговорности, јер знају на који начин да своје радње удесе према закону. Има их међу њима, који су стекли и читава имања експлоатишући наивност другога, а да данас постоје и читава друштва чији је циљ подпуно исти, то је непотребно и говорити.

Од ове категорије злочинаца нарочито се одликују: *метршантери*, којих има два општа типа: једни збирају ћар експлоатишући разна друштва као и појединце, којима је стало до свог јавног угледа, нападајући их путем јавности. Ово практикују у великом свету разна шкрабала, који су недостојни да се назову новинарима.²⁾ Други експлоатишу сексуалне нагоне, и ови се чешће кажњавају него ли први. Хетеро-сексуални данашњи односи, стварају од оба пола предмет шантаже. Професионални педераста су готово увек и метршантери, јер проституција ставља на још нижи ступањ човека него ли и жену.

4) Као четврту групу уобичајених злочинаца могли би да сачињавају скитнице и просјаци. Физички они имају великих сличности са Ломбровим злочинцима, али се од ових одликују својом релативном нешкодљивошћу по друштво. Имали смо прилике да на овим истима чинимо прилична опажања, и при самој нашој Управи Града Београда, где се годишње казни до две хиљаде лица,³⁾ јер заиста да се под § 342

¹⁾ Ово је поређење учинио и сам Ломброзо, у својој расправи читаној на Антрополошком Конгресу у Турину 1906; *Du Parallelisme entre l'homosexualité et la criminalité innée*.

²⁾ Ових има и у Београду!

³⁾ О њима ће бити опширније писано у идућем делу: *Кретање криминалитета у Београду 1896—1910. год.*

нашег Крив. Закона може не само свако без разлике подвести, већ је било случајева да је исти примењен и на лица која имају непокретног имања. Скитнице сваке вароши, могли би се поделити у неколико група, но детаљније о њима, а нарочито о скитницама престонице Београда, биће речи на другом месту.

Приметили смо један њихов општи карактер: да има скитница који се кажњавају за исто дело по неколико пути, међутим се по њиховој Контролној листи неће наћи ни једна казна за крађу, или насиље. Проблем, који се ствара при њиховом проучавању, доста је сложен: једни су формално болесни, код других постоји страх и гнушање рада, или чак често пути један посуновраћен алтруистички осећај.

Када би се ближе испитивала подела злочинаца ових последњих група, извео би се овај закључак: злочинац Ломброзовог типа, представља са разних гледишта, степене људске еволуције, изгледа као да је искусио неки застој у свом развићу, или чак шта више, да показује повратак прастаром типу. Овај се повратак јасно показује анатомским, физиолошким и психичким ознакама.

Друга је врста обичајног злочинца она, чији су узроци рђави услови под којима индивидуа живи за време свог детињства и младости. Ти услови могу бити различити. На првом месту ваља рачунати васпитање које се добија у раној младости, затим рђави примери на које се индивидуа угледа, јер утицај рђавих савета огледа се чак и код старијих лица. По нарочитим ознакама ове врсте, злочинце би могли поделити у три групе.

Покварени, били би они, чији је темпераменат подпуно индиферентан. Они су навикнути на зло још од детињства, живећи, или долазећи у додир са злочинцима. За њих би се такође могло рећи да су злочинци по рђавом васпитању, које не показује свој утицај само на деци, већ чак и на младим људима, који врло радо подражавају рђавим примерима.

Слаби, карактеришу се одсуством физичке и моралне енергије. Ови би се могли поделити у две категорије. Злочинци прве категорије могу да се развијају сами по себи, под утицајем моралне слабости и лењости. У ову би врсту спадали камбриолери нижег реда и професионални подводачи. Злочинци друге категорије, то би били *слаби* у правом смислу

те речи, који стално стоје под утицајем другог. Они обично имају по коју рђаву страст, као картање, развратан живот, а често и пиће. Они се дају лако завести рђавим примером и саветима.

Трећа група, коју можемо назвати група *раздражених*, не дајући томе изразу какав патолошки смисао, представља се као врло интересантна са психолошког гледишта. Број тих раздражених у нашем се друштву све више пење, чији се узрок налази поглавито у алкохолизму, јавним зборовима, штампи и разним удружењима. Анархисте, антимилитаристе, антипатриоте (колико би их тек код нас било?) могу се такође ставити у ову групу.

Подела злочинаца *случајем*, врло је тешка, јер су врсте које се јављају многобројне. Општа карактеристика злочинца који постаје случајем, била би индиферентан темперамент. Он се лако прилагођава друштвеним односима, и постаје злочинац само ако га на то нагоне нарочите околности. Прилика је узрок његовог преступа, али ипак не треба разумети да га свака прилика чини злочинцем.

Злочинство случајем је, као и сва друга злочинства, феномен, састављен од спољашњих елемената, који су својствени самој личности злочинца. Сви преварени мужеви, не убијају своје жене, нити се сви напуштени љубавници трују из очајања, или витриолишу лице невернице. Злочинци случајем могу се поделити у две велике групе, на оне, који учине дело под *физиолошким* утицајем, и који га изврше под *психолошким* околностима.

Ова нам подела одмах у почетку показује основну разлику ових двеју група. У првој је потреба стварна, и њено је задовољење неминовно потребно животу индивидуе и његове породице, било оно природно или легално. У другој се групи јављају потребе које су вештачке у односу према оним потребама из прве групе, и зато из тога изилази, да је кривица првих социјално мање тежа него ових других, по томе, што се може извинити.

Најчешће физиолошке потребе које могу бити узрок злочина, то су закљон и храна. Закљонити се, обући се, нахранити се, то су заповедне потребе, које чак не морају бити личне злочинца већ и његове породице. Потреба за храном, врло је редак узрок преступа, ма да постоје више случајева. Су-

дија М. Мањо,¹⁾ долази до закључка да глад растера слободну вољу и ослаби познавање доброга и зла, а ово се нарочито појављује код родитељи. „Глад је, вели Мањо, узрок кривичне неодговорности само у случају ако је уздржавање од хране насилно, и ако је оно толико дуго, да и сама екзистенција дође у питање. У случају такве озбиљности, коју има сам судија да оцени, глад престаје бити узрок олакшавајуће околности, већ постаје једна недољива сила, пред којом нестаје кривица.“

Немаштина је често узрок преступима разних врста, јер она је немогућност да би се задовољиле потребе ради одржавања. Преступници из немаштине су обично доброг владања, врло штедљиви, добри родитељи који ретко посећују кафане. Они нерадо чине зла, али се ипак користе сваком приликом када немају да подмире потребе своје, и своје породице. Врло ретко изврше какав тежак злочин, и баве се нарочито простим крађама, преваром и проневером. Они су сасвим нарочитог психолошког карактера и лако се дају познати по њиховој наивности, неопрезности и одсуству енергије. Најслабији од њих, изврше често самоубиства, или какво убиство у породици, као последњи излаз из беде. И глад и немаштина одговарале би незадовољењу оних потреба које су неопходне по живот, од чега он зависи. Међутим, сасвим је другојачије са сексуалним нагоном, похстом, који би био трећа категорија злочинаца случајем, као резултат физиолошке потребе, и чија је важност много мања од глади, и немаштине. Њена је најчешћа појава неверство, и то нарочито неверство мужа.

Међу силовачима најчешће се појављују злочинци случајем, а сва насиља која се врше на малој деци, особито женској, њихови су учиниоци понајчешће пресићени старци. Злочини, чије су жртве старе жене, изгледа да се могу сматрати као нарочити полни, чисто физиолошки надражај.

На једном вишем ступњу компликација, наилазимо на потребе које немају карактер заповедни и неопходно потребни, али које ипак имају јак утицај на индивидуу. Оне произилазе утицајем разних модификација које интелектуални живот наноси физиолошким нагонима. Ту имамо прождрљивост и пијанство. Прождрљивост се јавља као узрок многих погрешака које чине деца, а тако исто и сами нецивилизовани народи,

¹⁾ М. Magnaud, de Trib. de Chateau Thierry.

јер експлоратори који су пролазили кроз пределе насељене дивљацима, најчешће су имали неприлике са овима, због крађа, чији је узрок била прождрљивост. То нам је још један доказ више, да констатујемо сличност оних престапа који се јављају код деце, и нецивилизованих дивљака. Пијанство је на против, активан узрок злочинства случајем, и оно је или посредно или непосредно.

Прво води преступу у циљу задовољења онога укусног нагона, кога има његов извршиоц за извесна пића, а нарочито алкохолна. Навика у пићу постаје потреба, и у одсуству ове, пијанац се осећа подпуно нелагодно, и ништа лакше да се из тога развије инстинкт за крађом и преваром. Индиректан утицај пића биле би последице које су произишле његовом употребом.

Тежак моментални утицај у који често човек може да западне услед материјалних незгода, такође јер узрок разноврсних ситних крађа и превара. У ову би се врсту могло ставити и случајно банкротство, али не оно које врло вешти трговци припремају месецима.

Осећај који имамо према нашој својини, такође је често узрок разних престапа, и огледа се у отпору који се чини при званичном раду као забрани, попису, и т. д. Супротно горњем типу, овај осећај под утицајем душевних немира може да проузрокује чак и тежа злочинства, убиства.¹⁾

Потреба луксуза је чисто вештаствена и производи врло ретко преступе и ако се они по некипут нарочито дају видети код извесних дегенерација, (разни пасионирани скупљачи.) Тоалета има нарочиту моћ на жене, и она је на првом месту узрок проституцији. (Ломброзо)

Сексуална потреба, чим психолошки развој од ње створи најјачи нагон, *љубав*, може да проузрокује врло често злочин случајем. Нема тога, пред чиме би љубав узмицала, она ствара најгоре као и најбоље поступке.

Преступе, који су непосредан узрок љубави, могли би поделити у две групе: једнима је циљ да придобију или наклоност или сам обожавани предмет у стварном смислу, другима, да уклоне супарнике. У прву би групу долазила два типа врло различна, један би сачињавали слаби, пасивни, којима се за-

¹⁾ Интересантна расправа о истом: Laude et Régis: Délire raisonnant de dépossession.

поведа, док супротно томе, други тип би представљали енергични, активни, који заповедају. Ова енергија као и слабост нису физичке већ моралне.

Преступу, којем је циљ уклањање супарника, узрок је љубомора, која се појављује под два нарочита вида, према томе да ли се односи на обожавани предмет, или на оне за које се сумња да се њему допадају. Међутим покретач овом осећају налази се у чистом егоизму, и љубомора је много гора него и само лакомство на новац. Нема разлике између обичног уцењивача коме је циљ новац или живот, или љубоморног који тражи љубав или живот, јер су случајеви у овоме врло чести.¹⁾

Сексуалност је такође често узрок и најобичније шантаже, уцене, чији су предмет нарочито старији људи, који често „ухваћени на делу“ искупљују своју част по скупе паре. Ово се нарочито дешава код педераста.

До сада се много дискутовало о карактеру оних дела, чији би узрок био *гњев*, а која најчешће и сам закон узима као олакшавајућу околност. Међутим врло је велика разлика међу лицима, што се тиче љутине. Они који се врло лако разљуте, плану, или чија љутина достигне чак извесне пароксисме, обично су мало дегенерисани, јер је здравом човеку довољно искуство, васпитање и размишљање, да га у свакој прилици уздржи од раздражења. Наклоност напраситости је само један знак недовољног нормалног развијања у карактеру. Када се овај нагон толико развије, он производи и душевни поремећај и једну чисто патолошку појаву. Случајни преступи који би се учинили под утицајем љутње обично су само против лица, изузетно против ствари. Ови преступи иду од увреда претњи, од напада убиству.

Гњев је врло јака емоција, и могла би се поредити каквој психолошкој олуји, али је њена јачина, нескладна са самим трајањем. Она се рађа пошто се у савести створи појам какве неправедне оптужбе. Њен је предмет творац увреде чија је жртва увређена, или се бар замишља увређеном. Када се осећај из кога гњев произилази, кристализује т. ј. сжиша, и стање емоције постаје хронично, исте јачине, оно назначавача мржњу, и производи чак и освету. Између ова два осећаја постоји

¹⁾ Видети дело: Lasserne, *Délinquants passionnels et le criminaliste Impallomeni*.

битна разлика, нарочито чисто психолошка. Можемо некога мрзети без жеље да му се и светимо, а такође се можемо некоме и светити немајући против њега праву мржњу.

Преступи који се јављају као последица мржње врло су различити, јер је она проницљива у својим комбинацијама, и обично се манифестује против личности у грдњи, претњи, нападу, или чак и убиству.

Врло је тешко створити прави појам о почетку осећаја части, јер је он прошао кроз разне трансформације и нема ни једну особину једнолику. Могуће је, да се зачеци осећаја части запажају чак и код животиња, а бесумње и код првобитних људских група. Данас је у нашој европској цивилизацији појам части врло компликован, али ипак његова су правила код разних народа врло слична. Најчешћи облик под којим се јавља преступ као узрок осећаја части, то је напад на личност, који може бити извршен према самом дотичном обичају, нарочита битка, двобој, вандета, и т. д.

Религиозни осећај може такође често да буде узрок злочину случајем, и ако код њега не могу постојати какви тежи преступи. Када достигне мало јачу енергију која га гони на повреду општега права, као убиство, оно постаје чиста патолошка појава, и прелази на мистично лудило. Поред религиозног осећаја да кажемо неколико речи и о сујеверним осећајима, који могу бити полазна тачка разним преступима.

Узећемо један пример. Становници територије Медока (око Жиронде у Француској) врло су лаковерни. Један имућан сељак, био је нешто слаб, и потражи лека код једне сомнабуле, која му одмах саопшти да му је болест *набачена*. Пошто му је одприлике описала чак и личност која му је то бајаги учинила, сељак је одмах у њој познао једну своју суседку са којом се иначе врло рђаво живео. Мислећи, као и сви људи његове просвећености, да је њена смрт једини спас његовом здрављу, убије је из пушке. Овај случај није једини. Такође силовање девојчица, или одраслих девојака често потиче из сујеверја да ће се излечити ако силује девицу. Ово веровање постоји у Немачкој и Француској. Напослетку лаковерност саме публике, даје повода разноликим преступима, које чине картаре, разне врачаре, сомнабуле, и друге варалице. Сујеверје објашњава чак и многе неразумљиве обичаје који се сусрећу код злочинаца, као на пример, свршавање нужде у оној кући

где је убиство извршено изгледа да ствара веровање, да ће избећи Правди.

Напоследку социјални живот ствара и једну нарочиту врсту *полишичког* престапа, који изгледа да је најбоље своје поље стекао у Србији. Политички су преступници обично само *узбуђени*, и врло је ретко да се међу њима нађе и сасвим поремећено душевно стање. Они се одликују својом интелигенцијом, вољом, храброшћу која прелази некипут чак и у дрскост, и њихова је социјална вредност врло велика јер су они подстрекачи сваког прогреса. Ове су црте нарочито својствене обичајним политичким преступницима, јер они, случајним, обично су под каквим туђим утицајем. Први су способни за веће преступе, као атентате, завере, побуне, и т. д., док други у њима суделују само са врло мало радње, које би се огледале у звиждању при манифестацијама, ударцима штапа, и т. д. Али када ови сачињавају читаву групу, онда су у стању да произведу и највеће преступе који често долазе до степена варварства, за која нам историја пружа врло велики број примера.

Један најчешћи облик под којим се данас јављају преступи овакве врсте, то су *штрајкови*. Њихове манифестације иду чак и до разоравања фабричних инструмената, и напада на такозване *штрајкбрехере*.

Са теоријске стране, овакав поступак би ваљало најжешће критиковати, али би га у толико више практично требало блажије посматрати, јер је боље да се све машине полупају (ту су осигуравајућа друштва) или се појави чак и какав акт највеће бруталности, него ли да падне и једна кап крви, при покушају сваких репресивних мера.¹⁾ Колективни криминалитет је један од најделикатнијих проблема Криминалне Социологије, њему би ваљало посветити нарочиту студију. За сада ћемо се задовољити само да у брзом прегледу видимо опште облике под којим се он јавља.

а) Спречавање рада, насиље против лица и ствари, које често може ићи и до убиства, али раздражење *масе* може да доведе и до већих опасности.

б) Саботај, т. ј. насилно кварење материјала или машина од стране радника, и то би био индивидуалан криминалитет. Француски Code penal, § 443., прописује за овакво

¹⁾ Видети ближе Г. Ле Бон, Психологија Гомила.

дело казну од једног месеца до пет година затвора. У нашем Кр. Зак. глава XXX. јасно излаже казне о повреди туђих ствари.

с) Политички криминалитет данас се појављује у антипатриотизму и антимилитаризму. Први произилази из интернационализма, који је нека врста хуманитаризма. Антимилитаризам постаје логички из револуционарног радничког покрета, јер би се власт тек могла онда задобити, када би се војска, која је, представник социјалне снаге, уништила.

д) Анархизам је пореклом још из давних времена.¹⁾ Прве анархисте биле су осамљене, ио њихова дела нису имали велике социјалне важности. Строге законске мере и казне учиниле су, да је примитиван анархизам постепено нестајао, и замењивао се синдикализмом. Вештим поступањем, присталице његове данас су успеле да енергичну акцију мањине ставе над самом већином. По њиховој је доктрини, синдикализам *средство*, анархија *циљ*.²⁾

Природа анархистичких инфракција, подпуно се изменила. Данас се ретко јављају атентати с бомбама, као што је било пре дваестак година, а још мање дела Равашола, Хенриа, Лукенија, и осталих анархиста. То нестаје по мало чак и у Русији. Данашње инфракције анархиста јављају се у грдњи суверена, његове владе, војске, појединих политичких лица, изузимајући овде револуционарне покрете, о којима су врло различита мишљења.

е) Један облик политичког криминала, који је социјално мање опасан, јавља нам се у делима оних лица којима је преступ речју и пером већ уобичајен. Они се не јављају по штрајковима, нити каквим другим озбиљнијим манифестацијама, они чувају велике вароши, где се боре више са полицијом него ли с војском. Сво њихово пожртвовање састоји се у казни од два или три дана затвора због повреде јавног поредка, или увреде званичних лица. У опште, мотиви њихове занесености немају великог социјалног интереса, њихов је број врло пропорционалан са заједницом.

Примећује се у овој класификацији злочинаца коју смо изнели, извесна градација у физиолошкој потреби, која проузрокује преступ. Остале потребе, које нису неопходне по сам

¹⁾ Ближе о томе, Proal, La criminalité politique.

²⁾ Monatte P. C. R. du Congrès anarchiste d' Amsterdam.

живот, произилазе из вештачког испуњења каквог задовољства, предрасуде или осећаја. Ломброзова класификација злочина, која је тип модерне поделе, налази се у *Archives d' antropologie criminelle, 1886*, стр. 173. и она је од врло великог интереса за свакога који жели да уђе мало дубље у ова питања.

Средства, којима би друштво могло да се бори против злочина требала би да буду подпуно својствена за сваку категорију оних преступника које смо у главном навели, јер је јасно да оне мере, које би се предузеле против каквог умноболесног злочинца, или урођеног, не могу бити исти као и оне, којима би се кажњавао преступ каквог случајног злочинца.

С друге стране, само испитивање средстава којима би Друштво могло да предупредује злочине, доводи нас до резултата да постоје само три врсте мера против истог, којима се Друштво може да користи: Стављање у немогућност злочинца да штоди Друштву, удаљујући га од истог било на свагда или за време. Друга, и најважнија мера била би васпитање, образовање дечијег карактера, или поправка већ одраслих. Трећа, то су саме мере које Друштво данас предузима било да спречи у извршењу злочина оне који су истоме склони, или да уклања прилике које би га могле стварати.

Казна у овом случају, била би такође само једно превантивно средство, и ако је њен карактер врло сложен, а њена особена важност врло велика.

Проучавајући злочинце видели смо да на свакоме готово постоји утицај наслеђа: умноболни, урођени или дегенерисани злочинци, сви они носе на себи какву црту наследног дефекта, и он се испаљује код сталних злочинаца исто као и код злочинаца случајем. Овај наследни дефект, развија се тек на погодним земљишту, стога Друштво треба да бодри на оне услове под којима се развија сваки његов члан. Из искуства знамо да су првобитни узроци који би помагали развиће овога дефекта алкохол, затим живљење по нездравим местима, као и сав онај скуп поремећаја који произилази из непрестаног заморавања органа. Према томе ваљало би контролисати потрошњу алкохола, пазити на чистоћу станова и радионица, као и регулисати часове рада. Морални осећај био би довољно заштићен васпитањем и умним образовањем, али све ове пре-

зервативне мере могле би се изводити тек онда, када би сваки појединац био упућен на посао према својим способностима, *јер је рад спас свега*. Али докле год у Друштву 25% живи на рачун других, сви покушаји на остварењу општега благостања које би одклонило сваку беду, остају само једна неостварљива шимера.

На завршетку ове мале расправице коју пружамо без икаквих нарочитих претензија, сматрамо за нужно напоменути да нам скори повратак из Француске још није допустио да се дубље упознамо са радовима наших правника или литературом која код нас већ постоји из области Криминалне Социологије, те смо многе термине, било правне или практичне, узели сасвим произвољно, који се може бити много удаљују од већ уобичајених правила.

Ivana Miljuš, *Načelo jednakosti „oružja“ u krivičnom postupku*, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd, 2022, str. 663

Problematika načela krivičnog postupka po prirodi stvari predstavlja jednu od najapstraktnijih u nauci krivičnog procesnog prava. U suštini, svi procesualisti se slažu da je reč o najosnovnijim krivičnoprocesnim pojmovima, te da se radi o bazičnim normama krivičnog postupka. Međutim, u teoriji postoje donekle različita shvatanja u pogledu toga koja su to načela krivičnog procesnog prava *in concreto*.

Krivično procesno pravo je poslednjih decenija, a pre svega na tlu Istočne Evrope, doživelo radikalne promene. U suštini, trend je da se sve više odstupa od tradicionalnog, kontinentalno-evropskog koncepta krivične procedure i da ta odstupanja idu u pravcu usvajanja rešenja iz adverzijalnog krivičnog postupka. Sledstveno tome, neka načela krivičnog procesnog prava koja su vekovima na tim prostorima bila ukorenjena (poput načela utvrđivanja istine) bivaju potisnuta od strane nekih načela „uvezenih“ iz anglosaksonske krivičnoprocesne tradicije (poput načela pravičnog vođenja krivičnog postupka). Ipak, usled sve masovnijeg i moglo bi se reći, na mahove nekritičkog „pravnog transplantiranja“ adverzijalnih procesnih instituta u krivične postupke koji su u istorijskom smislu pretežno bili uređe-

ni na evro-kontinentalnim osnovama, u krivičnoprocesnoj teoriji se javila prirodna reakcija. Krajnje uopšteno govoreći, ta reakcija je išla za tim da, koliko je to moguće, pomiri elemente tradicionalnog, kontinentalno-evropskog krivičnog postupka sa novim elementima transplantiranih iz anglosaksonskog pravnog kruga.

Čini nam se da je upravo to i osnovni cilj knjige *Načelo jednakosti „oružja“ u krivičnom postupku*, autorke dr Ivane Miljuš, docenta na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu.¹ U ovoj knjizi načelo jednakosti „oružja“ je suštinski shvaćeno kao načelo koje uravnotežava različite interese koji postoje u krivičnom postupku i koji se smatraju legitimnim, a pre svega interese iz kojih proizlaze načelo utvrđivanja istine i načelo pravičnog vođenja krivičnog postupka. Ovoj apstraktnoj i teorijski zahtevnoj temi Miljuš pristupa na veoma sistematičan način, pa je tako tekst monografije najpre podeljen na dve velike celine: opšti deo, koji se bavi osnovnim teorijskim, istorijskim i uporednopravnim

¹ Radi se o izmenjenoj i dopunjenoj doktorskoj disertaciji koju je autorka, pod istim imenom, odbranila na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu u septembru 2021. godine.

postavkama ovog načela, kao i njegovim odnosom sa osnovnim ustanovama krivičnog postupka, te posebni deo, u kojem kroz prizmu jednakosti „oružja“ praktično „skenira“ sve faze (srpskog) krivičnog postupka, od istrage, do postupka po pravnim lekovima i posebnih krivičnih postupaka. Konačno, u okviru posebnog dela autorka izlaže i o odnosu jednakosti „oružja“ sa mogućnošću učestvovanja procesnih subjekata u krivičnom postupku putem tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka.

Opšti deo knjige se sastoji iz dva poglavlja. Prvo poglavlje je apstraktnije. Ono se najpre bavi pravom na pravično suđenje sa kojim je načelo jednakosti „oružja“ u neraskidivoj, organskoj vezi. Potom se izlaže o pojmu jednakosti „oružja“ kao takvom, gde posebno izdvajamo stav autorke da je „ideja ravnoteže u „srcu“ načela jednakosti „oružja““. Od velikog značaja su i razmatranja o odnosu načela jednakosti „oružja“ sa nekim drugim načelima krivičnog postupka, a pogotovo sa načelom utvrđivanja istine. U tom smislu, jedan od najvažnijih nalaza do kojih Miljuš dolazi jeste da bi „svakako bio pogrešan zaključak da zahtevi pravičnosti čine nužnim i neophodnim formalnopravno eliminisanje načela istine“.

Drugo poglavlje opšteg dela monografije se bavi nešto konkretnijim pitanjima, budući da je posvećeno ulozi koje načelo jednakosti „oružja“ ima, odnosno koju bi trebalo da ima u odnosu na određene opšte institute krivičnog procesnog prava. I ovde je centralna ideja ravnoteže, s tim što se, za razliku od prethodnog poglavlja gde je težište na ravnoteži između apstraktnih kategorija načela utvrđivanja istine i načela pravičnog vođenja krivičnog postupka, ona u okviru ovog poglavlja prvenstve-

no odnosi na uravnoteženje inače prirodno inferiornog položaja okrivljenog u odnosu na prirodno superioran položaj javnog/državnog tužioca. Tako se, primera radi, za pretpostavku nevinosti kao institut opšteg dela krivičnog procesnog prava kaže da predstavlja „temelj načela jednakosti „oružja“ i korektiv faktički nepovoljnijeg položaja okrivljenog u krivičnom postupku“.

Trećim poglavljem autorka zakoračava u oblast posebnog dela knjige. Uopšteno rečeno, analizira neuralgične tačke ovog procesnog stadijuma sa aspekta načela jednakosti „oružja“, te neretko iznosi *de lege ferenda* predloge kako bi se u njoj garantovalo što doslednije poštovanje ovog načela. Izdvojice-mo dva takva predloga koji nam se čine posebno važnim. Prvo, autorka se zalaže za vraćanje sudske kontrole pokretanje istrage u određenoj meri, koju smatra „bitnom zaštitnom garancijom prava na odbranu koja izbegava procesne „opasnosti“ kada se istraga vodi protiv nepoznatog učinioca“ te da ona „ujedno odgovara tradicionalnoj ulozi suda u krivičnoprocesnom zakonodavstvu“. I drugo, autorka predlaže uvođenje u srpsko krivičnoprocesno zakonodavstvo tzv. sudskog dokaznog ročišta, kojim bi se dodatno uravnotežila procesna pozicija okrivljenog u istrazi, a pre svega sa stanovišta načela neposrednosti.

Potom slede izlaganja o fazi sudske kontrole optužnog akta. Od kada je na snagu stupio Zakonik o krivičnom postupku iz 2011. godine (ZKP), kojim je načelo utvrđivanja istine formalnopravno „izbačeno“ iz krivičnog postupka, te shodno tome minimizovan mogući dokazni aktivizam pretresnog veća, u praksi se utvrđivanje istine „prebacilo“ na raniju fazu krivičnog postupka – fazu sudske kontrole optužnice. Međutim,

preterani aktivizam vanpretresnog veća prilikom kontrole optužnice često može ići na štetu okrivljenog, te predstavljati povredu načela jednakosti „oružja“, a što se u praksi i dešava, budući da je „primetno da vanpretresno veće više puta vraća optužnicu javnom tužiocu radi uređenja“. U cilju otklanjanja ovakvih povreda načela jednakosti „oružja“, Miljuš predlaže uvođenje kontradiktornog ročišta u ovoj fazi postupka.

Peto poglavlje posvećeno je ostvarivanju načela jednakosti „oružja“ u centralnoj fazi krivičnog postupka – na glavnom pretresu.² Autorka je minucioznom analizom različitih pitanja koja u ovoj fazi iskrsavaju povodom primene pomenutog načela još jednom pokazala izuzetnu predanost obrađivanoj temi. U tom smislu, određena pravila, poput onog o upoznavanju sa sadržinom zapisnika o iskazima svedoka iz istrage sasvim jasno označava kao „pretnju po realizaciju načela u kontekstu javnotužilačke istrage“. Svakako je vredna pomena i podrobna analiza položaja stručnog savetnika gledano iz ugla načela. Najznačajnijim delom ovog poglavlja smatramo dalju razradu već u opštem delu datog zaključka da zahtevi načela jednakosti „oružja“ nisu protivrečni zahtevima načela utvrđivanja istine, već da su, naprotiv, u odgovarajućoj meri komplementarni. Ukratko rečeno, upravo kako bi se postigla jednakost u „oružju“ između stranaka na glavnom pretresu ne-

ophodno je da sud bude dodatno angažovan, a što uključuje i njegovo dokazno angažovanje.

Problematici realizacije načela jednakosti „oružja“ u postupcima po pravnim lekovima, redovnim i vanrednim, posvećeno je šesto poglavlje knjige, u kojem autorka takođe daje predloge koji idu za tim da povećaju stepen ostvarivanja ovog načela. Na primer, iznosi se predlog da se određeni slučajevi obavezne stručne odbrane prošire tako da važe i u postupcima po vanrednim pravnim lekovima. Konačno, u sedmom poglavlju monografije Miljuš sprovodi analizu ostvarenosti načela jednakosti „oružja“ u određenim posebnim krivičnim postupcima – skraćenom postupku, ročištu za izricanje krivične sankcije, postupku za izricanje mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i postupku prema maloletnicima.

Naposletku, originalnom tekstu svoje istoimene doktorske disertacije, Miljuš je u okviru knjige *Načelo jednakosti „oružja“ u krivičnom postupku* pridodala i jedno novo, osmo poglavlje. Autorka je naime prepoznala aktuelnost problematike upotrebe sredstava za prenos slike i zvuka u krivičnim postupcima, a pre svega imajući u vidu njihovu sve rasprostranjeniju primenu u svetlu pandemije COVID-19. U tom smislu, poslednje poglavlje knjige ona je upravo posvetila pitanju korišćenja tzv. audio i video linka u krivičnom postupku, posmatranom sa stanovišta načela jednakosti „oružja“. U suštini, zaključuje da bi sredstva za prenos slike i zvuka, iako svakako veoma korisna u određenim situacijama, trebalo da se u krivičnom postupku primenjuju na restriktivan način, dakle da se ni u kom slučaju ne pretvore u pravilo.

2 Pre izlaganja o samom glavnom pretresu, autorka se osvrće na fazu priprema za glavni pretres, a posebno na pripremljeno ročište, u pogledu kojeg ocenjuje da formalnopravno u delovima „ispunjava zahteve jednakosti „oružja““, ali da su pojedina pravila u normativnom smislu pretnja po pretpostavku nevinosti, privilegiju protiv samoinkriminacije i ravnotežu položaja okrivljenog naspram položaja javnog tužioca.

Iz učinjenog kratkog osvrtu na sa-držaj knjige vidi se nekoliko stvari. Najpre, da je ona pisana jasnim i konzistentnim stilom, sa jasnim zaključcima i velikim brojem do tančina argumen-tovanih predloga za unapređenje srp-skog krivičnog procesnog zakonodavstva. Drugo, izuzetno detaljna analiza gotovo svih pitanja u odnosu na koja dejstvu-je načelo jednakosti „oružja“ u krivič-nom postupku pokazuje nam da Miljuš neprikosnoveno vlada pozitivnim kri-ivičnim procesnim pravom Republike Srbije,³ ali i da isto tako poseduje veliki kvantum teorijskih znanja iz ove oblasti koja joj omogućavaju duboku naučnu analizu pitanja kojima se bavila. Konačno, veoma veliki broj odluka iz pravne prakse koji je autorka koristila prilikom pisanja knjige doprineo je tome da ona ne predstavlja čisto teorijsku raspravu,

već i da ima sasvim vidljivo praktično usmerenje.

Nema sumnje da monografija Ivane Miljuš *Jednakost „oružja“ u krivičnom postupku* predstavlja zaista veliki dopri-nos srpskoj pravnoj misli, a pre svega teoriji krivičnog procesnog prava. Ona na sistematski obrađuje jedno krivič-noproceno načelo koje je decenijama, možda i neopravdano, bilo zapostavljeno. Pored toga, ona će svakako poslužiti i kao putokaz pravnicima praktičarima, a pre svega onima koji se tokom krivič-nog postupka pojavljuju u ulozi organa postupka i koji su, prema članu 1 ZKP-a dužni da se staraju o tome da se krivični postupak pravično i zakonito sprovede. A suština pravično sprovedenog krivič-nog postupka jeste upravo da se u nje-mu ostvaruje jednakost „oružja“.

3 Na ovom mestu valja navesti podatak da je autorka kao sudijski saradnik godinama radila u Prvom osnovnom sudu u Beogradu, te da je shodno tome mogla steći nepo-sredni uvid i u praktičnu primenu zahteva načela jednakosti „oružja“ u krivičnom po-stupku.

Aleksa Škundrić
saradnik u nastavi
Univerzitet u Beogradu
– Pravni fakultet

IN MEMORIAM

PROF. DR BILJANA SIMEUNOVIĆ-PATIĆ (1970–2023)*

Mislim da u celoj mojoj profesionalnoj karijeri, dugoj već 40 godina, nisam imao teži zadatak od ovog koji mi je pripao danas jer nikada nisam mogao ni da pomislim da ću doći u situaciju da o kolegici Biljani Simeunović-Patić govorim na ovakav način i ovakvim povodom.

Biljanu sam upoznao davno, pre gotovo trideset godina, na samom početku njene profesionalne karijere, kada se zaposlila i Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u kome sam ja tada već godinama radio. Njen dolazak u Institut zajedno sa još nekoliko mladih koleginica i kolega uneo je novu energiju i svežinu u njegov rad i ona se veoma brzo uključila i uklopila u naučnoistraživačke projekte kojima se Institut u tom trenutku bavio. Način rada u naučnim institutima je takav da zahteva dosta zajedničkog rada istraživača pa sam tako imao priliku da Bilju (kako smo je uglavnom zvali) brzo upoznam kao vrednu, ambicioznu i odgovornu osobu. U Institutu je radila od 1994. do 2009. godine, sa pauzom od 2000. do 2002 kada je radila u Komitetu za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava u Beogradu, u zvanju samostalnog savetnika. I na tom poslu je davala svoj puni doprinos, saradujući sa značajnim imenima naše kriminološke i krivičnopravne nauke, pre svega sa profesorima Ignjatovićem i Stojanovićem, ali ju je strast prema nauci ipak vratila u Kriminološki institut gde ostaje do 2009. godine kada doktorira i kada biva izabrana za docenta na Kriminalističko-policijskoj akademiji.

Bilja je osnovne studije završila na Defektološkom fakultetu u Beogradu, magistrirala na Pravnom fakultetu u Beogradu, a doktorirala na Pravnom fakultetu u Kragujevcu. I teme njene magistarske i doktorske disertacije govore o njenom kontinuiranom interesovanju za kriminologiju: Kriminološka analiza ubistava u Beogradu u periodu od 1985–1993 kao magistarska teza, i Kriminalitet maloletnika u Republici Srbiji i savremena društvena reakcija kao doktorska teza.

Logična želja mladog naučnog radnika da se osim kao naučnik-teoretičar oporba i kao nastavnik dovela ju je na Kriminalističko policijsku akademiju gde je 2009. izabrana u zvanje docenta na predmetu kriminologija, zatim 2013. u zvanje vanrednog profesora i 2018. u zvanje redovnog profesora. Pored kriminologije predavala je Viktimologiju, Politiku suzbijanja kriminaliteta, Policiju i zaštitu ranjivih grupa i Kriminalističku viktimologiju. Predavala je na svim nivoima studija: osnovnim

* Reč profesora Đorđa Đorđevića na komemoraciji povodom smrti Biljane Simeunović-Patić na Kriminalističko policijskom univerzitetu aprila 2023.

akademske i strukovne, master i specijalističke studijama i doktorskim studijama. Pored naše Akademije odnosno Univerziteta profesorica Bilja je učestvovala u izvođenju nastave na predmetu Kriminologija sa maloletničkom delinkvencijom na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.

Bila je veoma posvećena radu na Akademiji odnosno Univerzitetu. Predano je radila sa studentima dosledno ispunjavajući svoje nastavne obaveze, a često, naročito kad su u pitanju oni najbolji studenti, pružala i više od toga. Bila je mnogo puta mentor i član komisija na master i specijalističkim studijama, često smo u tim komisijama bili i zajedno.

Učestvovala je u radu i organizaciji većeg broja naučnih i stručnih skupova, kao i u realizaciji brojnih domaćih i međunarodnih naučnoistraživačkih projekata, od kojih na nekim i kao rukovodilac projekta.

Uređivala je naučni časopis „Temida“, a smrt ju je zatekla na mestu glavnog i odgovornog urednika naučnog časopisa „NBP– *Nauka, bezbednost, policija*– Žurnal za kriminalistiku i pravo“ i člana uređivačkog odbora međunarodnog naučnog časopisa „Journal of Trafficking, Organized Crime and Security“. Bila je aktivni član Evropskog udruženja za kriminologiju (European Society of Criminology), Viktimološkog društva Srbije i član predsedništva Sekcije za kriminologiju Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Bila je aktivna i u poslovima upravljanja Akademijom. U periodu 2013–2015. godine obavljala je poslove iz nadležnosti prodekana za nastavu, a 2017–2018. godine poslove vršioća dužnosti prodekana za naučnoistraživački rad. Od 2022. godine bila je predsednik Veća naučnih oblasti društveno humanističkih studija.

Sa Biljom je bilo lako i lepo saradivati. Bila je ozbiljna, odgovorna, strpljiva i precizna, nije volela improvizacije. S druge strane nije, kako to profesori često čine, od svega pravila veliki problem i čitavu filozofiju, već se trudila da probleme rešava racionalno i efikasno. Njeno veliko znanje i široko obrazovanje uz pomenute osobine činilo ju je idealnim saradnikom u mnogim oblastima naučnog i pedagoškog rada.

Dosta sam saradivao sa Biljom. Tome je doprinela činjenica da smo zajedno radili u dve ustanove, a i da smo se međusobno dobro razumeli. Ona kao defektolog, zapravo kriminolog pa i sociolog i ja kao pravnik dobro smo se dopunjavali u radu. Ja sam joj često govorio da je bolji pravnik od mnogih koje znam, a ona je cenila moju sklonost da neke stvari sagledavam u širem društvenom kontekstu od usko pravničkog. To je naročito došlo do izražaja u našem zajedničkom oformljavanju predmeta Politika suzbijanja kriminaliteta na master studijama kriminalistike koji smo zajedno i predavali. Pored čestog zajedničkog učešća u komisijama drugog stepena radili smo zajedno na nekoliko projekata i koautorski objavili nekoliko radova.

Profesorica Biljana Simeunović-Patić je u toku svoje veoma bogate, ali na žalost prekratke naučne karijere, objavila preko sto naučnih radova. Ja ih sada naravno ne mogu sve nabrajati, ali dozvolite mi da pomenem samo neke, verovatno najznačajnije, a to su naučne monografije i udžbenici. Od samostalnih radova naveo bih: *Ubistva u Beogradu: kriminološka studija* i *Osnovi kriminologije*, a od koautorskih (u zagradi su navedeni koautori): *Viktimologija: opšti deo* (Đorđe Ignjatović); *Nasilje kao odgovor: socijalne i psihološke implikacije krize* (Olivera Pavićević, Leposava

Kron); *Žene žrtve ubistva u partnerskom odnosu* (Slađana Jovanović); *Krivičnopravni odgovor na nasilje u porodici u Vojvodini* (Slađana Jovanović, Vanja Macanović); *Viktimologija* (Đorđe Ignjatović); *Kriminalistička viktimologija* (Tanja Kesić); *O negativnom društvenom junaku* (Olivera Pavićević) i *Integrirani odgovor na nasilje nad ženama u Srbiji* (grupa autora).

Njen poslednji objavljeni rad, drugo izdanje opšteg dela Viktimologije koji je napisala zajedno sa prof. Ignjatovićem, nedavno je ugledao svetlost dana, ali ga ona, na žalost, kao otštampanu knjigu nije videla, jer ju je bolest u tome sprečila.

Prerana smrt profesorke Patić predstavlja nenadoknativ gubitak pre svega za njenu porodicu, ali i za Kriminalističko-policijski univerzitet koji je izgubio izvrsnog nastavnika, pedagoga i naučnog radnika, a naša kriminološka nauka ostala je bez jednog od svojih najplodnijih autora. Za utehu svima nama koji smo je voleli i poštovali ostaje činjenica da je sigurno da će ostaviti neizbrisiv trag na našem Univerzitetu kao nastavnik i naučni radnik, kao kolega i prijatelj, kao i da će svi oni koji ubuduće budu želeli da se bave kriminologijom u njenim radovima imati polaznu osnovu i inspiraciju za svoj budući rad.

EDICIJA *CRIMEN*

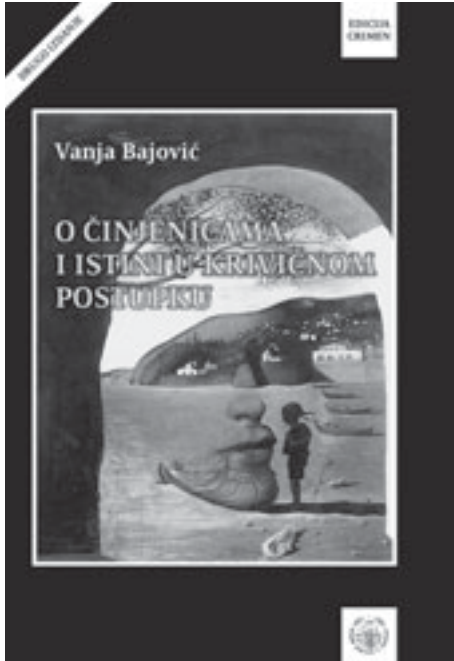

Edicija CRIMEN • Knjiga 52

Edicija CRIMEN • Knjiga 53
Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 34
Drugo izmenjeno izdanje

Edicija CRIMEN • Knjiga 32
Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje

EDICIJA *CRIMEN*

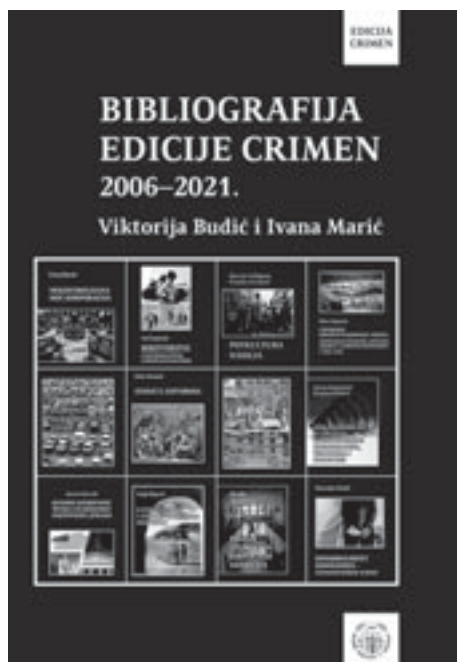

Edicija CRIMEN • Knjiga 37
Treće izmenjeno i dopunjeno izdanje

Edicija CRIMEN • Knjiga 55

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 56

Edicija CRIMEN • Knjiga 57
Drugo izdanje

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 58

Edicija CRIMEN • Knjiga 59

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 60

Edicija CRIMEN • Knjiga 61

U EDICIJI CRIMEN DO SADA OBJAVLJENO:

1. Ignjatović Đ.: PRAVO IZVRŠENJA KRIVIČNIH SANKCIJA (6 izdanja)
2. STANJE KRIMINALITETA U SRBIJI I PRAVNA SREDSTVA REAGOVANJA – I; [5. – II]; [10. – III]; [16. – IV] (Ignjatović Đ. ed.)
3. КОРУПЦИЈА – Основни појмови и механизми за борбу (Илић Г. прир.) (2 издања)
4. Žan Pradel: ISTORIЈAT KRIVIČNIH DOKTRINA (prevod: Perić O.)
6. Ignjatović Đ.: METODOLOGIЈA ISTRAŽIVANЈA KRIMINALITETA sa metodikom izrade naučnog rada (3 izdanja)
7. Делић Н.: НОВА РЕШЕЊА ОПШТИХ ИНСТИТУТА У КЗ СРБИЈЕ
8. Remzi Klark: KRIMINALITET U AMERICI (prevod Simeunović-Patić B.)
9. Simeunović D.: TERORIZAM (2 izdanja)
11. Žan Pradel: KOMPATIVNO KRIVIČNO PRAVO – Sankcije (prevod: Perić O.)
12. Ignjatović Đ.: TEORIЈE U KRIMINOLOGIЈI
13. Бајовић В.: СПОРАЗУМ О ПРИЗНАЊУ КРИВИЦЕ – Упоредно-правни приказ
14. Deni Sabo: OD ANTROPOLOGIЈE DO KOMPATIVNE KRIMINOLOGIЈE (prevod: Đokić I.)
15. Stojanović Z., Kolaric D.: KRIVIČNOPRAVNO REAGOVANJE NA TEŠKE OBLIKE KRIMINALITETA
17. Luk Hulsman, Jacqueline Bernat de Celis: IZGUBLJENE KAZNE (prevod: Đokić I.)
18. Ignjatović Đ., Simeunović-Patić B.: VIKTIMOLOGIЈA
19. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI – I [23. – II]; [25. – III]; [28. – IV]; [31. – V]; [36. – VI]; [40. – VII]; [42. – VIII]; [46. – IX]; (Ignjatović Đ. ed.)
20. Markus Felson: ZLOČIN I SVAKODNEVNI ŽIVOT (prevod: Lukić N.)
21. Marvin Volfgang, Franko Ferakuti: POTKULTURA NAŠILJA (prevod: Ljubičić D.)
22. Danilo Zolo: KO KAŽE HUMANOST... Rat, pravo i globalni poredak (prevod: Katanić Z.)
24. Ignjatović Đ.: KOMPATIVNA KRIMINALITETA I KAZNENE REAKCIЈE: SRBIЈA – EVROPA
26. Делић Н.: НОВА РЕШЕЊА У ПОСЕБНОМ ДЕЛУ КЗ СРБИЈЕ
27. Лукић Н.: СУЗБИЈАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА
29. Stojanović Z., Kolaric D.: KRIVIČNOPRAVNO SUZBIЈANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA, TERORIZMA I KORUPIЈE (2 izdanja)
30. Begović, B.: EKONOMSKA ANALIZA GENERALNE PREVENCIЈE
32. Ignjatović Đ., Simeunović-Patić B.: VIKTIMOLOGIЈA – OPŠTI DEO
33. Džon Hauard: STANJE U ZATVORIMA (prevod: Ljubičić D.)
34. Bajović V.: O ČINJENICAMA I ISTINI U KRIVIČNOM POSTUPKU (2 izdanja)
35. Nils Kristi: GRANICE PATNJE (prevod: Vujičić N.)
37. Stojanović Z.: POLITIKA SUZBIЈANJA KRIMINALITETA (2 izdanja)
38. Tomas Matisen: ZATVOR NA OPTUŽENIČKOЈ KLUPI (prevod: Vujičić N. i Lozić A.)
39. Ђокић И.: ОПШТИ ПОЈАМ КРИВИЧНОГ ДЕЛА У АНГЛО-АМЕРИЧКОМ ПРАВУ (2 издања)
41. Hal Pepinski: MIROTVORSTVO razmišljanja jednog radikalnog kriminologa (prevod: Stevanović A. i Vujičić N.)
43. Нилс Кристи: НОРВЕШКИ СТРАЖАРИ „СРПСКИХ ЛОГОРА“ У СЕВЕРНОЈ НОРВЕШКОЈ 1942–1943. (превод: Буквић Р.)
44. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
45. Tomas Matisen: KADENCA – Profesionalna autobiografija (prevod Vujanic M.)
47. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova II (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
48. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI X (Ignjatović Đ. ed.)
49. Greg Barak: NEKONTROLISANA MOĆ KORPORACIЈA (prevod: Stevanović A. i Petrović M.)
50. Ђокић И.: ИЗВРШИЛАШТВО У КРИВИЧНОМ ПРАВУ
51. Лукић Н.: КРИМИНАЛИТЕТ КОМПАНИЈА – Криминолошки аспект
52. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova III (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
53. Шкулић М.: ОСНОВИ КРИВИЧНОГ ПРАВА СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА (2 издања)
54. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI XI (Ignjatović Đ. ed.)
55. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova IV (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
56. Budić V., Marić I.: BIBLIOGRAFIЈA EDICIЈE CRIMEN 2006–2021.
57. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI XII (Ignjatović Đ. ed.)
58. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova V (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
59. Лукић Н.: ЗЕЛЕНА КРИМИНОЛОГИЈА
60. Вуковић И., Ероу В.: СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА КАТЕДРЕ ЗА КРИВИЧНО ПРАВО (2 издања)
61. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI XIII (Ignjatović Đ. ed.)

UPUTSTVA AUTORIMA

1. Članci moraju biti originalni, do sada neobjavljeni niti (u celosti ili delimično) za objavljivanje u drugoj publikaciji predati tekstovi. Njihov obim ne bi trebalo da prelazi 1,5 autorski tabak (do 45.000 slovnih znakova, uključujući i praznine). Tekst pisati u elektronskoj formi latinicom u programu Word for Windows, font Times New Roman, veličina slova 12, sa duplim proredom, uključujući fusnote.
2. Tekstovi za rubriku Članci moraju sadržati: – na početku apstrakt obima do 20 redova i do pet ključnih reči; na kraju popis literature, rezime do 40 redova i ključne reči na engleskom jeziku. Budući da časopis objavljuje i radove na stranim jezicima, autori u tom slučaju treba da dostave apstrakt, rezime (summary) i ključne reči na tom jeziku, a redakcija Časopisa će obezbediti njihov prevod na srpski jezik. Svi tekstovi inače podležu stručnoj lekturi.
3. Pored odštampanog primerka – na stranicama formata A4; jednostrano, margine na vrhu i sa obe strane teksta treba da budu najmanje 3 cm – tekst treba poslati i na CD-u i/ili na e-mail redakcije.
4. Fusnote ne treba iznova numerisati od početka na svakoj strani već neprekidno.
5. Reference treba da sadrže sledeće podatke:

5.1. Reference za knjige:

Uopšte

P. Reichel /2005/: *Comparative Criminal Justice Systems*, 4ed, Upper Saddle River, p. 40

Prevodi knjiga

G. Barak /2020/: *Nekontrolisana moć korporacija*, Beograd [orig. G. Barak /2017/: *Unchecked Corporate Power*, Abingdon], p. 77

Zbornici

E. McLaughlin, J. Muncie (eds.) /2013/: *Criminological Perspectives – Essential Readings*, 3rd ed., Los Angeles, p. xii

Ponovljene reference

P. Reichel. *op. cit.*, p. 140.

Uzastopne reference

P. Reichel. *ibid.*, p. 144.

5.2. Reference za tekstove u časopisima i zbornicima:

Članci u časopisima

K. von Lampe /2019/: Tackling Organized Crime, *CRIMEN- Časopis za krivične nauke*, no 3, p. 219

Prilozi u zbornicima

U. Beck /2013/: The terrorist threat- world risk society revisited –in: *Criminological Perspectives – Essential Readings* (McLaughlin E., Muncie J., eds.), 3rd ed., Los Angeles, p. 641

Alternativa

Bibliografske reference mogu se u tekstu navoditi modifikovanim APA stilom:

/Reichel, 2005:40/; /Barak, 2020:77/ ; McLaughlin, Muncie /2013:xii/ ; /von Lampe, 2019:219/; /Beck, 2013:641/

5.3 Reference za zakone i sudsku praksu

Preporučuje se citiranje prema nacionalnom metodu

5.4 Citiranje internet izvora

Pored navođenja internet adrese, potrebno je navesti i datum pristupa dokumentu

http://crime.about.com/od/sex/a/rape_myths.htm, 27. mart 2010.

6. Treba ostaviti prostor između naslova i teksta. Redosled odvajanja trebalo bi jasno naglasiti: glavna celina, prva pod-celina, druga pod-celina itd. Podele unutar poglavlja treba da budu zasnovane na sistemu 1.1.1., koji ostavlja mogućnost korišćenja sistema (a), (b), (c) unutar teksta. Numerisanje paragrafa treba izbegavati.

1. PRVA POD-CELINA VELIKIM SLOVIMA

1.1. Druga pod-celina potamnjena slova (bold)

1.1.1. Treća pod-celina u italic-u ili podvučena

1.1.1.1. Ostale pod-celine malim slovima

AUTHOR GUIDELINES

1. The contributions must be original, they may not be published or submitted elsewhere in full or in part. Articles should preferably have an overall length of one author's sheet (not more than 45 000 characters including spaces). Text to be in electronic form in latin in Word for Windows, font Times New Roman, font size 12, double spacing including footnotes.

2. Texts for the section Articles must have: abstract of not more than 20 lines and five key words; summary of not more than 40 lines and with key words (both in English) and list of literature at the end of the article. Considering the fact that in this journal contributions in foreign languages will also be published, authors of these texts should submit abstract, summary, key words in the language of the foreign text and the Redaction of the journal will provide their translation in Serbian. All submitted articles are subjected further to editing by the journal editorial staff.

3. Apart from the printed text– page format A4, only one side of each sheet of paper used, with margins on top and on both sides of at least 3cm– text should also be sent on CD or on e-mail address of the Redaction.

4. Submit footnotes on separate pages at the end of the text, do not restart footnote numbering on each page, but number them consecutively.

5. References should contain following details:

5.1. References to Books:

General

P. Reichel /2005/: *Comparative Criminal Justice Systems*, 4ed, Upper Saddle River, p. 40

Collections of papers

E. McLaughlin, J. Muncie (eds.) /2013/: *Criminological Perspectives – Essential Readings*, 3rd ed., Los Angeles, p. xii

Repeated references

P. Reichel. *op. cit.*, p. 140.

Subsequent references

P. Reichel. *ibid.*, p. 144.

5.2. References to texts in Journals and Collections of papers

Articles in Journals

K. von Lampe /2019/: Tackling organized crime, *CRIMEN- Journal for Criminal Justice*, no 3, p. 219

Contributions in Collections of papers

U. Beck /2013/: The terrorist threat- world risk society revisited –in: *Criminological Perspectives – Essential Readings* (McLaughlin E., Muncie J., eds.), 3rd ed., p. 641, Los Angeles

Alternative

For bibliografic references in text authors can use modified APA style:

/Reichel, 2005:40/; /Barak, 2020:77/ ; McLaughlin, Muncie /2013:xii/ ; /von Lampe, 2019:219/; /Beck, 2013:641/

5.3. References to Legislation and Juridical Decisions

A method of citation according to the national method is recommended

5.4. Citation of Internet sources

Beside the Internet address, date of access to the document should also be written

http://crime.about.com/od/sex/a/rape_myths.htm, 27. mart 2010.

6. A space should be left between the headings and the text. The order of division should be indicated as clearly as possible: main division, first sub-division, second sub-division etc. The chapter division to be adopted is that based on the 1.1.1. system, which leaves the (a), (b), (c) system for use within the text. Paragraph numbering should be avoided.

1. FIRST SUB-DIVISION IN MEDIUM CAPITAL

1.1. Second sub-division in bold lower case

1.1.1. *Third sub-division in italics or underlined*

1.1.1.1. The remaining sub-divisions in medium lower case

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

(XII) 2/2023 pp. 127–232

CONTENTS

ARTICLES

- Jean-Marc Hausman, Criminalisation of “street harassment”
in Belgium and France: Two different legislative approaches
to “sexist” acts 125
- Biljana Gavrilović Grbović, Legal-historical overview of
the introduction of suspended sentence in Serbian law. 141
- Svetlana Nenadić, Ivana Miljuš, Balancing opportunity
– between the presumption of innocence and res judicata 154

OPINIONS

- Nataša Ilić, Proposal of a National strategy for combating corruption
by forming an anti-corruption team 172

FROM THE HISTORY OF CRIMINAL JUSTICE

- Mihailo Banković, Criminal doctrines 183

REVIEW

- Ivana Miljuš, The principle of equality of “arms”
in criminal proceedings (Aleksa Škundrić) 228

IN MEMORIAM

- Biljana Simeunović-Patić 232

ISSN 2217-219X

